

Godmund

"Ja, vi elsker...?"

En studie i "et nasjonale spørsmål"

Av Jørn Magdahl

Et debattheft fra Rød Valgallianse

RV

"Ja vi elsker...."?

En studie i "Det nasjonale spørsmål"

Et debattheft fra Rød Valgallianse

Skrevet av Jørn Magdahl

Utgitt i juni 1996

Utgitt av Rød Valgallianse i samarbeid med Studieforbundet Ny Verden

Trykk: Copyline

Heftet kan bestilles fra:

Rød Valgallianse

Osterhausgtate 27

0183 Oslo

tlf: 22 98 90 50

faks: 22 98 90 55

e-post: rv@sn.no

Pris kr. 40,-

Ettertrykk tillatt hvis kilde oppgis

INN H O L D

FORORD	side	3
1. FILOSOFI OG NASJON	side	4
1.1. Et historisk oppstått fellesskap	side	4
Historisk oppstått er historisk forgjengelig	side	4
1.2. «Bare» ideologi?	side	5
Ideologi eller virkelighet	side	5
Ideen om «det nasjonale» som «det ondes rot»	side	5
«Noe man lager når man har bruk for det»	side	6
... ingen blot abstraksjon ...	side	6
Ingen historisk tilfeldighet	side	7
«Materielt eksisterende»?	side	7
1.3. Når helheten forsvinner i deler	side	8
1.4. En av flere typer kollektiv identitet	side	8
Det kollektive som aspekt ved det individuelle	side	8
Kollektiv identitet som psykologisk behov	side	9
Individ og samfunn	side	9
Det samiske som lokal eller nasjonal identitet	side	9
Kompensasjon og forsterking	side	10
Nasjon og klasse	side	10
2. ULIKE BEGREPER OM NASJON OG SELVBESTEMMELSE	side	12
2.1. Tysk «Volk» - fransk «patrie»	side	12
Herder og Fichte	side	13
2.2. «Risorgimento», «Integral» eller «Reform»	side	13
«Risorgimento»	side	13
«Integral»	side	14
«Reform Nationalism»	side	14
2.3. En fornuftig definisjon?	side	15
Objektive kriteriedefinisjoner?	side	15
Nasjonene definerer seg selv	side	16
2.4. Sjølråderett og folkesuverenitet	side	16
Woodrow Wilson og den nasjonale selvbestemmelse	side	16
2.5. Statsrett og nasjonsrett	side	17
3. NASJONALSTATEN - FRA PROGRESSIV TIL REAKSJONÆR?	side	19
3.1. Nasjonalismen - ingen entydig politisk kraft	side	19
3.2. Nasjonalstaten som bærer av det moderne	side	19
3.3. Fortsatt en rolle å spille?	side	20
Fra progressiv til reaksjonær?	side	20
«Er nasjonalstaten foreldet»?	side	21
Nasjonalstaten som rammeverk for rasjonalitet og demokrati	side	22
Nasjonalstaten som arena for arbeiderklassens kamp	side	22

Nasjonenes Europa - fortsatt en visjon?	side	23
Nasjonalstaten - uegna i Øst-Europa?	side	23
Nasjonalstat - mot etnokrati?	side	24
4. DEN MARXISTISKE DEBATTEN OM NASJONAL KAMP	side	25
4.1. Marx og Engels	side	25
4.2. Lenin mot austro-marxisme	side	26
4.3. Lenin mot Luxemburg	side	27
4.4. Marxismen og de nasjonale bevegelsene i koloniene	side	28
4.5. «Trotskismen» i «Det nasjonale spørsmål»	side	29
Forsvare sjølråderetten til imperialistiske stater?	side	29
2. verdenskrig	side	29
Rettferdige og urettferdige kriger	side	30
Allianse- og frontpolitikken	side	30
Frigjøringskampen i den 3. verden	side	30
Uenighet mellom dagens trotskister	side	32
5. DET NASJONALE I NORSK HISTORIE	side	33
5.1. Den store historikerdebatten om nasjonens tilblivelse	side	33
5.2. Demokrati og sjølråderett - som to sider av samme sak	side	34
1814	side	34
Venstreideologien: Selvstyre som demokrati og uavhengighet	side	35
En tråd vi kan følge videre	side	35
5.3. Den radikale og demokratiske tradisjonen	side	33
En tråd vi kan følge videre	side	35
Et lite sideblikk på norsk EU-NEI	side	36
Men en bitter bismak fantes der også	side	37
5.3. Skandinavismen som mellomspill	side	37
5.4. Konservativ nasjonalisme og høyreekstremisme	side	38
Mellomkrigstida	side	38
Sjåvinisme kontra rasisme	side	39
5.5. Det nasjonale i norsk arbeiderbevegelse	side	40
Unionsoppløsninga	side	40
Den radikale perioden	side	40
Snuoperasjon	side	41
Halvdan Koht og den nasjonale enheten	side	41
«Det er typisk norsk å være god»	side	42
6. EU OG EN EUROPEISK IDENTITET	side	43
6.1. En ny statsdannelse?	side	43
6.2. EU som nasjonabygging?	side	43
Andoninokomiteen og symbolbruk	side	43
«Kultur som sosioøkonomisk nødvendighet»	side	44
Tilslutta kultursamarbeid gjennom EØS-avtalen	side	44
Den europeiske dimensjonen i utdanninga	side	45
Konstruere historisk legitimitet?	side	46
Standardisering og legitimitet	side	46
Ideologisk føderalisme	side	47
6.3. Euro-identitet eller euro-sjåvinisme?	side	48

«Muslimene» - de nyttige «andre»	side	48
Europeisk identitet - et valg på øverste hylle?	side	49
SLUTTORD	side	50
SAMMENDRAG	side	51
LITTERATUR	side	54
NOTER	side	55

FORORD

Både som historieektor og som politisk aktiv, har jeg arbeidet med ulike sider av det vi kan kalle «det nasjonale spørsmål» dvs. med det historiske opphavet til nasjoner og nasjonalstater, forskjellen på ulike typer nasjonalisme, og forholdet mellom demokrati og nasjonal uavhengighet.¹

Jeg ser *denne* studien som *en anledning til å etterprøve, utdype og perspektivsette* de forestillingene jeg har hatt om disse temaene. Det er gode grunner for at dette er nødvendig: «Det nasjonale» spiller en klart *mer tvetydig rolle* nå enn da det dreide seg om norsk EEC-kamp, kamp for samiske rettigheter og støtte til nasjonale frigjøringskamper i den 3. verden - på 1970-tallet. De som ikke har fått noe å tenke på gjennom krigene i det tidligere Jugoslavia, eller mange nordmenns holdninger overfor innvandrere, kan ikke tenke særlig mye i det hele tatt.

Nasjonalismens «janusansikt», og noen vil si «kamelonfunksjon», appellerer til den intellektuelle nysgjerrigheten, som avspeiler seg i en nesten eksplosjonsarta økning i historiefaglig og samfunnsvitenskapelig forskning og debatt om temaet. Artikkelen min tar sikte på både å *presentere og vurdere sider ved denne aktuelle forskningsdebatten, samtidig som jeg vil bringe denne i berøring med de tradisjonelle debattene på venstresida.*

Gjennom Studieforbundet Ny Verden har jeg fått støtte fra Norges forskningsråd til å gjennomføre denne studien. I utgangspunktet var arbeidstittelen «Norsk og europeisk identitet». Dette er også viktige tema i artikkelen, men innafor sterkt avgrensa rammer har jeg valgt å legge hovedvekt på overordna teoretiske problemstillinger.

Januar 1996

Jørn Magdahl

1. FILOSOFI OG NASJON

Motstridende syn i nasjons- og nasjonalismedebatten følger ikke minst av uenighet i grunnleggende erkjennelses- og historiefilosofiske spørsmål. Innledningsvis vil jeg vise dette, samtidig som jeg klargjør mine egne grunnoppfatninger.

1.1. Et historisk oppstått fellesskap

«Nasjonal identitet er en blandt mange kollektive identiteter. ... Man kan diskutere hvor langt tilbake i tid man kan spore denne form for identitet. Det fremherskende synspunkt synes i dag at være at først fra slutningen af 1700-tallet begyndte «det nationale» at spille en betydningsfull rolle i den kollektive identitetsdannelse blandt større samfundsgrupper», skriver den danske historikeren Bernhard Eric Jensen.²

Øystein Sørensen som leder det store forskningsprosjektet om «Utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet»³, understreker det samme: «I den klassiske nasjonalistiske mytologien ble nasjoner skjøvet langt tilbake i tiden, i ekstreme tilfeller til tidenes morgen. Praktisk talt alle nyere nasjonalismeteorikere vil oppfatte nasjoner som langt mer moderne historiske fenomener.» Ut fra Anthony D. Smiths definisjon kan det «i Norges tilfelle i høyden være tale om forstadier til en nasjon så sent som på 1700-tallet».⁴ Kåre Lunden er uenig med Sørensen i mye, bl.a. i det at han hevder at en nasjonal norsk identitet var skapt hos en samfunnsmessig elite før 1814, men Lunden sier også at: «ein fullt utvikla nasjon berre kan finnast i ein viss relativt moderne historisk epoke»⁵

Det er teorier om hvilke sider ved moderniseringsprosessen på 1700- og 1800-tallet som er viktigst for å forklare framveksten av nasjoner og nasjonalstater, men etter min mening er det lite grunn til tvil om at det nettopp var *denne historiske prosessen som skapte nasjonene*, eller som mer nøyaktig, hadde oppkomsten av nasjoner og nasjonalstater *som en integrert del*. Dette synet som Jensen kaller «modernistisk», vil jeg kalle *historie-dynamisk*, og i noen tapninger for *historie-materialistisk*. Tilhengerne av det motsatte og *statiske synet*, «som ser på nasjonal identitet som noget opprindeligt, næsten naturligt», blir av Jensen kalt «primordialister»⁶. I verste fall kan et slikt syn føre til forherligelse av egen nasjon slik den «er», istedenfor åpenhet overfor impulser fra andre folk og kulturer.

Historisk oppstått er historisk forgjengelig

I marxistisk teori har det vært vanlig å knytte framveksten av «nasjoner» til utviklinga av kapitalismen og borgerskapet. Derfor er det kanskje en smule overraskende å finne det motsatte synet i AKP-tidsskriftet Røde Fane. Arne Byrkjeflot som er sentralstyremedlem i AKP, hevder at «Kapitalismen skapte *ikke* den norske nasjonen. Den hadde *en tusenårig historie*.»⁷ Som om ikke dette var nok, skriver Byrkjeflot: «Men nasjonene vil ikke gå i oppløsning, ikke på tusen år. Og om en kaller det stat eller ikke, samfunnet vil være norsk og bygd på norsk

tradisjon og egenart.»⁸ Nå eksisterer det en viss fare for å snakke forbi hverandre i disse spørsmåla. Nasjonene blei ikke skapt med blanke ark.

Det kan gi mening å snakke om at «nasjonen» fantes i kim før den nasjonale oppvåkning - og blant de kollektive identiteter som eksisterte før nasjonen var den som var knytta til «Gud, Konge og Land». Mer eller helst mindre treffende kaller Bernhard Eric Jensen denne for «patriotisme» - i motsetning til «nasjonalismen» - som han knytter til tilstedeværelsen av et «volksgemeinschaft».⁹

Men om den ulike språkbruken *kan* forklare at en tidfester «nasjonene» svært forskjellig, er det vanskelige å forklare de svært ulike «prognosene» for nasjonene på samme måte. Mens Byrkjeflot bare «slår fast» at han mener den norske nasjonen vil eksistere i minst tusen år til, er det nå folk på venstresida som argumenterer sterkt for ønskeligheten av det blir slik. Leder i Norsk Mållag, Olav Randen, argumenterer i artikkelen «Døyr nasjonane?»¹⁰, økologisk og kulturelt, for ein varig inndeling av verden i nasjonalstater. Hans Olav Brendberg, en av de toneangivende i den kretsen som av enkelte er kalt «trøndernasjonalistene»¹¹, går i samme retning i artikkelen «Global kapitalisme og *etnisk* sosialisme».¹²

1.2. «Bare» ideologi?

Ideologi eller virkelighet

Thomas Hylland Eriksen har gjennom flere bøker argumentert mot en oppfatning av «kultur» og «nasjonal identitet» som statiske. Ett sted sier han f.eks.: «Jeg har ofte tilkjennegitt mine reservasjoner overfor et kulturbegrep som gjør kulturen til en størknet, avgrenset «ting»»¹³ Et annet sted sier han at «Nasjonal identitet er like foranderlig og flytende som alle andre «kulturtrekk». Mye av det som i dag regnes som særnorsk fantes ikke for noen generasjoner siden ... Om noen år vil det kanskje være andre symboler som brukes som tegn for den norske nasjonen.»¹⁴

Så langt passer dette bra overens med mine argumenter for et dynamisk nasjonsbegrep. Med fare for å framstille synet hans ensidig, mener jeg imidlertid Hylland Eriksen går til *en motsatt ytterlighet*, til det en litt skjematisk kan kalle relativisme og idealisme. Han skriver f.eks. at «Selve forestillingen om at nasjonale eller etniske kulturer finnes, er skapt av en ideologi.»¹⁵ «Norge og andre nasjoner, er ... en kulturell konstruksjon - ... en ideologisk forestilling, ... en ide, en konstruksjon.»¹⁶

Vi skal se på synet til to som på ulike måter går lenger på den samme veier som Hylland Eriksen.

Ideen om «det nasjonale» som «det ondes rot»

I en nasjonalismedebatt i Klassekampen våren 1993¹⁷ knytter Lisbet Kristiansen direkte an til Hylland Eriksens analyse. Hun regner nasjonene og nasjonalstatene som ideologiske oppfinnelser.¹⁸ Hun mener det er *selve eksistensen av nasjonalstater som gjør at undertrykte grupper* som kurdere, palestinere, baskere osv. *må ty til nasjonalisme* for å legitimere sin egen kamp. For henne vil det «Dermed ...være reaksjonært å støtte baskerene i deres eget ønske om å opprette en egen nasjonalstat for baskere. Det vil jo i seg selv bli en støtte til et rasistisk

eller fascistisk politisk system. Det vi derimot skal og må gjøre er å støtte deres rett til å opprettholde den livsstil de selv ønsker, eller den kultur de selv mener å tilhøre.»¹⁹ «Mitt poeng er at så lenge vi har nasjonalstater som fungerer ideologisk som en spore til samhold, vil vi få etniske grupper som fungerer på samme ideologiske grunnlag, som et forsvar mot konformitetskravet, etnisk kultur blir ideologi.»²⁰

Som analyse holder på ingen måte dette. - Det norske folkets anti-nazistiske kamp for nasjonal frigjøring og egen statlig eksistens kunne umulig være en støtte til et «fascistisk politisk system». - Sjøl om en undertrykt nasjonal kultur kan blomstre i en periode med okkupasjonsstyre og assimilasjonspolitik, vil den stå i fare for å bukke under i det lange løp. - Undertrykkinga av kurderne starta ikke med nasjonalstaten, sjøl om den formen den f.eks. har i Tyrkia, sikkert henger sammen med ideen om en etnisk enhetlig nasjonalstat.

Kristiansen står for erkjennelsesfilosofisk idealisme i konsentrert form: *Ideen om nasjonalstaten er rota til undertrykkelsen av forfulgte folkegrupper.*²¹

«Noe man lager når man har bruk for det»

Idéhistorieprofessor Trond Berg Eriksen sier at «Identitet er ikke noe man har, det er noe man lager når man har bruk for det. Man kan velge hvilken identitet man vil aktivere.»²² Identiteten kan knyttes til det å være venstrekvinne, brunøyd, sukkersyk, tennisspiller eller norsk. Leitinga etter det norske nå (1995) skyldes ikke bare EU-striden, men dels «en generell fornemmelse av velferdsstatens oppløsning», dels at innslaget av utlendinger er større enn før: «Nærværet av «de andre» får oss til å spørre hvem vi selv er. Men det er ingenting ved oss som tilsier at vi er så spesielle at vi bør stå utenfor en europeisk integrasjon.»

Hos Berg Eriksen framstår «nasjonal identitet» som et reint overflatefenomen. En får nesten inntrykk av at verden liksom godt kunne vært organisert i stater av borgere med samme farge på øynene eller med samme sjukdom eller hobby. Og en må bare undre seg over at de brunøyde som var så uheldige å måtte bo sammen med de blåøyde ikke har gått ut i krigen for retten sin. Nå kan det selvfølgelig innvendes at det nettopp er noe slikt som har skjedd, når folk kjemper på grunnlag av de har en bestemt hudfarge. Men dette er jo, nettopp fordi hudfarge av samfunnshistoriske grunner er blitt en kode for «undertrykker» eller «undertrykt». EU-motstanden reduseres hos Berg Eriksen til en grille om at «vi» (dvs. nordmenn) er så spesielle. At f.eks. kampen om råderetten over fiskeressursene også er en kamp om grunnleggende livsbetingelser og bosetning, er tydeligvis utenfor synsvidde for *ide*-historikeren.

Erfaringene fra det tidligere Sovjet viser at en kan legge «et jernteppe» over nasjonene, eller forsøke å omdanne kulturen deres til folkløse, men at de er tunge historiske fenomen som før eller siden trenger seg gjennom, like visst som korken søker opp til havets overflate.

« ... ingen blot abstraksjon ... »

Nasjonalitetstanken var det selvsagte utgangspunktet for Ernst Sars historiske tenkning.²³ Han har et syn på nasjonen som skiller seg fra alle de posisjonene vi

har vurdert over: «Nasjonaliteten er ingen blot abstraksjon. Den har i visse måter en like reell eksistens som individet. Den vokser og utvikler seg som dette og har som dette et bankende hjerte og en arbeidende hjerne.»²⁴ Om vi kaller Hylland Eriksens og Berg Eriksens syn for subjektiv idealisme (nasjonen som tankekonstruksjon) kan vi sette merkelappen «objektiv idealisme» på det nasjonalromantiske organismesynet til Sars: Nasjonene er i høyeste grad reelle, men de tillegges menneskelige egenskaper, de er besjelet. De er *ikke* resultater av den økonomiske utvikling.

Ingen historisk tilfeldighet

Kåre Lunden sier at de *to hovedholdningene* til «nasjonalisme» i moderne forskning bl.a. skiller seg etter om de ser framveksten av nasjonalismen som et «*nærmast historisk tilfeldig*»²⁵ resultat av tankevirksomheten til noen idealistiske tyske filosofer, eller som en av de mest grunnleggende prosesser i moderne historie. Han nevner den konservative britiske historikeren *E. Kedourie* i hans bok om «Nasjonalismen som ideologi» (1960) som eksempel på den første holdninga. Vi har sett at *Trond Berg Eriksen* er et annet eksempel.

Som framtrepende representanter for den andre holdninga nevner *Lunden A.D. Smith* og *E. Gellner* (1983). Et argument for det siste har vært at nasjonalstaten har vært den dominerende politiske forma i «nytida», og at denne bare har latt seg styre uten et direkte voldsregime, gjennom en legitimitet som har hatt nasjonalfølelsen som viktigste kilde. Gjennom slik å gi staten legitimitet, er nasjonalismen derfor en forutsetning for demokratiet: «Nasjonalstaten og demokratiet er tvillingar fødte av den franske revolusjonen.»²⁶

«Materielt eksisterende»?

Dette avsnittet (1.2) skulle egentlig ha starta slik: «Det går et skille i nasjonalismedebatten mellom dem som ser på «nasjonen» «som i hovedsak «ideologi», og dem som mener at «den nasjonale identiteten» har sin basis i virkelige historiske prosesser, som har skapt så å si «materielt» eksisterende nasjoner.»²⁷ Dette er en motsetning som etter min mening går etter det tradisjonelle skillet mellom erkjennelsesfilosofisk og historieteoretisk idealisme - og ditto materialisme. Jeg ville argumentere ut fra en analogi til Marx' skille mellom «klasse i seg» og «klasse for seg»: Blant marxister er det vanlig, men slett ikke ukontroversielt, å skille mellom klasser som objektive «materielle» fenomen med utgangspunkt i produksjonsforholda og subjektiv klassebevissthet. Det går an å analysere nasjoner på samme måte. Hovedpoenget er imidlertid ikke å avgjøre om nasjoner er «materielle fenomen», som eksisterer uavhengig av om et folk kjenner nasjonal identitet- og bevissthet, men det jeg har vektlagt over: At nasjoner og nasjonalbevissthet oppstår som integrerte deler i en grunnleggende historisk prosess. Mye taler for at at den moderne litteraturen om temaet har rett som framholder at nasjoner er en form for kollektiv bevissthet, men både tilhengere og motstandere av det nasjonale som forsøker å løsrive «det nasjonale» fra sin historiske kontekst - og økonomiske basis, tar definitivt feil.

1.3. Når helheten forsvinner i deler

I nasjonalitetsdebatten har det vært gjort et poeng av at «det norske» ikke er spesielt norsk, men stort sett består av lån eller tjuvgods fra andre kulturer. Når Gudmund Hernes²⁸ o.a. har vist dette gjennom eksempler, kan det brukes som en nødvendig påminnelse i forhold til sjåvinstiske fordommer. Det avgrenser også mot et statisk nasjonsbegrep, som ikke godtar at *påvirkning fra innvandrer-kulturer ikke svekker, men endrer* «norsk identitet». I vår sammenheng er dette imidlertid den sterke påvirkninga fra andre folk og kulturer nærmest å regne som en selvfølgelighet, som ikke krever noen ytterligere refleksjon. Sjøl om de ulike nasjonale identiteter har mye felles i sine enkelte deler, står det fast at det er helheten, som mønstre av deler som skiller nasjonene fra hverandre. Hvis noen skulle mene at nasjonene forsvinner fordi de bygger på mange felles elementer, vil jeg anklage dem for «trang empirisme».

Jeg ser at Kåre Lunden sier noe av det samme. Etter å ha raljert med at han med utgangspunkt i Hernes måte å resonnerer på kunne få den daværende forskningsministeren til å forsvinne i sine enkelte deler, summerer han opp: «Forsøket på å på å vise at det norske er det same som det europeiske, byggjer på ein ... elementær feil ... Det er ein variant av «den atomistiske feilslutninga», at poenget ved identifisering skal vere atomet, elementet, ikkje mønsteret, konfigurasjonen.»²⁹

Hernes' utgave av den trange empirismen, hvor skauen løser seg opp i bare trær, står nær synet på nasjonen som en rein tankekonstruksjon. Hylland Eriksen er opptatt av å se kulturforskjeller mer som kvantitet enn kvalitet.³⁰ En av dem som tenker i de samme baner er Anders Johansen i boka «Den store misforståelsen» (1995), en misforståelse som særlig går ut «at kulturen i dette landet først og fremst kan forstås som en nasjonalkultur.»³¹

At «skauen» fins, gjør det ikke mindre interessant å finne ut hvilke «trær» som gir den karakter, altså *hvilken væremåte eller hvilke forestillinger som konstituerer «det norske»*, slik det f.eks. er blitt forsøkt drøfta i bøker av Hans Magnus Enzensberger, Petter Normann Waage, Arne Martin Klausen og Thomas Hylland Eriksen.³² Det er kapasitets- og tidsbegrensning som gjør at jeg i denne artikkelen, bortsett fra i det neste avsnittet, stort sett vil holde meg til mitt eget fag historie, og ikke forsøker å gå sosialantropologer og andre etter i sømmene.

1.4. En av flere typer kollektiv identitet

Det kollektive som aspekt ved det individuelle

Så langt har jeg argumentert konsekvent for en historisk forankra forståelse av nasjonen og det nasjonale. Men la oss for et øyeblikk bevege oss fra de samfunnsmessige kategorier og til en mer sosialpsykologisk forståelsesramme. En nasjonal identitet kan sies å være et *aspekt ved identiteten til det enkelte individet samtidig som det er et identitetstrekk ved individet som vil ha mye felles med den nasjonale identiteten* til andre individer av samme nasjon.

Men samtidig er den nasjonale identiteten bare en av flere mulige kollektive identiteter.³³ Andre kan f.eks. være slektsidentitet, hjemstedsidentitet, klassebevissthet, bevissthet om sosialt kjønn («kvinnebevissthet» f.eks.), religiøs og politisk identitet.

Kollektiv identitet som psykologisk behov

Det er sannsynlig at opplevelse av «røtter» og av «fellesskap», altså av *kollektiv identitet*, er grunnleggende psykologiske behov. Men fra denne synsvinkelen kan i så fall den ene typen kollektiv identitetsskaper gjøre samme nytten som den andre. Om en skal gjøre noen gradering i så henseende, så må det være gjennom tilslutning til aksepterte oppfatninger, om at de tidlige sosialiseringsfaktorene i livet er psykologisk viktigere enn dem som kommer til når personligheten allerede er langt på vei i dannelsesprosessen. Sånn sett kan den «nasjonale» identiteten være viktigere enn «den politiske», som for mange vil være spørsmål om et intellektuelt valg i voksen alder. Men i et *samfunn hvor klasseidentifikasjonen er meningsbærende* allerede i tidlige barneår, så kan denne selvfølgelig være vel så viktig som den nasjonale bevisstheten.

Generelle utsagn om at «nasjonal identitet» er den viktigste eller dypeste av alle typer kollektiv identitet holder åpenbart ikke vann. Her er jeg uenig med A.D. Smith.³⁴ Under gitte vilkår kan arbeiderkultur, nasjonal eller internasjonal, være et vel så bra «vern» mot amerikanisering og kommersialisering, som en nasjonal kultur uten klar klasseforankring.

Individ og samfunn

Det er først når vi beveger oss tilbake til det samfunnsmessige «tid og rom» at en type kollektiv identitet blir mer meningsbærende enn en annen. «Som objektivt opplevd realitet vert altså den individuelle identiteten utkrystallisert, oppretthalden og modifisert i ein sosial prosess, som er eit samspel mellom ein organisme og ein sosial struktur. Altså verkar den sosiale strukturen bestemmande inn på den individuelle identiteten. Men dette er og ein dialektisk prosess. *Individ og struktur skaper kvarandre gjensidig*», sier Berger og Luckmann.³⁵

Klasseidentitet gir mest mening i samfunn hvor de sosiale og økonomiske klasseskillene er tydelige og skarpe. Den nasjonale identiteten framstår som mest meningsfylt når den er egnet som maning til kamp mot undertrykkelse - eller når den motsatt dette kan anvendes til å legitimere undertrykking av andre folk.

Det samiske som lokal eller nasjonal identitet

Men det er heller ikke slik at en type sosialpsykologisk eller etnisk identitet bare har ett mulig uttrykk i det offentlige, politiske, rom. Den samiske rettighetskampen har f.eks. vært knytta både til forestillinger om «samefolket som nasjon» - og som «urbefolkning». Fra noen er det gjort forsøk på å utvikle solidariteten og fellesskapet med urfolk, som kanadiske indianere, i den såkalte 4. verden. Disse kollektive identitetene «konkurrerer» igjen med oppfatninger hvor de etniske forskjellene ikke er overordna, men hvor bønder og fiskere av samisk, norsk og kvensk opprinnelse i Nord-Norge, tross alt har mest felles mot «Sentrum i Sør».

Jeg har sjøl bakgrunn i en politisk bevegelse som har sett på forholdet mellom statene på Nord-Kalotten - og samene, som prega av nasjonal undertrykking. Dette kaster meningsfylt lys over forhold som både har vært prega av ekstrem utstøting, f.eks. apartheidloven som til etter århundreskiftet, nekta samene å eie jord (om de ikke skifta ut de samiske navna sine) - og ekstrem assimilering, f.eks. internatskoler hvor det t.o.m. var forbudt å snakke samisk i friminuttene. Visse av betingelsen for «nasjonal» frigjøring av samene støter samtidig mot viktige «før-nasjonale» trekk ved den samiske identiteten. Jeg siterer fra en artikkel av Knut Odner: «Sosial identitet er lokalt generert ... Den lunkne holdningen til Sametinget må oppfattes som redsel for svekkelse av muligheter for generering av lokal sosial identitet. Også på det symbolske området er det motstand mot å flytte identitet ut av lokalsamfunnet. Ved formelle anledninger, som 17. mai og 1. mai, er det bare politikere eller høyere funksjonærer som møter i samekofter. Koftene er både lokale og nasjonale samiske symboler, men i denne sammenhengen blir de oppfattet som nasjonale, og er derfor en trussel mot lokal autonomi. ... det er mulig at det foregår en forskyvning slik at unge under 25 år er mer positive til pan-samiske verdier.»³⁶

Mer overraskende er det kanskje at Odner mener å se at «urbefolkningsidentiteten» ikke er lettere å forene med den lokale samiske identiteten: «Både sameting og urbefolkningskonferanse er «selvopfunnet» samisk identitet og kan læres, men synes å fjerne en vanlig Lakseby-væring fra «seg selv».»³⁷ Sjøl om det er sannsynlig at Odner observerer riktig, er det noe som skurrer - dvs. virker svært statisk - hvis han skal forstås som om den samiske identiteten må få forbli førpolitisk, for ikke å gå tapt.

Kompensasjon og forsterking

I noen tilfelle kan en type kollektiv identitet framstå som «kompensasjon». Når sosialiseringprosessen endrer seg over tid må svekkelse av visse typer sosialisering, f.eks. gjennom «slekt og familie» eller som «medlem i arbeiderkollektiv», kompenseres ved at andre får en økende betydning. Hvis ikke vil det kunne føre til frustrasjon, fremmedgjøring og følelse av rotløshet. Det er f.eks. sannsynlig at den økende rekrutteringa til voldsrasistiske og nynazistiske miljø blant ungdom i mange europeiske land, *i noen grad* kan forklares ved at et voksende antall unge føler seg utafør samfunnet og henter identiteten der den er å hente. Samtidig er det ingen enfaktorforklaringer som gir fyldestgjørende forklaringer. I det tidligere Jugoslavia ser det f.eks. ut som om den ekstreme sjåvismen står sterkest i de mer tradisjonelle samfunna med sterke slektsband. Her er det altså to typer kollektiv identitet som under gitte betingelser underbygger og styrker hverandre gjensidig, og ikke slik at den ene typen «kompenserer» for den andre. Rasisme i voksgenerasjonen i en familie kan selvfølgelig også føre unge inn i voldsrasisme og nazisme.

Nasjon og klasse

For radikalere vil forholdet mellom «nasjonal identitet» og klasseidentitet være særlig interessant. Det er lett å se at det her ikke er snakk om ett entydig forhold. En av grunnene til at Norge kunne løsrive seg fra Sverige uten krig var at den svenske arbeiderbevegelsen i 1905 satte klassesolidariteten over det nasjonale samholdet. I den 3. verden har det nasjonale og det sosiale vært aspekter av samme frigjøringskamp, men det nasjonale har måttet settes i forgrunnen i en

bestemt fase - nettopp om sosial frigjøring skulle bli mulig. Når statsminister Gro Harlem Brundtland sier at «det er typisk norsk å være god» eller når Hvermansen snakker om «vi nordmenn», så kan funksjonen være å dempe klasseidentiteten og dermed den sosiale interesse- og verdikampen, slik at den nasjonale eliten kan fylke resten bak seg. Visse krefter i arbeiderbevegelsen som under den tyske okkupasjonen fortsatte å mene at «det sosiale» var viktigst, oppførte seg slik at den nasjonale undertrykkinga - og dermed også den sosiale - kunne skruses om enda noen omdreininger.³⁸

Den vanlige oppfatninga av krigen i Norge var at den bidro til å styrke dette nasjonale fellesskapet mellom «alle gode nordmenn», men nærmere studier tyder på at det i første omgang bare gjaldt toppene i samfunnet. Begivenheter sommeren 1945 - med streik om 12-øringen og de meget omfattende formannskonfliktene - tyder på at en del sosiale motsetninger var blitt hardere i den perioden vi innbiller oss at «vi kom hverandre nærmere».

«Samarbeidet på 30-tallet var kommet lenger «på toppen» av samfunnet ... enn «på grunnplanet». «Under krigen styrket samarbeidet på toppen seg både gjennom hjemme- og utefronten, særlig gjaldt dette forberedelsene av det økonomiske samarbeidet etter krigen. På grunnplanet gjorde folk motstridende erfaringer, både erfaringer som tilsa at klasseskiller mellom nordmenn ikke var så viktige som før - og erfaringer som tilsa at det fortsatt var to slags folk. For tolkningen av disse erfaringene er det viktig at sentrale politiske institusjoner i vid forstand - som Storting, partiene, den partipolitiske pressa, den legitime ledelsen i LO og andre viktige organisasjoner opphørte å fungere. Dermed opphørte også sentrale påvirkningskilder for folk flest. Det blei større utakt mellom topp og «bånn» - ikke minst i arbeiderbevegelsen.»³⁹

2.ULIKE BEGREPER OM NASJON OG SELVBESTEMMELSE

2.1. Tysk «Volk» - fransk «patrie»⁴⁰

To idealtypiske nasjonsbegreper står opp mot hverandre: På den ene sida en territoriell/institusjonell fedrelandsforestilling - på den andre side en etnisk/kulturell forestilling. Disse ulike forestillingene kommer til uttrykk i henholdsvis det franske begrepet «patrie» og det tyske «Volk». Disse avspeiler igjen to historisk ulike former for nasjonsbygging. A.D. Smith fanger inn de to typene gjennom begrepene «utskillingsnasjonalisme» og «territoriell nasjonalisme».⁴¹

Mange stater som vi i dag betrakter som nasjonalstater var i utgangspunktet uten et nasjonalt fellesskap. Den franske nasjonen blei bygd etter revolusjonen - med utgangspunkt i det sentrale statsapparatet i Paris. Bare gradvis og delvis blei resten av befolkningen fransk. Makthaverne hentet legitimitet hos folket (folkesuverenitetsideen) - og ideene om *folkets selvbestemmelse* og *nasjonens selvbestemmelse* smelta sammen. Den revolusjonære abbeden Siyés definerte «patrie» som «en gruppe mennesker som lever under samme lov og blir representert av samme lovgivende forsamling.»⁴² Siyés bygde videre på Lockes teori om sosialkontrakten, og impliserte at bare den kan påberope seg nasjonstilhørighet som bor i det landet hvor nasjonalstaten utøver makt og autoritet.

Motsatt hadde den tyske filosofien et nasjonalt «program» lenge før det eksisterte noen tysk stat. Her ligger vekta på et åndelig-kulturelt fellesskap som binder sammen til ett «Volk» - uavhengig av om dette har sin egen nasjonalstat, eller ikke. Gjennom en lengre historisk prosess hvor kultur- og språkutvikling står sentralt, utvikles en «Volksgeist». «En nasjon begynner ikke som stat»⁴³, nasjonen kommer først. Bare da, når nasjonalstaten verner den kulturell enheten, og uttrykker denne «Volksgeist» kan nasjonalstaten være et virkelig og demokratisk uttrykk for folkeviljen.

Knutsen/Ellingsen setter debatten om de ulike fedrelandsbegrepene i sammenheng med den konkrete historiske situasjonen under Napoleonskrigene. Napoleon forsøkte å innføre fransk styre i okkuperte områder, også over tyskere. Tysk romantikk og nasjonalisme var delvis en reaksjon på dette.

Jeg har selv brukt som et agitasjonspoeng at det fins «to slags Europa» - for den ene, utviklingslinja fra antikken og via opplysningsfilosofien og den franske revolusjonen, menneskerettighetenes og demokratiets Europa - for det andre kolonialismens og imperialismens Europa. Dette er ikke usant, men i virkeligheten en forenkling: Den franske revolusjonen var både folkesuverenitet og «imperialisme». Reaksjonen i Øst- og Sentraleuropa, retta seg (ofte) samtidig mot de nye og demokratiske ideer og mot nasjonal undertrykking. Dette kan kaste lys over et annet paradoks: Mens «patriebegrepet» står sterkt i moderne liberal-demokratisk tenkning i Europa, så har den objektivt/ kulturelle betraktningmåten vunnet adskillig gjenklang hos progressive bevegelser i den 3. verden - hvor «nasjonene» ofte består av et høyt antall etniske grupper, men hvor en har vært ute etter en plattform mot kolonialisme og vestlig dominans.

Herder og Fichte

Knutsen/Ellingsen konstaterer at en nasjonalisme etter objektivt kulturelle kjennetegn, som skiller skarpt mellom hvem som er og hvem som ikke er «medlem» av nasjonen, og som har en «Volkstaat» som mål, lett kan føre til sjåvinisme, etnisk rensing og krig. Men de viser også at de tyske filosofene som utformet denne typen nasjonalisme, ikke hadde noen enhetlig forestilling om forholdet mellom egen og andre nasjoner. *Herder så nasjonene som ulike, men like verdifulle*. Han mente at de ulike språk og kulturer berika hverandre, og godt kan forenes med et flernasjonalt og flerkulturelt samfunnsideal. Det mente derimot ikke *Fichte*. *Han så tysk kultur som edlere enn andre*, og knytta dette til at den var den mest opprinnelige, slik som tyskerne var det eneste opprinnelige folk (Das Urvolk). Han trakk det skarpe skillet mellom «oss» og de «andre» og sto for mange av de ideene som vi kan finne igjen i vårt århundres høyreekstreme nasjonalisme. Det er derfor noe overraskende at Knutsen/Ellingsen konkluderer med at Herder og Fichte tross alt «Til syvende og sist er to alen av samme stykke.»⁴⁴ Her er det noe som ikke stemmer i forholdet mellom premiss og konklusjon, selv om de har enkelte argumenter:

- 1) Herders tankegang er forenlige med demokratiske idealer, men de blei fremmet i kontekst hvor det gjaldt å finne alternativ til de liberal-demokratiske ideer - og kan misbrukes (i retning Fichte).
- 2) De formulerer begge et program for en tilsidesatt og undertrykt nasjon, men når maktforholda endrer seg blir prinsippet om «nasjonenes selvbestemmelse» til det «fichtske» at noen er bedre enn andre.

Knutsen/Ellingsen er farlig nær en påstand om at etnisk eller kulturbetinga nasjonalisme alltid vil føre til nasjonal undertrykking av andre, og at krav om nasjonal selvbestemmelse derfor blir feil.

2.2. «Risorgimento», «Integral» eller «Reform»

«Risorgimento»

Peter Alter er professor i moderne historie ved universitet i Køl. I boka «Nationalism»⁴⁵ reflekterer han over *nasjonalisme som frigjørende fenomen - kontra nasjonalismen som undertrykkingsideologi*. Han bygger opp resonnementet sitt rundt de to motsatte nasjonalismebegrepene «risorgimento»⁴⁶ og «integral».⁴⁷ Han opererer også med en tredje form som han kaller «Reform Nationalism».

Alter tidfester glansperioden for «Risorgimento Nationalism» til tida fra den amerikanske uavhengighetskampen og den franske revolusjonen - og til godt inn på 1800-tallet. Denne typen nasjonalisme blir ofte også referert til som «liberal nasjonalisme», «genuin nasjonalisme» og «nasjonalisme i opprinnelsesfasen». Den retter seg mot undertrykkende regimer og statsdannelser - og ikke mot andre folk og nasjoner. Den har tvert om alle nasjonenes likeverd, frihet og solidaritet mot undertrykking som sitt program. For den polske legion f.eks. kom dette til uttrykk i mottoet: «*For freedom ours and yours*»⁴⁸. I dette lå det også et internasjonalt budskap om å stå sammen mot undertrykkerne. Derfor blei det

også dannet ulike internasjonale organisasjoner hvor nasjonalister kunne samarbeide over landegrensene.

Fordi de undertrykte folkene levde under ulike typer statsdannelser tok kampen ulike former. I noen tilfelle sto den om å kunne *samle* folk som var spredt på flere stater - i samme nasjonalstat. I andre tilfelle var målet å *splitte* ut av stater som fungerte som de undertrykte «nasjonenes fengsel».

Herder og *Giuseppe Mazzini* er dem Alter nevner særskilt som «ideologer» for denne «risorgimentonasjonalismen».

«Integral»

Motsatsen til «risorgimento» var altså «integral». Opphavsmannen til begrepet var den franske forfatteren *Charles Maurras*, som selv var en av inspiratorene for denne type nasjonalisme. Men også her har vi å gjøre med et «barn» med mange navn - bl.a. «ekstrem», «militant», «aggressiv-ekspansjonistisk», «høyre-nasjonalisme» osv.

I følge Alter er det et nært ideologisk felleskap mellom «integral nasjonalisme» og sosialdarwinismen med sin «survival of the fittest». «Likheter» og «nasjonal uavhengighet» er erstatta av slagord som framhever egen nasjons fortrinn. Når denne typen nasjonalisme etter hvert smelter sammen med imperialismen er krav om «Lebensraum» o.l. en naturlig følge.

Alter mener at denne typen nasjonalisme særlig styrker seg når et folk føler seg krenka og ydmyka. Han nevner spesielt fransk nasjonalisme etter nederlaget på begynnelsen av 1870-tallet - og tysk og italiensk nasjonalisme etter Versaillesfreden.

Den tyske nazismen var, i følge Alter, en av «krysningene» av «integralnasjonalismen». Han mener en av røttene til nazismen lå i «the völkisch nationalism»⁴⁹ under Weimarrepublikken, som opererte med forestillingen om den germanske folkestammen - og retten til å samle alle «germanere» i et storgermansk rike. Dette var en idé med stor oppslutning blant konservative intellektuelle.

«Reform Nationalism»

Alter mener «Risorgimento Nationalism» deler flere trekk med «Reform Nationalism», som særlig utvikla seg i Asia i siste halvdel av det forrige århundre. Også «reformnasjonalismen» tar sikte på en form for «statlig gjenfødelse» i det den griper tilbake i historia for å begrunne en sterkere nasjonalstat. Men den har det særtrekket at den vil modernisere en allerede eksisterende statsdannelse. Behovet for modernisering lå i at de bestående regimene var gammeldagse og ikke greide å stå mot presset fra moderne «vestmakter». «Vestmaktene» var fiender, men også forbilder. De kunne bare slås med sine egne «våpen»: Modernisering og industrialisering.

Det meste vellykka eksemplet var Meijiregimet i Japan (1868-1912). I denne perioden kombinerte Japan proteksjonisme og statlig industripolitikk med utvikling av en moderne kapitalisme. Av andre eksempler viser Alter særlig til

ungtyrkbevegelsen til Kemal Atatyrk, men i en viss grad også til erfaringer fra Kina, Egypt - og Iran etter 1921.

2.3. En fornuftig definisjon?

Objektive kriteriedefinisjoner

Det er svært vanskelig, for ikke å si fullstendig umulig, å formulere en kriteriedefinisjon som både omfatter alle typer nasjoner, og samtidig er brukelig til å skille den enkelte nasjonen klart fra den andre. I tillegg er det også uenighet om fornuften i - og ønskeligheten av - denne typen kriteriedefinisjon.

En definisjon som ser ut til å nyte en viss grad av fortjent prestisje i dagen debatt, er den som er formulert av A.D. Smith, og som omfatter det Kåre Lunden kaller «etniske nasjoner». I følge *Smith* er en nasjon «et folk (human population) med navn, som deler et historisk territorium, har felles myter og historiske minne, en offentlig massekultur, en felles økonomi - og felles juridiske rettigheter og plikter for alle medlemmer.»⁵⁰ De sistnevnte kriteriene - *felles massekultur, felles økonomi og felles lovverk skiller «den etniske nasjon» fra andre etniske grupper.*

Josef *Stalin* forsøkte, som på andre områder, å sette den bolsjevikiske teorien på formel. Den allmenne definisjonen hans lyder: «En nasjon er et historisk oppstått og stabilt fellesskap mellom mennesker på grunnlag av felles språk, territorium, økonomisk liv og psykisk egenart.» I følge *Stalin* var det overhodet *ikke snakk om noen nasjon om ett av disse trekka mangla.*⁵¹

Stalins definisjon er objektiv-kulturell, og har klare fellestrekk med nasjonsbegrepene til de romantiske tyske filosofene. Det mest problematiske med den er nettopp at han utdefinerer alt som ikke overensstemmer fullt ut med kriteriene i definisjonen.

Olav *Randen* har innvendinger mot dette. Etter å ha fastslått at *Stalins* kriterier er relevante, men ikke tilstrekkelige, viser han gjennom to eksempler at de heller ikke kan være absolutte: Sveitserne har flere språk, tyskerne før «murens fall» delt økonomi.⁵² De fleste vil likevel regne sveitsere med ulike språk til samme nasjon. De vil også si at det bare fins én tysk nasjon, sjøl om mer enn 40 år med adskilt økonomi har skapt ei kløft mellom vest- og øst-tyskere.

Olav *Randen* har også sitt eget forslag til «ein omtrenteleg arbeidsdefinisjon»: «Ein nasjon er eit fellesskap tufta på sams tradisjonar, historie og åtferd, slik at innbyggjarane i nasjonen på mange måter kjenner større samhøyrse seg imellom enn med folk utanfor.»⁵³ Jeg er redd denne definisjonen er så generell at den kan være vanskelig å anvende til å skille nasjoner fra (andre) sosiale grupper.

Chris *Harman* har en annen innvending mot *Stalins* definisjon: «Marxismen og det nasjonale spørsmålet» fra 1913 ble tidligere sitert av mange på venstresiden som en klassisk gjennomgang av bolsjevikenes standpunkt. Mye av boken er tilnærmet «avskrift» av *Kautskys* analyse av nasjonalstatens opprinnelse og av *Lenins* argumentasjon for selvbestemmelse og mot kulturelt autonomi. Men *Stalin*

forsøker å definere en nasjon «objektivt», ved hjelp av en liste med typiske kjennetegn. Denne måten å nærme seg problemet på har vært svært innflytelsesrik, men den bryter i realiteten med Lenins tilnæringsmåte og gir stor oppmerksomhet til faktorer som psykologi og «nasjonal karakter». Slik sett står Stalin nærmere Bauer enn han gjør Kautsky og Lenin.»⁵⁴

Jeg tror at Harmans polemikk mot en objektiv - og rigid kriteriebestemt - definisjon har mye for seg. Når det gjelder begreper som «nasjonalkarakter» og «psykisk egenart» brukt om hele folk, kan gi assosiasjoner til den høyreekstreme nasjonalismen. Hvis «nasjonalkarakteren» og den «psykiske egenarten» gjøres statiske, ja nærmest til rasekjennetegn e.l., er dette selvfølgelig livsfarlig - ikke minst i land som går fra å være relativt «etnisk enhetlige» og til å bli flerkulturelle. Likevel kan vi ikke se bort fra at *sosial struktur, felles erfaringer o.l. også kan gi nasjonale særtrekk også i tenkemåte og atferd*, som er der enten vi er bevisst dem eller ikke. De samme faktorene kan godt virke mer inn på andre deler av identiteten vår, som f.eks. er knytta til klasse eller sosialt kjønn.

Nasjonene definerer seg selv

Istedenfor en definisjon etter strengt objektive kriterier vil mange historikere i dag legge vekt på folks egenoppfatning om sin nasjonale identitet. De vil ha mye til overs for første strofe i «definisjonen» til *Grundtvig*:

«Til et folk de alle høre
som sig regne selv dertil
har for modersmålet øre
har for fædrelandet ild
resten selv som dragedukker
sig fra folket udelukker
lyse selv sig ut af næt
nægte selv sig indfødselsrett!»⁵⁵

Den franske historikeren Ernest *Renan* sier det på sin egen måte: «Ein nasjon er ei dagleg folkerøysting.»⁵⁶

2.4. Sjølråderett og folkesuverenitet

Woodrow Wilson og den nasjonale selvbestemmelse

Under og etter den 1. verdenskrig blei et prinsipp om nasjonal selvbestemmelse hevda aktivt fra to helt ulike hold: Fra bolsjevikene - og fra presidenten i USA, Woodrow Wilson.

Wilson's nasjonsoppfatning hadde *mye felles med «den franske» vektlegginga av folkesuvereniteten*. Han så prinsippet om nasjonal suverenitet som en del av en allment demokratisk ideologi. Det innenrikspolitiske idealet hans om demokratisk selvstyre «*self-government*», og «*government by the consent of the governed*», blei utvida til et prinsipp om «*self-determination*», et krav om at ethvert folk har rett til å bestemme hvilken suverenitet det vil leve under. Seinere skal vi for øvrig se at denne tankegangen hadde svært mye felles med den ideen i den norske

Venstrebevegelsen på 1870- og 80-tallet, hvor «selvstyre» hadde både et nasjonalt og et demokratisk aspekt.

Øivind Østerud har imidlertid påvist at Wilsons begrepsbruk åpna for ulike tolkninger. *I begrepet «self-government» lå retten til å velge regjering. Dette kunne støte mot «self-determination» i betydningen rett til «selvstyre» mot utenlandsk intervensjon.* I 1915 interвенerte USA under Wilson, i Mexico, under henvisning til at det var til det beste for det mexicanske folk - og demokratiseringsprosessen i landet. «Self-government» gikk foran selvstendighet.⁵⁷ Prinsippet innholdt heller ingen klare føringer for hvordan en skulle stille seg til krev om grenserevisjon ut fra argumentasjon om «folkevilje» eller etnisitet. Uklarheten kunne utnyttes opportunistisk og maktpolitisk. Men mer om dette i annen sammenheng.

Interessant er det også at Wilson som statsviter rundt århundreskiftet hadde vært opptatt av forskjellen på tysk og anglo-amerikansk språkbruk i disse spørsmåla. Han mente «nasjonalitet» på tysk nærmest betydde «rase» i betydningen «blodsbånd» og opprinnelse, mens hans eget nasjonsbegrep lå nærmere det tyske «Volk», et fellesskap i samfunnsorganisering, språk og tradisjoner.⁵⁸ For egen del vil jeg imidlertid legge til: Skal vi plassere Wilsons oppfatning i forhold til skillet mellom «den tyske» og «den franske» nasjonsoppfatningen som er redegjort for over, så er det klart at «self-government»-begrepet ligger nær det franske begrepet om folkesuverenitet, mens oppfatningen om at nasjoner eller «nasjonale grupper» har rett til å bryte ut av statsfellesskapet stemmer med «tysk oppfatning».

2.5. Statsrett eller nasjonsrett

Den danske historikeren *Uffe Østgård* drøfter «statsrett» og det nyere «nationsrett» / «folkenes rett til selvbestemmelse» som to kolliderende prinsipper.⁵⁹

Statsretten innebærer at en stat eller et rike har opparbeidet seg en historisk rett til å styre over bestemte befolkningsgrupper. Om de samme gruppene kan defineres som egne nasjoner kan de etter nasjonsretten, som i følge Østgård begynte å vokse fram fra begynnelsen av 1800-tallet, kreve nasjonal sjølbestemmelse, evt. rett til egen statlig eksistens.

I OSSE (tidligere KSSE) og FN-systemet beveger den dominerende tenkninga seg i hovedsak innafor statsretten. I FN (*De forente nasjoner*) defineres nasjoner og stater/statsbefolkning som identiske størrelser. *Pavel Baev* og *John Chipman* argumenterer for at det samme er tendensen i OSSE. Utgangspunktet for Baev er at få stater er reine nasjonalstater.⁶⁰ Han mener Europa aldri har vært i stand til å gi et godt svar på ønsket om selvbestemmelse. De tre tradisjonelle svara har vært 1) undertrykkelse 2) assimilasjon og 3) utvisning, dvs. etnisk rensing. Han viser til *Chipman*⁶¹ som kaller et overordna prinsipp om nasjonenes rett til selvbestemmelse for ny-wilsonianisme, og sier at det vil forbli fremmed for OSSE, «som knapt kan komme til enighet om å prioritere prinsippet om selvbestemmelse fremfor prinsippene om territoriell integritet og grensers ukrenkelighet

- og langt mindre vil OSSE være istand til å enes om bindende prosedyrer for en innføring av ovennevnte kriterium», dvs. et folks rett til å bestemme hvilken suverenitet det vil leve under. Vi kan si at «det internasjonale samfunnet» prioriterer ro og fred framfor rettighetene til undertrykte nasjonale grupper. Dette er selvfølgelig ikke overraskende så lenge de internasjonale aktørene nettopp er de eksisterende statene og deres representanter. Tysklands rolle under oppløsninga av det tidligere Jugoslavia, da nasjonsretten passa godt med egne interesser er sånn sett et eksempel på at det er makt mer enn prinsipp som bestemmer.

3. NASJONALSTATEN FRA PROGRESSIV TIL REAKSJONÆR?

3.1. *Nasjonalismen*⁶² - ingen entydig politisk kraft

Vi har allerede vært inne på at ulike typer nasjonalisme spiller ulike roller - historisk og politisk. Chris Harman er blant dem som har vist at det er for enkelt bare å skille mellom «progressiv» og «reaksjonær» nasjonalisme. Nasjonalismen opptrer som en *kamelon* - med *ulik framturen og farge, alt etter hvilken historisk kontekst den opptrer i - og etter hvilke ideologiske tankeretninger den blander seg med.*

Øivind Østerud summerer opp dette greit: «I historisk perspektiv har nasjonalisme og nasjonale bevegelser hatt høyest varierende politisk farge. Fram mot midten av 1800-tallet var nasjonalisme først og fremst et program for utvidet folkestyre og liberale forfatninger. Det var den dynastiske enevoldsmakt som sto nasjonalismen imot, slik frontene ble trukket gjennom og etter den franske revolusjon. Fra midten av 1820-årene var også tysk nasjonalisme fremfor alt politisk liberal.»⁶³ Østerud påpeker at nasjonalismen spilte en mer tvetydig rolle i siste halvdel av århundret. Bl.a. med både konservativ, militaristisk og etter hvert ulike typer sosialdarwinistisk og ekspansjonistisk tysk nasjonalisme. Også i Frankrike blei den demokratiske nasjonalismen ved århundredskiftet møtt med en sterk motstrøm i form av tradisjonalistiske og etnisk-kulturelle nasjonalistiske drag.⁶⁴ Både i Tyskland og Frankrike blei innslaga av anti-semittisme tydelige.

«Imperialismen og sosialdarwinismen fikk allmenn betydning for de nasjonalistiske strømningene i Europa. I de etablerte stormakter sto nasjonalismen ofte til «høyre» i det politiske landskapet. I småstater som Norge forble nasjonalismen i hovedsak demokratisk og liberal, fordi kampen mot unionsoppløsning og folkestyre var to sider av samme sak.»⁶⁵

*I mellomkrigstida opptrådte nasjonalisme i kombinasjoner med alle de store ideologiene, men «De folkelig-radikale, minoritetsfiendtlige og territorielt ekspansive bevegelsene fikk imidlertid en særlig høy politisk profil.»*⁶⁶ I følge Østerud kombinerte de tyske nazistene to typer nasjonalisme: Den tradisjonelle keiserlige imperialismen med forestillingene om et tett «volksgemeinschaft» av alle tyskere. Det spesielle ved nazismen var at nasjonalismen blei et redskap for en utopi - om rasereinhet.⁶⁷

3.2. *Nasjonalstaten som bærer av det moderne*

Arne Overrein har påpekt det ironiske i at mange intellektuelle som har sett seg som bærere av det progressive og det moderne, har oversett at nasjonalismen såvel i Norge som mer allment, nettopp var en del av en moderniseringsideologi. «Det er ... vanskelig å se noe reaksjonært eller sjåvinistisk i det som ble norsk nasjonal bevissthet etter 1814. Først og fremst var det en politisk bevisstgjøring. Tanken om at et folk har rett til statlig uavhengighet sto sentralt, likeså at folket - tross

fraværet av almen stemmerett - er statsmaktas legitimasjonsbasis ...» Det ble skapt en moderne politisk kultur. Denne kulturen hadde sine romantisk-nasjonalistiske innslag, men primært var den preget av en streng «forfatningspatriotisme»...»⁶⁸ Francis Sejersted peker på dette som et allmen-europeisk fenomen, som kom brått på Norge i 1814.⁶⁹ Overrein viser til Jens Arup Seips analyse om at uavhengighetsviljen i 1814 inngikk i et verdifelleskap med borgerlig frihet (eiendomsrett, yringsfrihet og rettssikkerhet) og fri forfatning (dvs. bl.a. valgrett). Blant disse verdiene framsto den borgerlige friheten som mest fundamental, mens norsk selvstendighet var det minst viktige.⁷⁰

Sentralt hos Overrein står en oppfatning om at «1814» representerer overgangen fra et *førpolitisk* samfunn, og at det er grunn til å vurdere om ikke det demokratiske underskuddet i EU vil innebære en reaksjon tilbake til dette, til «førmoderne politiske former». «Nasjonalisme er altså ikke tilbakevending til noe faktisk opprinnelig. Og det til tross for at nasjonalismens aktører gjerne - og det er politisk-ideologisk betinget - vil hevde det. Det er heller slik at disse moderne samfunn er eksempler på en vellykket realisering av de nasjonale mål. Nasjonalisme, patriotisme etc. har vært viktige ideologiske instrumenter til å skape nettopp konsoliderte samfunn.» I så måte har nasjonalismen sjølsagt ikke vært uproblematisk. Helt tydelig er den det når den kun fungerer som integrasjonsideologi som skal kompensere for fraværet av politiske og sosiale retter.⁷¹

Det mest interessante, men kanskje også mest kontroversielle i *Overreins analyse* er at «nasjonale bevegelser som i dag fører til dels blodige kamper i Øst-Europa, Asia og Afrika er bevegelser i samfunn som strever etter å bli like moderne som de europeiske. Det er i disse land en genuin folkevilje i retning av å etablere fungerende og stabile stater, basert på et kulturelt og politisk fellesskap. Denne folkeviljen er «fornuftig» i den forstand at den samsvarer med grunnleggende «nødvendigheter» som må til for å utvikle moderne samfunnsformer. Det er dette imperativet om en viss kulturell og normativ homogenitet som er grunnlag for et moderne industrisamfunn, som er den egentlige drivkrafta. Den kan betjene seg av nasjonalismen som middel.»⁷²

Overrein tar den kjente nasjonalismeteorikeren Ernest Gellner til inntekt for sitt syn når han sier at «Nasjonalismen vil være en akseptert politisk form kun så lenge den gagnar utviklinga mot moderne stater bedre enn andre politiske ideologier. Det er altså de objektive kravene som moderne stater og økonomier er underlagt som er den primære drivkraft - og som under visse betingelser skaper nasjonalisme.»⁷³

3.3. Fortsatt en rolle å spille?

Nasjonalstaten - fra progressiv til reaksjonær?

Petter Normann Waage er ikke uenig med Overrein når det gjelder nasjonalismens historiske rolle, men mener er at nasjonalismens og nasjonalstatens rolle er endra. Han sier: «Den nasjonalstaten som historisk har

bore fram eit rettsmedvit og har vore ein reiskap i kampen for demokratiet og den enkelte sine rettar, med staten som kvar einskild sin beskyttar - er det ikkje lenger. Altså må den avløysast av noko nytt ...»⁷⁴

Professor i skandinaviske språk ved universitetet i Beograd, og redaktør for opposisjonsavisa Republika, Ljubisa Rajic, sier med utgangspunkt i at *kravet om at et folk har rett til en egen stat er blitt forvrengt til at hver stat bare skal ha ett folk* at: «Den frigjørende grenseoverskridende nasjonalismen fra forrige århundrets begynnelse som skapte det moderne Europa med dominerende bykultur, parlamentarisme, sekularisering osv. er en historie som ikke kan gjentas.»⁷⁵

Er nasjonalstaten foreldet?

Øivind Østerud drøfter om nasjonalstaten er foreldet i en artikkel i «Nytt norsk tidsskrift».⁷⁶ Han kommenterer her de tre vanligste argumentene mot nasjonalstaten: 1) «Det økonomiske argumentet», 2) «Problemløsningsargumentet» og 3) «Det etnografiske argumentet».

Det første argumentet går ut på at nasjonalstaten har mistet den reelle kontrollen over sin egen økonomiske utvikling - og at nasjonal uavhengighet har blitt et tomt skall.

Østerud fastslår at det ikke er noe nytt at nasjonalstatene er sterkt avhengige av ytre vilkår. Sjøl om det har skjedd en kvantitativ videreutvikling av denne, er det ikke gitt at en har kommet i en kvalitativt ny situasjon hvor det økonomiske handlingsrommet til nasjonalstaten ikke lenger er noe verdt. Nasjonalstatenes rolle og betydning på det økonomiske og det sosiale området er blitt større. Det er uvisst om det er mulig å gjenvinne politisk styring gjennom overnasjonalitet, og om en vinner i medbestemmelse ved å gi fra seg suverenitet. Det er grunn til å anta at mer overnasjonalitet vil styrke sine motkrefter gjennom sterkere bevegelser for nasjonal uavhengighet.

Det andre argumentet går ut på at nasjonalstaten er for stor til å løse de lokale problemene å for små til å løse de store globale utfordringene. Østerud mener dette argumentet gir «et teknisk svar» som undervurderer behovet for oppslutning og legitimitet om problemløsninger. «Det kan f.eks. tenkes at overnasjonale løsninger i prinsippet er nødvendig for å løse miljøproblemene, men at slike myndigheter i praksis vil forsømme miljøspørsmålene fordi fora for engasjement, debatt og opinion fungerer dårlig på overnasjonalt nivå, mens mer ressurssterke lobbyister slår sterkere gjennom.»⁷⁷ Østerud argumenterer altså med «det demokratiske underskuddet».

Innholdet i det tredje argumentet er at nesten alle de såkalte nasjonalstatene (bortsett da fra Island og Portugal) er uensarta og egentlig en myte. Om ideen om nasjonalstaten blir forsøkt realisert gjennom å skape enhet mellom stat og etnisk nasjon, så vil det føre til undertrykking og uløselige konflikter. Østeruds svar på dette er at kritikken bygger et alt for ensidig og snevert nasjonsbegrep. Det er bare de færreste nasjoner som «oppfatter seg som lukkede avstammingsfelleskap eller som distinkte etno-kulturelle grupper, men dette er ikke gjennomgående trekk verken i Europa eller andre steder.»⁷⁸

Nasjonalstaten som rammeverk for rasjonalitet og demokrati

Sentralt hos Jurgen Habermas står skillet mellom instrumentell og kommunikativ rasjonalitet. Ved instrumentell rasjonalitet står menneskene overfor hverandre som subjekter til objekter. Mens den kommunikative prosessen forutsetter at menneskene kan forholde seg til hverandre som likestilte subjekt. Dette er bare mulig med en viss oversiktighet, evne til å forstå hverandre - og demokratiske kanaler som gjør at «den offentlige samtale» kan føre til endringer i praksis.⁷⁹

Habermas er blant dem som er kommet fram til at en nasjon, med et språklig fellesskap og et fellesskap i tradisjoner, gir en tjenlig ramme for ei statsmakt som skal fungere effektivt. I nasjonalstaten er det vilkår for god kontakt og kommunikasjon mellom de styrende og de styrte, og mellom de styrte. Dette er igjen en forutsetning for et fungerende demokrati. «Når nasjonalstat og ulike former og grader av nasjonalisme har vore faktiske føresetnader for demokratiet, kjem det igjen av den *legitimitet* nasjonalismen har gitt nasjonalstaten også hos de breie lag. Utan den legitimiteten kunne staten berre styrast ved elitevaldsmakt. ... Den nye folkesuverenitetstanken fra 1780-tallet fant den egentlige makta hos *nasjonen* (dei av sams fødsel), altså hos folket. *Framvekst av folkesuverenitetstanke, demokrati, nasjonalisme og nasjonalstat er difor sider ved same fenomen*», mener Lunden.⁸⁰

Habermas bruker EU-systemet som et eksempel på instrumentell rasjonalitet. Flertallet får sine livsbetingelser fastlagt av, og blir objekter for, de abstrakte, fire friheter. «Målsetjinga med og konsekvensane av det som vert gjort er lite ope diskutert og kritisert.»⁸¹ «Det er ingen europeisk offentlig opinion.»⁸² Men, og det er viktig, Habermas stiller seg ikke prinsipielt avvisende til at demokrati er mulig i enheter som går ut over nasjonalstaten.

Nasjonalstaten som arena for arbeiderklassens kamp

Hans Ebbing har utdypa argumentasjonen for nasjonalstaten som et rammeverk for folkelig innflytelse. Han mener det er en sammenheng mellom fagbevegelsens styrke - og graden av parlamentarisk demokrati.⁸³ Summen av sterk fagbevegelse, parlamentarisk demokrati og økonomisk framgang har i etterkrigstida gjort det mulig med betydelige sosiale reformer innenfor ramma av den kapitalistiske nasjonalstaten. «Det er ... et historisk faktum at tendenser til styring som har modifisert kapitalismens fire friheter i Europa og gjort den levelig for flertallet her, er blitt *etablert gjennom nasjonalstatene*.»⁸⁴ «Selv om de nordiske nasjonalstatene er maktapparater som i sin kjerne har til oppgave å forsvare og utvikle kapitalistiske produksjons- og distribusjonsforhold, bærer de preg av strategiske klassekompromisser. De nordiske velferdsstatene kan betraktes som resultatet av et historisk klassekompromiss som gjør dem vel verdt å forsvare mot andre kapitalistiske statsformer. Den økonomiske basisen for dette kompromisset har vært en lang periode med økonomisk vekst. Når denne vekstperioden går mot slutten, blir det desto viktigere å unngå at Norge kommer inn under EU-systemets overnasjonale statsforvaltning.»⁸⁵ Ebbing følger opp med en konkret argumentasjon for at EU-systemet er en vanskeligere arena for arbeiderbevegelsen, som innholder mange av de elementene som var utbredte på NEI-sida i EU kampen, slik som:

- Fraværet av en effektiv arbeiderorganisering og anerkjent streikerett på europeisk nivå.
- EU-systemets mangel på parlamentarisk demokrati,
- og mangel på kombinasjonen av forvaltnings- og offentlighetslov.

Vi skal ikke gå nærmere inn på sammenlikningen med EU her. Det interessante i Ebbings argumentasjon ligger i vår sammenheng i at han som marxist og internasjonalist fortsatt ser at nasjonalstaten fortsatt vil spille en progressiv rolle så lenge alternativet er overnasjonalitet bygd på de fire friheter etc. Dette er jeg helt enig i. Ebbings argumentasjon gjør det også lettere å forlenge den «nasjonal-demokratiske» linja mange ser fra 1814, via 1905, kampen for konsesjonslovene og frigjøringskampen mot den nazistiske okkupertmakta - inn i vår tid.

«Nasjonenes Europa» - fortsatt en visjon?

Labourveteranen Tony Benn har utvikla et helhetlig alternativ til Europaunionen: Et all-europeisk og likeverdig samarbeid mellom uavhengige stater - som gir alle innbyggerne forpliktende rettigheter i forhold til rettstatsprinsipper, demokrati - og sosial velferd.⁸⁶

Edvard Hoem skriver at «Ingenting skulle glede meg meir enn om det var utvikla ei felles europeisk grunnlov med reglar og rettar for borgarane»⁸⁷, men han mener Maastrichttraktaten ikke bare mangler «slike humanistiske og politiske krav», men også stiller økonomiske krav som i all overskuelig framtid ekskluderer en rekke europeiske stater og dermed deler Europa i to deler. «Så langt vi kan sjå framover, har dei utskjelte nasjonalstatane enno ikkje utspela si historiske rolle. Forsøk på å bygge dei ned mot folkeviljen, vil derfor berre føre til reaksjonar.»... «Unionsprosjektet kan i seg sjølv føre til nasjonalistisk og sjåvinistisk uro og veljarflukt til ekstreme høgpartiar.»⁸⁸

Nasjonalstaten - uegna i Øst-Europa?

Når Waage og Rajic mener at nasjonalstatene har utspilt sin progressive rolle er det ut fra de siste års erfaringer i det tidligere Sovjet og Øst-Europa. Men Arne Overrein og Kåre Lunden tolker også disse erfaringene ut fra sine overordna syn på nasjonalstatene som moderniserings- og demokratiprojekt.

Overrein avgrensar seg eksplisitt fra ideer i vestlige media i retning av at voksende nasjonalisme i det tidligere Sovjet og Øst-Europa er uttrykk for «kollektiv galskap», eller på annen måte er uttrykk for noe irrasjonelt. Han mener innslaget av argumenter i tilknytning til rase og nasjonalitet var mer utbredt i debatten i Norge langt inn i vårt århundre enn endog i dagens Jugoslavia. Situasjonen i det tidligere Jugoslavia skyldes at ingen av partene er i stand å opprette en suveren statsmakt på et klart definert territorium. Så lenge det fins en slags balanse mellom partene - og denne får internasjonal støtte, vil sivilbefolkningen fortsette å være offer, sa Overrein i 1994.⁸⁹ Så lenge nasjonalstatene besitter klart avgrensede territorier som i Vest-Europa, er det bare sosial krise som kan føre til oppblomstring av aggressive nasjonale bevegelser.⁹⁰

Kåre Lunden sier at nasjonalismen i øst er progressiv for si tid, slik nasjonalismen i vest var det for 200 år siden. Det er nok en gang snakk om å gjøre opp med (den eneveldige) dynastistaten. Dette oppgjøret forutsetter den tankemessige

revolusjonen som ligger i opplysningstida - og folkesuverenitetstanken. Tanken om at folket skal styre krever en god kommunikasjonssituasjon med stor evne til å forstå hverandre språklig og kulturelt, slik nasjonalstaten gjør det mulig.⁹¹ Gjennom et lengre, interessant, resonnement argumenterer Lunden for en historisk etappeteori - hvor Lenins og Stalins Sovjet var et før-kapitalistisk samfunn, som først nå 200 år etter Vest-Europa er kommet til kapitalismens, demokratiets - og «nasjonalismens» stadium.⁹²

Nasjonalstat - mot etnokrati?

Siden både Overrein og Lunden er temmelig kategoriske, og i liten grad problematiserer synet sitt på «det nasjonale som progressivt i Øst-Europa» - ut fra erfaringene med etnisk rensning og etnisk rene stater, kan det være vel verdt å se på en analyse som har samme konklusjon, men som er mer nyansert i premissene.

Pål Kolstø har skrevet en artikkel hvor han nettopp stiller spørsmålet: «Nasjonalstaten uegnet i Øst?»⁹³

Han tar utgangspunkt i at mange i forferdelse over utviklinga i det tidligere Jugoslavia har begynt å tru at nasjonalstatstenkinga i bunn og grunn er årsaken til grusomhetene. «En ikke uvanlig definisjon i Vest-Europa går ut på at nasjonalstaten ganske enkelt er den moderne stat, i motsetning til den førmoderne stat - den dynastiske staten, fyrstestaten, føydalstaten osv.» Med henvisning til Svein Mønnesland⁹⁴, viser han at nasjonsbegrepet har helt andre valører mellom Oder-Neisse og Ural, hvor det har vært knyttet til kulturelt eller etnisk fellesskap - og ikke primært til statlige fellesskap.

Kolstø viser til at *demokratibyggning* også har vært vanskelig utafor «sine opprinnelige områder», uten at vi finner grunn til å gi opp betydninga av demokrati i global målestokk av den grunn. Han ser her en parallell til synet på nasjonalstaten. De historiske grunnene til at framveksten av nasjonalstater har hatt dårlige vilkår i Øst-Europa ligger i svake og tildels unasjonale borgerskap - og i at de gamle imperiestatene (derfor?) kunne holde seg lenger her. *Her ligger også årsaken til at nasjonsbegrepet i Øst-Europa er blitt så sterkt etnifisert. Langsiktig utvikling av nasjonalstatene i Øst-Europa er etter hans mening det eneste som kan demme opp for det reine etnokratiet*, hvor hver stat, med Rajics ord, bare vil ha ett folk, en nasjonalitet.

I følge Kolstø er det av de tidligere sovjetstatene, Moldova og Kirgizia som går lengst i (offisielt) å bygge på et etnisk nasjonsbegrep. I de baltiske statene som er trukket fram i denne sammenhengen, er titulærnasjonenes forsvar for sine interesser begrunnet juridisk, ikke etnisk, men til sjuende og sist baserer jo den offisielle diskrimineringen av russerne her seg på redselen for at egen kultur og egenart kan gå tapt.

4.. DEN MARXISTISKE DEBATTEN OM NASJONAL KAMP.⁹⁵

4.1. Marx og Engels

«Arbeiderne har intet fedreland», sa Marx og Engels⁹⁶. De agiterte for en proletarisk internasjonalisme «på tvers av grenser og land». Det betyr ikke at de mente at nasjonale kamper var uten interesse for arbeiderklassen. De utforma riktignok aldri noen systematisk teori om «det nasjonale spørsmål», og kanskje undervurderte de betydninga av spørsmålet, men de bedømte nasjonale bevegelser konkret ut fra om de mente de virka progressivt eller reaksjonært. «Selvbestemmelseskrav kunne støttes dersom de ville stimulere kapitalismens modning og fall, og motarbeides dersom de forsinket denne utviklingen.»⁹⁷

Bare de sosialistiske revolusjonene kunne gjøre slutt på de nasjonale motsetningene. De borgerlig-demokratiske kreftene fortjente støtte når de gjorde nasjonalt opprør mot absolutisme og føydalisme. Ut fra dette støtta Marx og Engels mange nasjonale krav mot imperiestatene Russland og Østerrike - og mot det despotiske Preussen, og de støtta kampen for opprettelse av nasjonalstatene Tyskland, Italia og Ungarn. De var for samling av Polen på 1860-tallet fordi de ville demme opp for interessene til det reaksjonære Tsar-Russland.

Dypest i det nasjonale spørsmålet gikk Marx og Engels når det gjaldt Irland. De var hele tida mot den britiske undertrykkinga. Men lenge mente de at det bare var den engelske arbeiderklassen som kunne gjøre slutt på denne gjennom revolusjon. Fra 1860-tallet kom de fram til at den nasjonale bevegelsen i Irland kunne gjøre jobben selv, og gikk over til å støtte uavhengighet. Mer generelt trakk de den konklusjonen at nasjonalismen blant arbeiderne i en undertrykkernasjon bandt arbeiderne til egen herskerklasse, mens nasjonalisme blant arbeiderne i en undertrykt nasjon kan lede dem til oppstand mot herskerne.

Marx og Engels har et tvetydig syn på opprørskampen til nasjoner i «øst» og «sør». De støtta noen slike kamper. F.eks. så de med avsky på den måten Storbritannia åpna Kina gjennom kanonbåt diplomati og opiumshandel, og solidarisererte seg med opprør i Kina mot dette. De gikk til og med lengre: Et opprør i Kina kunne «virke tilbake» og skape ustabilitet og revolusjonære opprør i Europa.⁹⁸

Men i mye av det Marx og Engels skriver så ser de kapitalismen som historisk progressiv. Den ville utvikle produktivkraftene og med dem en arbeiderklasse som ville bli denne kapitalismens egen bane. Ikke bare det: Kapitalismens utvikling hadde en «siviliserende» effekt, som også var med på å legge et nødvendig grunnlag for sosialismen.

Med dette utgangspunktet gikk Marx og Engels i slutten av 1840-åra mot noen av de slaviske krava om uavhengighet innafor det habsburgske keiserriket, fordi de oppfatta at disse var framsatt av bevegelser som representerte det tilbakeliggende «øst». De ga visstnok støtte til fransk annekasjon av Algerie og amerikansk invasjon i Mexico.⁹⁹ Tankegangen var altså at spredning av kapitalistiske produktjonsforhold ville føre til modning og deretter «råtning» av det kapitalistiske

systemet. I noen grad må dette sies å reflektere utviklingsoptimistiske og t.o.m. etnosentriske trekk i tenkninga til Marx og Engels. Men viktigere er det at det meste av forfatterskapet deres ligger før det seinere marxister karakteriserer som den imperialistiske fasen i kapitalismen.¹⁰⁰

På 1880-tallet foregriper imidlertid Engels teorien om at de sosialistiske revolusjonene kunne tenkes å bryte ut først i «kapitalismens svakeste ledd», altså i land med lite utvikla produktivkrefter, og liten arbeiderklasse. På slutten av livet sitt utforma han også en mer historie-materialistisk teori om nasjonene, som noe historisk nytt, skapt gjennom utviklinga av kapitalismen. I en nyskrevet utgave av «Bondekrigene i Tyskland fra 1884, som ikke blei kjent før i 1935, la han vekt på «byenes økte betydning og monarkiets allianse med borgerskapet mot resten av den føydale herskende klasse.»¹⁰¹

4.2. Lenin mot austro-marxismen

På stiftelseskongressen i 1898 gikk de russiske sosialdemokratene (dvs. kommunistene) inn for nasjonal sjølbestemmelse - i betydningen «*retten til løsrivelse for alle nasjoner som staten er sammensatt av*». Plechanov ville knytte doktrinen til løsrivelse fra tsarimperiet spesielt, men Lenin fikk det som han ville: En prinsipiell formulering. Ikke minst på bakgrunn av erfaringene fra det tidligere Jugoslavia, er det viktig å understreke at det dreide seg om en *rett* til løsrivelse - og *ikke* en *plikt*. Det var klasseinteressene som måtte styre den konkrete taktikken i det nasjonale spørsmål.

Det russiske partiets syn på den nasjonale sjølråderetten blei utfordra fra to kanter - fra medlemmer som helte til austro-marxistene Bauers, Renners og Adlers nasjonalitetsteori¹⁰² - og fra de polske sosialdemokrater med Rosa Luxemburg i spissen.¹⁰³

Austro-marxistene¹⁰⁴ var mot (statlig) sjølråderett, men for kulturell autonomi som ikke skulle knyttes til et bestemt territorium. De kulturelle rettighetene skulle gjelde den enkelte nasjonstilhørig, uavhengig av hvor i dobbeltmonarkiet hen bodde. Siden disse rettighetene ikke var knytta til territorium ville de ikke føre til separatisme eller oppsmuldring av staten.

Alfred Pfobigan har påpekt at de fleste ledende austro-marxistene var tyskere. En del av det de så på som felles for alle grupper av mennesker, var særegent tysk.¹⁰⁵

Lenin angrep austro-marxistene med to ulike typer argumenter: Å gå mot nasjonenes rett til å danne suverene stater var å gå mot et progressivt trekk i det borgerlige samfunnets utvikling. Å gå inn for kulturell autonomi var å fryse fast nasjonale forskjeller som på lang sikt ville stå i veien for en proletarisk internasjonalisme. Lenin mente sjølråderett lettere ville berede grunnen for sosialisme. Han mente utviklinga av en verdenssosialisme gradvis ville utviske de nasjonale forskjellene.

I sin polemikk mot austro-marxistene kunne Lenin bygge videre på teoriene til den tsjekkiske marxisten Karl Kautsky, som vel var den første som utvikla en historisk materialistisk teori om nasjonen.¹⁰⁶ *Mens Bauer og co. hadde et «psykologisk-kulturelt» nasjonsbegrep hadde Kautsky et historisk-økonomisk.* Han forklarte nasjonalstatene som et resultat av en sammensatt økonomisk prosess. Han la bl.a. vekt på:

- At borgerskapet trengte frie nasjonale markeder for egen industri.
- At det moderne samfunnet trengte enhetlig administrasjon og byråkrati som var med å drive fram mer enhetlige nasjonalspråk.
- At økte handelssamkvem mellom regioner virka i samme retning.

Han kritiserte Bauer for å legge for lite vekt på språkets betydning i konstitueringa av nasjoner.

Den mer tvilsomme delen av Kautskys teori besto i at han mente at utviklinga av *kapitalismen* på internasjonal basis, ville viske ut skillene mellom nasjonene.

4.3. Lenin mot Luxemburg

Rosa Luxemburg avfeide alt prat om nasjonal sjølråderett, som etter hennes mening bare bidro til å dekke over hva det virkelig måtte dreie seg om: Å gjøre slutt på arbeiderklassens manglende sjølråderett, dvs. mangelen på arbeidermakt. Bare en internasjonal proletarisk revolusjon kunne avskaffe nasjonal undertrykking. Polsk suverenitet var en utopi, bare begrensa autonomi var mulig. Luxemburgs argumentasjon var økonomistisk: Imperialismen skapte internasjonal økonomisk integrasjon, derfor var politisk uavhengighet en illusjon. Det er sagt at Luxemburgs analyse beveger seg fra en glimrende dialektisk analyse av de økonomiske og militære konsekvensene av imperialismen, til en fullstendig mekanisk forståelse av de politiske konsekvensene.»¹⁰⁷ Krav om nasjonal sjølråderett i betydningen rett til separasjon, var derfor reaksjonært i imperialismens epoke. Derimot var Luxemburg enig med austro-marxistene i at «proletariatet» kan forsvare den nasjonale kulturidentiteten. Det polske ville overleve under sosialismen.

Lenins motargument var igjen: Nasjonal borgerlig revolusjon var en forutsetning for internasjonal proletarisk revolusjon. Økonomisk integrasjon umuliggjorde ikke (begrensa) politisk sjølråderett. «Dersom vi ikke vil forråde sosialismen, må vi støtte enhver oppstand mot vår hovedfiende, borgerskapet i de store statene, så sant det ikke er den reaksjonære klasse som gjør motstand.» Lenin støtta Norges løsrivelse fra Sverige, Luxemburg så bare at et monarki erstatta et annet.

Lenin var mot nasjonale bevegelser som var knytta til imperialistiske interesser, men sjøl i den 1. imperialistiske røverkrigen hvor parolen ellers var «krig mot krigen» mente han det var riktig å støtte Belgias suverenitet mot okkupasjon.¹⁰⁸ Han skriver: «I alle fall er det vel neppe noen som vil gi seg til å påstå at det annekterte Belgia, Serbia, Galisia og Armenia ikke har full rett til å kalle sin «oppstand» mot dem som har annektert dem som «forsvar av fedrelandet». Våre polske kamerater er altså imot en slik oppstand på det grunnlaget at det i disse annekterte landene også finnes et borgerskap, som undertrykker fremmede folk,

eller rettere sagt, kan undertrykke, ettersom det her bare dreier seg om «dets rett til å undertrykke». For å vurdere en krig som er igang, tar man altså som utgangspunkt, ikke dens virkelige sosiale innhold (en undertrykt nasjons kamp for å frigjøre seg, men den mulighet at det borgerskap som nå er undertrykt kan komme til å virkeliggjøre sin «rett til undertrykkelse»). Dersom f.eks. Belgia blir annektert av Tyskland i 1917, og så i 1918 går til kamp for å frigjøre seg, så vil altså våre polske kamerater være imot denne kampen med den begrunnelse at det belgiske borgerskap har «rett til å undertrykke fremmede folk»! I denne vurderingen finnes overhodet ikke noe som smaker av marxistisk eller revolusjonært. Dersom vi ikke vil forråde sosialismen, må vi støtte enhver oppstand mot vår hovedfiende, borgerskapet i de store statene, så sant det ikke er en reaksjonær klasse som gjør motstand.»¹⁰⁹

4.4. *Marxismen og de nasjonale bevegelsene i koloniene*

Etter Marx og Engels (4.1.) skulle forholdet til kolonialismen bli et hovedskille mellom høyre- og venstresida i arbeiderbevegelsen. Revisjonisten Eduard Bernstein sto på at kolonialisering kunne være bra fordi den bidro til å «sivilisere» kolonifolkene. Arbeiderbevegelsens mål skulle ikke være å avvikle, men å humanisere kolonipolitikken. På Stuttgartkonferansen i 1907 oppga den 2. internasjonale den prinsipielle motstanden mot koloniholdet. Dette pekte mot politikken med å støtte eget borgerskap i den 1. store «omfordelingskrigen», noe som førte til at mindretallet brøyt ut og danna den 3. kommunistiske internasjonale. I 1928 uttalte «Den sosialistiske arbeiderinternasjonale», oppfølgeren til den 2. internasjonale, på sin 3. verdenskongress - at kolonifolkene hadde overvunnet tilbakeliggighet gjennom kolonialiseringa. Uavhengighet ville føre til «tilbakegang til primitivt barbari.»¹¹⁰

I sine aprilteser fra 1917 tok Lenin til orde for at en borgerlig-demokratisk revolusjon i det (relativt) tilbakeliggende Russland kunne drives videre til en sosialistisk revolusjon. Dette åpna perspektiver også for koloniene - hvor den borgerlige revolusjonen nødvendigvis måtte ha en nasjonal karakter. På Kominterns 2. verdenskongress i 1920 gikk inderen *N.M. Roy*, med støtte fra Lenin, i spissen for analysen om at sosialisme var mulig i kolonialiserte land - uten en en forutgående fase med sosialisme. Lenin skriver innbyrdes motstridende mht. om imperialismen framskynda eller blokkerte utvikling i den 3. verden, men fra 1928 er blokkeringsteorien entydig blitt Kominterns.¹¹¹

Mao Zedong utvikla teorien om den nydemokratiske revolusjon hvor arbeiderbondealliansen (med støtte fra det nasjonale borgerskapet) kunne løse både den borgerlig-demokratiske og den sosialistiske revolusjonens oppgaver. Ho Chi-Minh forfekta liknende ideer i Vietnam. I tråd med dette blei den nasjonale og den sosiale frigjøringskampen i 3. verdenland to sider av samme kamp mot det imperialistiske verdenssystemet. Men diskusjonen om «det nasjonale spørsmål» i den 3. verden har fortsatt. Avhengighetsskolen har fortsatt argumentasjonen for nasjonal «delinking» fra verdenskapitalismen, for som Samir Amin har sagt: «*Imperialismen i den 3. verden kombinerer de mest reaksjonære trekk ved kapital-*

ismen med de mest reaksjonære trekk ved den før-kapitalistiske produksjonsmåten. Mot denne har stått Bill Warren o.a. som har tatt opp igjen ideen om «Imperialism, Pioneer of Capitalism»¹¹², altså spredninga av kapitalismen som progressiv.¹¹³ Dannelsen av proletariat og arbeiderbevegelse i «nyindustrialiserte land» er blitt brukt som argument. Erfaringene tyder på at det er svært vanskelig å utvikle sosialismen særlig langt i land med lite utvikla økonomi.¹¹⁴ Men det betyr ikke at den nasjonale kampen i den 3. verden ikke representerer harde slag mot verdensimperialismen, så å si i objektiv forstand. Dette tilsier at de er progressive etter en marxistisk målestokk.

4.5. «Trotskismen» i «Det nasjonale spørsmål»

På 1970-tallet var undertegnede i bitter polemikk mot «trotskismen» i det nasjonale spørsmål. I «trotskismen» inkluderte «vi» ikke bare synet til de uttalte trotskistene i den lille Oktobergruppa. Betegnelsen var også mynta på Kommunistisk Universitetslag (KUL), som var erklært marxist-leninistisk¹¹⁵, og studentmiljøer i SV, som bl.a. var mot å hevde «norske interesser» i forholdet til Sovjet på Svalbard og i Barentshavet.¹¹⁶ Dette reiser spørsmål om hvorvidt det som er blitt kalt «trotskismen i det nasjonale spørsmål» i virkeligheten er et særskilt trotskistisk fenomen - og i hvilken grad disse standpunktene er representative for trotskistene. La oss derfor se nærmere på opphavet til de ideene «vi» identifiserte som «trotskisme» i disse spørsmåla:

Forsvare sjølråderetten til imperialistiske stater?

For det første dreide det seg om påstanden om at det under enhver omstendighet er reaksjonært å forsvare sjølråderetten til en imperialistisk stat. Disse ideene har vi allerede ført tilbake til Rosa Luxemburg og de polske sosialistene. Lenin polemiserte mot Luxemburg og Radek, meg bekjent ikke mot Trotsky.

2. verdenskrig

For det andre dreide det seg om synet på karakteren av den 2. verdenskrig. Her er det mye av kritikken som reelt sett rammer Trotsky.

Trotsky mente «krigen» hadde en tredelt karakter. I utgangspunktet dreide det seg om en imperialistisk omfordelingskrig - hvor hovedfienden sto i «det egne landet». Men det var også tale om et betinga forsvar av «den degenererte arbeiderstaten» Sovjet - og om støtte til den anti-koloniale kampen. Det siste skal vi komme tilbake til lengre ned.

«Ligsom i den 1. verdenskrig måtte de revolutionære forvandle den imperialistiske krig til en borgerkrig. Man måtte bekjempe alle socialpatriotiske og social-imperialistiske stemninger i arbejderbevægelsen. De revolutionære måtte indstille sig på at styrte kapitalismen og imperialismen gennem en proletarisk revolution», heter det i en historisk gjennomgang fra den 4. internasjonale.¹¹⁷ Ut fra denne analysen av 2. verdenskrig som i hovedsak 1. verdenskrig oppigjen, skreiv Trotsky i 1940 at krigen i Norge «er en direkte og umiddelbar konfrontasjon mellom to imperialistiske leire, i hvilke hender de to norske regjeringer bare er

redskap. I internasjonal målestokk støtter vi ingen av de to leirene. Følgelig har vi heller ingen grunn til å støtte noen av deres tilfeldige redskap i Norge.»¹¹⁸

Sidestillinga av den demokratisk legitime Nygaardsvoldregjeringa, og Quisling-regjeringa, var selvfølgelig meget grov - som det også var at Stalinlojale kommunistpartier unnlot å reise motstandskampen, på grunn av Sovjets ikke-angrepsavtale med Tyskland.

Når Tyskland angreip Sovjet, mente trotskistene det var nødvendig å forsvare Sovjet som var en arbeiderstat, om enn aldri så byråkratisert. I Norge har trotskistene måttet svi for landssviket til den tidligere nevnte gruppa rundt Arbeiderpartimannen Håkon Meyer, men den lille trotskistiske Oktobergruppa var for motstandskamp.

Etter at Trotsky døde blei synet hans på 2. verdenskrig fort kontroversielt blant tilhengerne hans. I 1941 kom det til en splittelse blant de tyske trotskistene i eksil. Ei gruppe mente kampen nå sto om nasjonal selvbestemmelse, og at sosialisme ikke sto på dagsorden.¹¹⁹ I den franske seksjonen var det en liknende splittelse.

Personlig mener jeg analysen av 2. verdenskrig, som en i hovedsak anti-fascistisk krig står fast, uansett hvordan en analyserer systemet i Sovjet i denne perioden.

Rettferdige og urettferdige kriger

Marxister ser, som Clausewitz, krigen som en fortsettelse av politikken med andre midler, og skiller mellom rettferdige og urettferdige kriger. Det er imidlertid ikke alltid like lett å bedømme hva som er hva. I de pågående (?) Balkankrigene er det f.eks. både maoistiske og trotskistiske grupper som analyserer disse som imperialistiske, sjåvinistiske og urettferdige tvers gjennom - mens den 4. internasjonale har støtta det de mener er Bosnias sjølstendighetskamp, riktignok da med stor vekt på å forsvare de flerkulturelle kreftene mot alle typer av sjåvinisme. Etter den gjengse terminologien på deler av norsk venstreside kunne trotskistene her godt kritisere sine kritikere for «trotskisme».

Allianse- og frontpolitikken

For det tredje har kritikken av trotskismen i det nasjonale spørsmål gått ut på at den står for en sekterisk *allianse- og frontpolitikk*.

I klassekampen i Europa holdt Trotsky hele tida fast på Kominternanalysen fra den 2. verdenskongressen - om «arbeidernes enhetsfront». Trotsky gikk mot «sosialfascismeteorien» om sosialdemokratiet, som var Kominterns offisielle linje mellom 1928 og 1935, og som bidro til en kraftig svekkelse av arbeiderklassens motstandsevne mot nazismen. Her var det altså stalinistene som sto for den ultraradikalismen som ofte forbindes med «trotskismen». Men Trotsky og trotskistene var også motstandere av den folkefrontspolitikken, som bl.a. forutsatte samarbeid med borgerlig demokratiske krefter, som var Kominterns hovedlinje i kampen mot fascismen, fra den 7. kongressen i 1935. Trotskistene viderførte denne kritikken til en kritikk av Sovjets alliansepolitikk med vestmaktene mot Hitler-Tyskland: «Krigen blev nu i - ifølge Komintern, en kamp mellem demokrati og diktatur. Det var tiden for en ny «folkefront»»¹²⁰ Sjøl om mange trotskister deltok i den militære motstandskampen i sine land, så er det etter min mening åpenbart at dette var en analyse som ikke tjente kampen for frigjøring fra nazistisk okkupasjon.

Frigjøringskampen i den 3. verden

For det fjerde har kritikken gått på trotskismens syn på frigjøringskampen i den 3. verden.

I avsnittet om «marxismen og den nasjonale kampen i koloniene» har vi sett hvordan euro-sentriske ideer etter hvert ble utfordret i den internasjonale kommunistiske bevegelsen. Her hadde alle bolsjeviklederne ei lekse de burde lære - og Trotsky var intet unntak. Men han kritiserte med rette Kominterns politikk med å underordne de kinesiske kommunistene Chiang Kai-shek og Kuomintang. Denne politikken fra Komintern førte som kjent, til det blodige tilbakeslaget for de kinesiske kommunistene i 1927.

Trotsky hadde også det felles med Mao at han mente revolusjonen i land som Kina kunne seire som sosialistiske.¹²¹ Den rådende oppfatninga i Kominternledelsen om at Kina først måtte gjennom en borgerlig revolusjon, sammenlikna han med den strategien mensjevikene hadde stått for før oktoberrevolusjonen. I enda større grad enn de andre russiske bolsjeviklederne, pukka han på nødvendigheten av at arbeiderklassen leda revolusjonen. Han undervurderte grovt bonderevolusjonens muligheter, og mente derfor at revolusjonen i Kina først kunne seire etter revolusjoner i Europa. Her var «Trotskys strategiske oppfatning mer europeisk enn den Lenin hadde på slutten av sitt liv.»¹²² «På tross av de forskjelligheter som er nevnt, delte Trotsky sammen med Stalin og Komintern den europeiske måten å vurdere den kinesiske revolusjonen på, som avspeilte den marxistiske teoris historiske begrensninger, skapt som den var i det europeiske laboratorium. For å overskride disse begrensningene var det nødvendig å være født i Hunanprovinsen ...»¹²³. Men Trotsky var blant dem som trakk strategiske lærdommer av kampen i koloniene. I en artikkel han skreiv i anledning av 90-årsjubileet for utgivelsen av «Det kommunistiske manifest» i 1937, skriver han: «I den mon at Marx og Engels trudde at den sosialistiske revolusjonen, «i det minste i dei siviliserte landa», var noe som sto føre i den heilt nære framtida, vart spørsmålet om frigjering av koloniane i deira auge sett på ikkje som eit resultat av ei autonom rørsle hos dei undertrykte folka, men som eit resultat av sigeren til til arbeidarklassen i kapitalismen sine metropolar. Difor vert ikkje spørsmålet om ein revolusjonær stratgi i dei koloniale og halvkoloniale landa i det heile rørt ved i Manifestet». ... «Kommunistane, seier Manifestet, stør overalt overalt ei revolusjonær rørsle retta mot den eksisterende sosiale og politiske ordenen. Kampen til kolonifolka mot dei imperialistiske undertrykkarane sine er ei av dei mektigaste og viktigaste røslene mot den eksisterende sosiale orden, og han krev difor den fullstendige, udiskutable stønaden til den kvite arbeidarklassen, utan noka form for atterhald.»¹²⁴

Under 2. verdenskrig var det nettopp trotskistene som framheva at frigjøringskampen i koloniene trengte støtte, enten denne retta seg mot de fascistiske landa - eller mot «demokratiske» kolonimakter. Dette siste sto i motstrid til «sovjetkommunistenes» linje under perioden med anti-fascistisk krig.¹²⁵

Hele tida etter krigen har trotskistene støtta den anti-koloniale og anti-imperialistiske frigjøringskampen. I 1963 uttalte f.eks. verdenskongressen at den koloniale revolusjonen nå var motoren i verdensrevolusjonen.¹²⁶ Uenigheten med

maoistene står bl.a. om eksistensen av et anti-imperialistisk borgerskap - og om teorien om den «nydemokratisk revolusjonen» som første fase i den sosialistiske revolusjonen i denne delen av verden.¹²⁷

Uenighet mellom dagens trotskister

I «Internasjonalen», avisa til «Socialistiska partiet, som er den svenske seksjonen av 4. internasjonale», skriver to av medlemmene: «Den nationella frågan har varit en fråga av stor vikt før revolutionæra socialisterna alltsedan den principiella debatten som fördes mellan Lenin och *Rosa Luxemburg* om frågan vid seklets början. *Vår rörelse har traditionellt anslutit sig till Lenins linja, vars kerna er ett obetingat försvar för folkgruppers rätt att avskilja sig och bilda nationer.* Den ståndpunkten betyder inte stöd till «nationell separatism» i allmänhet, det betyder endast att det er majoriteten hos folkgruppen i fråga - och ingen annan om den får avskilja sig eller inte.»¹²⁸

Mellom ulike trotskistiske retninger er det i dag imidlertid ulike syn i «det nasjonale», som i mange andre viktige spørsmål. Dette kom også til uttrykk i den EU-kampen. Internasjonale Sosialister (IS) var mot «sjefenes Union», men mot enhver sjøråderettsargumentasjon.¹²⁹ IS har henta ammunisjon fra mye av den nye historieteoriene som sier at de borgerlige statene oppkonstruerte nasjonene.¹³⁰ Teoretisk er de langt «mer katolske enn paven» - det kommer klart fram i forordet til det omtalte og relativt nyanserte heftet som de har oversatt fra Chris Harman, i deres britiske «moderparti».

Arbeidermaktgruppa (AMG) som har medlemmer som er tilslutta den 4. internasjonale, arbeider innafor RV. De støtter sjøråderetten, men opponerte under EU-kampen sammen med andre mot det de oppfatta som ensidig bruk av nasjonal argumentasjon - og overdreven bruk av nasjonale symboler fra RV's side.

I dette avsnittet mener jeg å ha vist at ideer som i den norske venstresidedebatten om «det nasjonale spørsmålet», er blitt betegna som «trotskistiske» i «det nasjonale spørsmål ikke er er spesielle trotskistiske eller særegne bare for enkelte trotskistiske retninger. Men de «ultra-radikale» ideene om det nasjonale som er blitt kalt «trotskistiske», ser jeg fortsatt grunn til å advare mot.

5. DET NASJONALE I NORSK HISTORIE

5.1. Den store historikerdebatten om nasjonens tilblivelse

(1A) Var en norsk nasjonalbevissthet en indre forutsetning for Eidsvollverket - eller (1B) er det tilstrekkelig å vise til stormaktsspillet, som den ytre faktor som førte til at nordmennene fikk friheten i gave?

(2A) Var den norske nasjonen en forutsetning for 1814 - eller (2B) var den - motsatt - et produkt av 1814? Knappt noen andre spørsmål har som disse ansporet norske historikere til generasjoners lang og glødende debatt.

Den siste posisjonen (2B) med «1814 som forutsetning» forekommer for øvrig i to temmelig ulike utgaver. Jens Arup Seip mente (1B) at det var de *hendingene* som fant sted i løpet av noen måneder i 1814 som skapte den norske nasjonen¹³¹, mens det i dag er blitt en vanlig oppfatning at (2B) det var via den staten som ble etablert i 1814, at nasjonen ble skapt utover på 1800-tallet.

I det store og pågående forskningsprosjektet på universitetet er ikke dette engang debatttema, men *premiss* - ved at det som skal studeres er: «*Utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*». Forskningsleder Øystein Sørensen har argumentert for dette: «At 1800-tallet står i sentrum er begrunnet med at en bare i rudimentær form kan snakke om noen norsk nasjonal bevissthet ved inngangen til dette århundret, mens Norge ved begynnelsen av vårt eget århundre fremstår som en selvbevisst moderne nasjonalstat med en sterk nasjonal bevissthet.»¹³² «Den sentrale teoretiske premissleverandør for vårt prosjekt, Anthony Smith, vil definere en nasjon slik at elementer som en massekultur, en felles økonomi og territoriell mobilitet inngår som nødvendige bestanddeler.»

Kåre Lunden har argumentert for at standpunktet om «friheten i gave» - bl.a. sammen med det han oppfatter som den nye skjønninga av dansketida¹³³, *kan få som politisk funksjon at det bidrar til å berede grunnen for en norsk aksept av det nye unionsprosjektet (EU)*. Samtidig avdramatiserer han i noen grad den saklige uenigheten i den 150 års lange historikerdebatten om det første av spørsmåla over. Han skriver at:

1) Alle er enige om at Kieltraktaten var den utløsende årsak til den norske reising i 1814.

2) Det er ikke lenger noen som holder fast ved den nasjonalromantiske forestilingen om at bøndene følte seg som norske - og handlet som «een Nation» før 1814. Den nasjonale identiteten blei «formet og preget ovenfra, av en elite».¹³⁴ «Eliten» henta råmateriale bl.a. fra lokal bondekultur, omskapte dette til en helhet - og spredte den nasjonale bevisstheten ut til de breie grupper i folket.

3) Som påpekt av Kåre Tønnesson i en anmeldelse av «Norsk grålysning», påstår heller ikke Lunden at den nasjonale bevegelsen blant norske intellektuelle før 1814 hadde som «program» å opprette noen ny nasjonalstat.¹³⁵

Den saklige uenigheten står da om det andre spørsmålet: Fantes den nasjonale bevisstheten i mer enn rudimentær form ved inngangen til 1800-tallet (Sørensen) -

eller har A.D. Smith, i Kåre Lundens utlegning, rett når han skriver om «etnisk (dvs. kulturell) utskillingsnasjonalisme» i Norge. Denne teorien går ut på at den danske staten før 1814 var av en såkalt vitenskapelig type som hadde som mål å homogenisere befolkninga. «Homogeniseringspolitikken skapte «sosiologiske minoriteter». Det er grupper som på grunn av integreringspolitikken vert permanent undertrykte. Det nye i situasjonen under «den vitskaplege staten» var at slike grupper var nøyde til å bli medvitne om det.»¹³⁶ Sentralt i Lundens argumentasjon står også det skillet Smith gjør mellom «*elite- og massefasen i nasjonalistiske rørslar.*»¹³⁷ I en polemikk etter «Norsk grålysning» skriver Lunden: «Det er vanskeleg å lese dei norske kjeldene 1770-1814 utan å oppdage det som lyt kallast ei nasjonal rørslar i utvikling, i intelligensiaen ... Under omsyn til at *nordmennene faktisk reiste ein sjølvstendig stat i 1814, ved opprør mot vedtaka til ein dominerande stormaktsallianse*, og under omsyn til det som går fram av ein svært rikhaldig litteratur 1770-1814, verkar det som Norge skilde seg ut, ikke ved å ha «minst spor» før 1814 av det (dvs. «nasjonalisme») ... Det rette må vere at Norge hadde uvanleg klare utslag av, både litterært og med omsyn til politiske resultat, av den vaknande, allmenne nasjonalismen.»¹³⁸

Jeg har vanskelig for å forstå annet enn at en nasjonal identitet i intelligensiaen, var en forutsetning for dannelsen av den norske staten, i den formen den fikk, i 1814. Denne identiteten virker mer enn «rudimentær», men både Sørensen og Lunden er altså enige om at en «massenasjonalisme» blei utvikla først (under og) etter 1814.

5.2. Demokrati og sjøråderett - som to sider av samme sak

1814

Grunnloven slo fast folkesuverenitetsprinsippet: Legitimiteten til å styre kom fra «folket» - dvs. i praksis fra de nesten 40% voksne menn med stemmerett - verken fra Guds nåde - eller arveretten. Det er nær sammenheng mellom tanken om et folks rett til egen statlig eksistens (sjøråderett) - og deres rett til å påvirke sitt eget styre (folkesuvereniteten). Mellom 1913 og 1916 skreiv Halvdan Koht en rekke artikler om sammenhengen mellom nasjonaltanke og folkesuverenitetstanken, «der grunnemnet var ei ny vekt på det folkelege.»¹³⁹

A.D. Smith sier «Det var samanrenninga av desse to tradisjonane, den kulturelle språkbruken som tala om nasjonalkarakter, og den politiske talen om kollektiv fridom og folkesuverenitet, som inspirerte den revolusjonære gløden til dei jakobinske patrios i Frankrike i 1792-94. Og det er dei same intellektuelle i Vest-Europa som allment i denne tida utvikla kjernedoktrinane og kjerneomgrepa om nasjonalkarakter, nasjonalånd og nasjonal vilje på den ene sida, og på den andre sida tanken om 'kollektiv fridom og folkeleg demokrati'!»¹⁴⁰

Slik var det i Norge også - den norske nasjonalismen fra 1814 hadde røtter både i ideologien fra den franske revolusjonen - og i en oppfatning av det særegne ved norsk kultur og levemåte. «Et av elementene i 1814-ideologien var en *frihetsslære av almen europeisk karakter*, med dype røtter i det 18. hundreårets tenkning ... Et annet overlevert element i den nasjonale bevegelsens ideologi var dyrkelsen av det

egenartede norske, særlig da odelsbonden og «fjellbonden». Denne dyrkelsen av det særnorske med odelsbonden som symbol hadde lang tradisjon, og hadde forlenget inngått forbindelse med frihetsideologien. Sammenhengen var at de egenskaper som ansåes typiske for den «fri» mann, samtidig ble følt som typiske for nordmannen. ... Beslektet med dette var nok et hovedelement, nemlig dyrkelsen av den gamle norske historie og samfunnstilstand. Den nye frie forfatning ble projisert tilbake og oppfattet som en videreføring av den gamle. Det ga historisk legitimitet.» Denne foreningen av liberalisme og nasjonalisme ga formidabel styrke til den nasjonale bevegelse.» Så langt professor *Jens Arup Seip*¹⁴¹, som sjøl sto nærmest «anti-patriotene» i debatten om 1800-tallshistoria.

Venstreideologien: Selvstyre som demokrati og uavhengighet

«*Det demokratiske elementet var ved siden av det nasjonale den store grunnverdi i venstreideologien. Tankemessig var de to bundet nøye sammen. Begge fant uttrykk i et og samme ord, «selvstyre» («selvstyrelse»).* Ordet «demokrati» var sjelden brukt. Siden 1848 var det belastet på en måte som gjorde at det ikke slo an i agitasjonen. Det brukes helst av motparten, og da i nedsettende betydning. Beslektede ord var «folkestyre», «folkets selvstyrelse», «selvregjering», «folkesuverenitet»; av dette siste ordet fantes en genial oversettelse: «husbondsrett»...»¹⁴²

I den store bevegelsen i retning av «demokratiske» forfatninger sto demokrati dels som et gode i seg selv og derfor et overordnet mål, men det var i politikken også et middel. I Norge har *selvstyre i betydningen nasjonal uavhengighet fremkalt krav om selvstyre i betydning «folkestyre»*.¹⁴³

Jens Arup Seip skriver at Venstres selvstyreideologi var i pakt med en allmenn europeisk utvikling. Selvstyreideologien var tradisjonelt begrunna med naturrettsens «medfødte rettigheter», og utilitarismens syn på at en mann enten måtte ivareta interessene sine selv, eller selv peke ut en til å ivareta dem for seg. Men i norsk venstrebevegelse på 1870- og 80-tallet hadde selvstyretankegangen primært en nærmest pedagogisk begrunnelse: Selvstyre ville virke oppdragende og skape gagns mennesker. Dette var samtidig effektivt fordi det mobiliserte alle mennesker til innsats, og ville dessuten binde alle samfunnsgrupper til fedrelandet. Dette siste var et argument for samfunnsolidaritet, og uttrykte et mål om forsoning mellom samfunnsklassene, som seinere skulle bli dominerende i høyrenasjonal ideologi. Likevel fins klassekamptenkningen i en litt spesiell utgave i Venstre, hvor det nasjonale og det klassemessige smelter sammen slik som hos bevegelsens store historiker, Ernst Sars. Det dreide seg om «den oppvåkne folkelighets kamp» mot en embetsstand og et pengearistokrati av fremmed - dvs. dansk - herkomst.¹⁴⁴

En tråd vi kan følge videre

Vi har konstatert at koblinga mellom «folkesuverenitet» og «nasjonal suverenitet» i utgangspunktet var en del av en allmen-europeisk tendens. Men «hos oss» har «det nasjonale» helt opp til i dag fortsatt å opptre mest sammen med demokratiske og radikale ideer:

- Kampen for parlamentarismen var en demokratisk kamp med ei viktig nasjonal side. Den var retta mot den svenske kongen og det «høgsvenske» aristokratiet, og mot deres allierte i embetsstanden og Høyre, i Norge.

- Den økende nasjonale sjølbewisstheten som er viktig for å forstå unionsoppløsninga i 1905 er mer tvetydig. Først og fremst dreier det seg fortsatt om den radikale Venstre-strømningen som hadde drevet gjennom parlamentarismen, og som igjen støter mot «høgsvensk» arroganse». Men situasjonen er mer sammensatt enn før 1884. I Venstre sto det strid om den sosiale reformpolitikken, og et vikarierende motiv bak den økte vekt på det nasjonale var for deler av Venstre et forsøk på å samle troppene. Det moderate Venstre som seinere gikk inn i et samarbeid med Høyre i Samlingspartiet, ønska forhandlingsløsninger. Men da kravet om eget norsk konsulatvesen blei møtt med lydrikepunktene, så blei det for mye sjøl for de moderate og konservative. Christian Michelsen så dessuten et behov for å få denne nasjonale konflikten ut av verden - til fordel for en samling mot den nye trusselen fra arbeiderbevegelsen.

- I kampen om konsesjonslovene var igjen «nasjonaldemokratiske» og «nasjonalradikale» synspunkter de dominerende i debatten. Resultatet blei et lovverk som krevde konsesjon både for utenlandske kapitalister - og for utenlandske og norske aksjeselskap. En betydelig retning forener ønsket om nasjonal økonomisk uavhengighet med krav mot overklassen. «Tråden vår» synes tydelig.

I 1930-åra var det reaksjonære strømdrag som dominerte «nasjonalismen» i Norge, men gjennom okkupasjonen framsto de mest aggressive på den høyrekstreme fløyen som landsforrædere - og slett ikke som «nasjonale» i noen fornuftig betydning av ordet. Betydelige kapitalinteresser ville tjene på krigen. De var villige til å selge nasjonale interesser for penger - mens det store flertallet sto igjen i en situasjon hvor kampen for demokrati og egen statlig eksistens var to sider av samme sak.

Et lite sideblikk på norsk EU-NEI

I tiåra etter krigen var det oppslutning om integrasjonen i det vestlige økonomiske samarbeidet under USA's ledelse. Bare i forhold til enkelte sider av saken hadde venstreopposisjonen betydelig oppslutning om en mer sjølstendig linje. Annerledes var det med EEC/EF/EU-saken.

Under den siste EU-kampen var det en bevisst og utbredt taktikk på JA-sida å ville koble EU-motstanden til, ikke bare en provinsialistisk nisseluementalitet som i 1972, men også direkte til innvandringsfiendtlige og brungrumsete strømninger. Selv om det var JA-mannen Carl I. Hagen som i den avsluttende partiledersdebatten, argumenterte for samhold på europeisk og sivilisatorisk grunnlag - mot muslimer og andre innvandrere, og selv om «Nei til EU» både i ord og handling tok krystallklar avstand fra rasismen, så har mange tenkt at NEI-seieren, ihvertfall i noen grad, kan knyttes til «fremmedskepsis» i befolkninga. Dette var en antakelse som styrket seg etter at Fremskrittspartiet gikk sterkt fram på sin innvandringspolitikk ved kommunevalget i 1995. Men i boka «Brussel midt i mot», konkluderer våre fremste valgforskere med at det *ikke er betydelige forskjeller mellom JA- og NEI-velgere i synet på innvandring*.¹⁴⁵ Og det er også påvist at det slett ikke var noen overrepresentasjon av NEI-folk blant de nye 1995-velgerne til Hagen.

Både i 1972 og i 1994 lå NEI-seirene i fortsettelsen av de lange linjene i norsk historie som var redegjort for over. Det viktigste argumentet var knytta til

demokrati/folkestyre/sjølråderett - og det politiske og sosiale grunnlaget var alliansen mellom motkulturer og perefriinteresser i distriktene - og radikalisme blant arbeidere og mellomlag i de folkerike delene av landet. Med andre ord: Den omtalte «tråden» i vår nasjonale historie er der fortsatt.¹⁴⁶

Men en bitter bismak fantes der også

Midt i den nasjonal-demokratiske tråden i norsk historie fins det en trevl av annet slag. Etter grunnloven hadde ikke jøder og jesuitter adgang til Riget.

Mens nordmennene rista av seg lillebrorstatusen i forhold til Sverige, måtte samene tåle hard utstøting og assimilasjon, på samme tid. Heller ikke kvener, sigøynere og tatere fikk oppleve at den norske nasjonalismen var spesielt liberal eller demokratisk.

Det er derfor viktig å se begrensningene ved 1800-tallets «nasjonal-demokratisme». Sosialt var det en lang vei å gå før det politiske demokratiet (formelt) inkluderte alle (gjennom allmenn stemmerett). Nasjonalt ekskluderte den det som ikke var *norsk*.

5.3. Skandinavismen som mellomspill.

I en periode fra 1840-åra til 1860-åra dempes motsetningene mellom Norge og Sverige, samtidig som «slektsskapsfølelsene» overfor Danmark er under gjenoppliving. Jens Arup Seip betegner skandinavismen som et mellomspill mellom to nasjonale perioder med hvert sitt særpreg.¹⁴⁷

Blant skandinavistene blei det argumentert etter tre ulike tankerekker. Til å begynne med sto *nasjonalskandinavismen* sterkest. Den «fant uttrykk i slike nøkkelord som nasjonalitet, folkestamme, blod, folkeånd, egenart. Den søkte sentrale verdier i det opprinnelige og egenartede, og grunnlag for nordisk fellesskap i det opprinnelige beslektede.»¹⁴⁸

Kulturskandinavismen bygde mer på det allmennmenneskelige enn på det egenarta. Den betonte felles erfaringer. «Slagordene var sivilisasjon, fremskritt, kunnskap, kommunikasjon og likhet. Men sproglikhet for nasjonalskandinavistene var et uttrykk for slektskap, ble det for kulturskandinavene et middel, til samkvem. ... Denne tankemåte var ikke romantisk tilbakeskuende; den lå nær opp til den økonomiske liberalismens tankeverden ...»¹⁴⁹

Den tredje typen skandinavisme, «*maktskandinavismen*», var et realpolitisk forsvar for at de skandinaviske land måtte stå sammen av sikkerhetspolitiske grunner. Denne formen opptrådte først i Danmark, som følte seg trua av Tyskland, men inneholdt også mer generelle synspunkter på at små stater trengte å stå sammen.

Etter hvert utvikla skandinavismen sympati for en tettere union med Sverige - og den blei politisk konservativ. Den bidro dermed til å drive fram en fornya og mer intens nasjonalisme.

Det er to grunner til at skandinavismen hører hjemme i vår sammenheng. For det ene illustrerer den at en «skandinavia-nasjonalisme» istedenfor en «norsk-nasjonalisme» ikke var noen umulig tanke. I ettertid ser det likevel ut som om *skandinavismen hadde svært liten sjanse til å utvikle seg til noe statsprosjekt.*

I Norge var engstelsen for å komme under et nytt overherredømme for stort, og de sosiale kreftene som hadde interesse av et utvidet demokrati måtte selv innenfor den løsere unionen rette sine bestrebelse mot de svenske myndighetene. For det andre er Seip er inne på at hver av de tre typene skandinavisme peker i retning av en identitet som er videre enn den skandinaviske, og som på forskjellige måter har spilt en rolle i seinere norsk historie. Innholdet i nasjonalskandinavismen peker i retning av en pan-germanisme. I kulturskandinavismen finner vi bl.a. visse likhetspunkter med et verdibegrunnet «JA til EU».

5.4. Konservativ nasjonalisme og høyreekstremisme

Mellomkrigstida

I mellomkrigstida var nasjonalismen en i hovedsak konservativ, og til dels reaksjonær kraft i det norske samfunnet. Det fantes også en annen nasjonalisme - med røtter i demokratiske folkelige bevegelser, som målrørsla, men sjøl om det sto en kontinuerlig kamp om eiendomsretten til det nasjonale må denne typen nasjonalisme nå sies å være en underordna tendens.

Årsaken til at nasjonalismen i hovedsak endra karakter lå i en kriseramma kapitalisme - hvor overklassen forsvarte makta si mot en sterk arbeiderbevegelse. Ønsket om «nasjonal samling» var et ønske om borgerlig samling mot den faglige og politiske arbeiderbevegelsen. Dette var for øvrig en arbeiderbevegelse hvis fiende så absolutt sto i det egne landet. Samtidig opptrådte nasjonalismen sammen med anti-demokratiske ideer om en sterk regjering som ikke var bundet til det parlamentariske kaoset.

Mye av den offisielle borgerlige politikken bygde på en systemlojal nasjonal retorikk. Lengst gikk denne under «ishavsimperialismen», da regjeringa ga støtte til en privat annekasjon av Øst-Grønland, som overhodet ikke sto seg for en folkerettslig prøving.

På ytterste høyre fløy blei NS riktignok aldri representert på Stortinget, men i 1934 var partiet i seriøse forhandlinger om «nasjonal blokk» med Frisinnede Venstre, et fascifisert Fedrelandslag - og med et Bondeparti, som mest hadde økonomiske grunner til å skrinlegge prosjektet.

Det er et interessant trekk ved nasjonalismen i mellomkrigstida at den i noen grad besto av personer og ideer, i «forvridd» form, med utgangspunkt i venstrebevegelsen fra åra før og etter århundreskiftet. Nå er dette riktignok en historie med flere fasetter enn vi kan yte rettferdighet her, men la oss gi en smakebit på hva det dreide seg om. Bodil Stenseth har, i «En norsk elite»¹⁵⁰, skrevet om «Lysakerklikken», et miljø av intellektuelle og kunstere som så seg

som nasjonsbyggere - og talsmenn for nasjonen som en organisme, som trengte en samlingsideologi. To av de framtrepende personene her var Fridtjof Nansen, og hans mer enn 30 år eldre svoger, den gamle venstrehistoriker og ideolog, Ernst Sars. Politisk regna Nansen seg til de «frisinnede» innen det gamle Venstre. Fra 1903 var han aktiv i Samlingspartiet og deltok i 1909 ved stiftelsen av Frisinnede Venstre. Sammen med sin meningsfelle Christian Michelsen sto Fridtjof Nansen som en av initiativtakerne til Fedrelandslaget. Bevegelsen hadde 100 000 medlemmer som ville ha borgerlig samling og samling rundt høvdingskikkelsene. Under deres etterkommere på 30-tallet gjennomgikk organisasjonen både en fascifisering - og en desimering.

Under navnet Frisinnede Folkeparti tok det tidligere Frisinnede Venstre noe av den samme retningen som Fedrelandslaget. Det er sagt om dette partiet at det utgikk fra Venstre, til samling med Høyre - og ut igjen på høyresida av Høyre. Det var det partiet, som med sitt hovedorgan «Tidens Tegn» var ivrigst etter å komme i seng med Nasjonal Samling.

Sjåvinisme kontra rasisme

Øystein Sørensen har i boka «Hitler eller Qusling» og for øvrig¹⁵¹, dokumentert en konflikt innen nazistisk ideologi og bevegelse mellom reindyrka «nasjonalisme» og reindyrka rasisme. Han behandler spenningen mellom de pan-germanske og «de norsk-norske» i NS, men viser også til parallelle konflikter i NSDAP - og tilsvarende partier i Danmark, Nederland og flamsk Belgia. Sørensen viser at de fleste nazister unnlot å sette konflikten mellom de to ideologielementene på spissen, men at ulike grupper betonte de to sidene ulikt - og at det tidvis kunne oppstå åpen kamp mellom dem. For enkelte i NS blei pan-germanismen med sitt budskap om at rasefellesskapet var grunnleggende og at nasjonalstatene var i ferd med å overleve seg selv, en måte å legitimere det landsforræderiet som lå i samarbeidet med den tyske okkupantmakta.

På den ekstreme høyresida i dagens Norge ligger også forholdet mellom rasisme og nasjonalisme der som en mulig sprengkile. I det lange løp kan det f.eks. være vanskelig å søke legitimitet som «motstandsbevegelse» (mot «de fremmede») samtidig som en henter ideologisk påfyll fra internasjonal nazistisk propaganda. På ytre høyre er det dels slik at miljøer med så ulik retorikk som «oppfølger av norsk motstandsbevegelse», og «oppfølger av Hitlers nasjonalsosialisme», samarbeider og overlapper hverandre - og delvis slik at grupper som deltar i internasjonale nettverk av reine nynazister gjør seg lekke gjennom nasjonal retorikk. Tore Bjørge¹⁵² har vist til det nærmest tragikomiske eksemplet med forholdet mellom den norske underavdelingen av det svenske naziterroristiske Vitt Ariskt Motstand (VAM) - og Birkebeinergruppa. Begge hadde sitt utgangspunkt i et nynazistisk miljø i Mjøstraktene og hadde Jan Holthe som anfører. Alle medlemmene i HAM var også med i Birkebeinergruppa, og utgjorde kjernen der. De to gruppene ga sammen ut bladet «Vikingen» som i samme nummer kunne veksle mellom sk. ZOG-retorikk, dvs. en retorikk som sier at stater som Norge er styrt av landsvikere innsatt av en internasjonal jødisk konspirasjon, og mer «populær» «nasjonal» propaganda. Når dette i det hele tatt kan fungere sammen er det nærliggende å anta at det er fordi hatet mot «de fremmede» (og behovet for å styrke egenidentiteten gjennom å skaffe seg hatobjekter) kommer først, og at ideologielementer som tjener formålet ut fra dette, er brukbare - om de er aldri så

innbyrdes uforenlige. I det nevnte eksemplet er også elementet av taktisk hensikt helt åpenbar. Men det er også en annen viktig grunn til at de to tendensene har kunnet samleve: Norsk presse har i en lang periode, nærmest konsekvent, kalt nazistene for nasjonalister. Lokalt i Tønsbergdistriktet har vi sett at VAM-sympatisører har opptrådt sammen med velsituerte borgere i «Norsk forening».¹⁵³ Hvis media hadde villet kunne de gjort denne typen samliv langt mer problematiske.

5.5. Det nasjonale i norsk arbeiderbevegelse¹⁵⁴

Unionsoppløsninga

I Venstre før unionsoppløsninga var de mest sosial-radikale også de mest nasjonal-radikale. For dem var unionsspørsmålet det viktigste i politikken. I Arbeiderpartiet var det den sosiale kampen og den politiske kampen for stemmeretten som var viktigst. Her var det en grunnholdning at en fikk se til å få unionen oppløst så en kunne få konsentrasjon om de viktige sakene. Samarbeidet med de svenske sosialdemokratene var bra - og disse tok på seg byrdene med å bekjempe den «høgsvenske» nasjonalismen i Sverige. Men i Arbeiderpartiet var det for øvrig en skala av holdninger i det nasjonale spørsmål - fra et Bergensmiljø som mente unionskamp var overklassesak - og til dem som beskyldte Venstre for knefall overfor svenskene. Redaktøren i «Social-demokraten», Oscar Nissen, sto for en «glovarm nasjonalisme», og stortingsrepresentant Alfred Eriksen måtte på landsmøtet i 1906, tåle hard kritikk for sjåvinisme.

Den radikale perioden

Etter 1905 var viktige deler av «norskdomsrørsla» sterkt forsvarsvennlig - mens stemningen blant sosialistene blei stadig mer anti-militaristisk, og dermed også mer kritisk til den rådende nasjonalismen. For den ultra-revolusjonære, seinere nazisten, Eugen Olaussen som så klassemotsigelsen som den eneste viktige, het det på et gitt tidspunkt, i 1915, at det var likegyldig for arbeiderne om de var under russisk, tysk eller norsk herredømme, så lenge det var kapitalisme. Da han måtte gjøre sjølkritikk, var det etter et sterkt påtrykk hvor det var høyresida i bevegelsen som tok hardest i.

Fra stortingsgruppa het det at «enhver uttalelse som gaar ut paa at det er os likegyldig enten vort land styres av os selv eller underlægges et andet lands herredømme er i strid med socialdemokratiets opfatning.» Det arbeidende folket hadde bygd Norge til et nivå hvor alt lå til rette for en sosialistisk samfunnsorganisering. «Vi ser i vor nationalpolitiske selvstændighet en betingelse for, at vi kan opfylde denne vor historiske mission.»

Partilederen, den revolusjonære, Kyrre Grepp visste hvilke rolle det nasjonale hadde spilt i norsk historie, og formulerte seg med omhu: «I det nuværende samfund blir klassekampen altid det vigtigste, og utenrikspolitikken har bare betydning for socialdemokratiet saafremt det gagnar arbeiderklassen. Naar derfor flertallet inden socialdemokratiet svarer ja paa spørgsmålet om vi ønsker landets

statsretslige selvstendighet bevaret, saa er det fordi vi mener at det i et Norge, styret av nordmænd, er en mulighet for en hurtigere gjennomførelse av socialismen end i et russisk styret Norge. Og socialisterne vil mere «end bevare», vi vil tilbakeerobre vor selvstendighet, som takket være militærvæsenet for en stor del allerede er tapt.» Resonnementet går ut på at militærvæsenet har gjort Norge forgjelda og avhengig.

Snuoperasjon

For sosialister har det vært to veier til større interesse for det nasjonale: Den ene har vært sammenhengen mellom det nasjonale og klassekampen mot stormaktsdominans, mot imperialismen osv. Dette var den veien som den internasjonale kommunistiske bevegelsen gikk bl.a. i synet på den 3. verdens kamp. Den andre veien går fra klassesolidaritet til samfunnsolidaritet - hvor arbeiderbevegelsen begynner å definere seg som en integrert del av det nasjonale fellesskap. Det var denne veien Arbeiderpartiet gikk på midten av 30-tallet. Partiet gikk over til ministersosialismen - og tok ansvaret for å ordne opp i en kapitalisme i krise. Samtidig gikk LO inn for opprettelsen av en hovedavtale - med fredsplikt.

I forhold til de nasjonale symbolene kom det til en rask og håndgripelig snuoperasjon. Politikken hadde vært å sette 1. mai - med «Internasjonalen» og det røde flagget opp mot 17. mai med «Ja vi elsker» og de norske farger. I 1935 gjorde Nygaardsvoldregjeringa 1. mai til offisiell flaggdag, hvor det norske flagget skulle brukes sammen med det røde. Fra 1937 blei det partiets politikk å delta i den felles 17. mai-feiringa, også i *borgertoga*. Trygve Bratteli var av dem som følte forakt for det innholdet 17. mai hadde hatt, men som likevel ville at arbeiderbevegelsen skulle erobre den.

Halvdan Koht og den nasjonale enheten

Den som leverte de tunge historiske og ideologiske argumentene for det endra synet på det nasjonale, var historieprofessor og utenriksminister Halvdan Koht. Han var elev av Ernst Sars, og deltok i «Lysakerklikken», sjøl om han hadde et annet ideologisk ståsted enn det som var vanlig der. Han hadde hele tida forklart utviklinga i Norge etter 1814, som den folkelige bondekulturens seier over en importert embetsmannskultur. Når bøndene seira satte de sitt preg på den nasjonale kulturen samtidig som det foregikk en integrasjon til en nasjonal felleskultur. På samme måte gikk det med arbeiderklassen. Den var nå i ferd med å sette sitt preg på det felles nasjonale - og blei samtidig en del av dette fellesskapet. En norsk enhetskultur skulle bygge bro mellom regioner, yrkesgrupper og klasser. Bodil Stenseth går sannsynligvis vel langt når hun skriver: «Den sosialdemokratiske samlingsideologien har røtter i Lysakerkretsens samlingsideologi fra århundreskiftet. De nasjonalliberale led nederlag i politikken, men ikke i kulturpolitikken. Halvdan Koht ble mannen som førte den frisinnete kulturpolitikken videre gjennom sin tilknytning til en seierrik massebevegelse.»¹⁵⁵

Som en del av folkefrontpolitikken mot tysk imperialismen og nazisme tok NKP-avisa «Arbeideren» i 1939 også til orde for en mer positiv vurdering av de nasjonale symbolene.

Under krigen utvikla toppene i Arbeiderpartiet og LO klassesamarbeidet og integrasjonen i «nasjonen», mens kommunistene utvikla en analyse av nasjonal

kamp mot imperialismen, som også har vært en viktig del av det teoretiske grunnlaget for venstresida etter krigen.

«Det er typisk norsk å være god»

Etter krigen har det nasjonale vært dempa kraftig ned i retorikken fra dem som har hatt makt. En hovedgrunn til dette må ha vært politikken med tilpassing til vestlige stormakter gjennom NATO - og gjennom strategien for EEC/EU-tilpassing. Det nasjonale har vært redusert til en plattform for godt humør «og vi er alle i samme båt», på 17. mai og ved store idrettsbegivenheter.

Spørsmålet er om ikke noe er i ferd med å skje. Norge er meget sterkt økonomisk, med disponible oljefond for plassering i utenlandske storbanker, og med store investeringer og næringsinteresser på andre kontinenter. Samtidig blir militærpolitikken lagt om, med mindre vekt på forsvar, og mer på «fredsoppbyggende» aksjoner «out of area». Dette skulle tilsi at vi har i vente en mer aktiv sjølgod «nasjonalisme» fra de norske makthavernes side. Etter min mening er dette allerede i gang. La statsminister Gro Harlem Brundtlands ord om at «det er typisk norsk å være god» stå som et symbol for den nye og påtrengende norske sjølgodheten, som vi allerede ser på en rekke områder.

6. EU OG EN EUROPEISK IDENTITET

6.1. En ny statsdannelse?

Utviklinga av *nasjonale markeder* og framveksten av *nasjonalstater*, betinga hverandre gjensidig i det forrige århundrets europeiske historie. Parallellen til de siste års utvikling av EU er klar: Prosjekt indre marked (fram til 1/1-93) både forutsatte, og var forutsatt av en dypere politisk intergrasjon, med mer overnasjonalitet og mer statsmaktliknende myndighetsutøvelse. Med lov skal det indre marked harmoniseres innad, samtidig som de økonomiske interesser skal ivaretas utad - overfor de konkurrerende stater og blokker.

Maastrichttraktaten er en *unionstraktat*, men legger samtidig et løp for et EU som vil få mange statsliknende trekk. Mål om en økonomisk union med felles statsbank og felles mynt, felles utenriks- og sikkerhetspolitikk med et felles forsvar - og en felles grensekontroll - og asylpolitikk - alt dette peker på at EU kan bevege seg i retning av noe som likner en forbundsstat.

På ett vesentlig punkt svikter parallellen til bygginga av nasjonalstaten: EU består fortsatt av medlemsstater med tildels motstridende interesser. Vi kan derfor ikke vite sikkert om Maastrichtløpet vil bli fulgt fram til mål.

Dette er spørsmål jeg har drøfta i en annen sammenheng¹⁵⁶. Her er jeg mer opptatt av en annen side ved samme prosess: Nemlig *forholdet mellom nasjonskaping og statsdannelse*. Jeg stiller spørsmål ved om EU-staten kan bli mulig uten en sterkere felles europeisk identitet, og motsatt om en sterkere politisk integrasjon kan frambringe en slik identitet.

6.2. EU som nasjonsbygging

Adonninokomiteen og symbolbruk

Kjersti Løken har i en hovedoppgave i statsvitenskap¹⁵⁷, argumentert for at EU-kommisjonen har tatt etter virkemidler fra nasjonsbyggingsstrategien fra det forrige århundret. Hun knytter særlig an til den fasen innen nasjonsbygginga som Stein Rokkan har kalt *standardiseringsfasen*, dvs. *da folket bringes inn i det politiske system, og hvor det skapes kanaler for kontakt mellom folket og den politiske eliten*.

På initiativ fra president Pompidou blei det i desember 1993 holdt et EF-toppmøte i København, hvor det blei det vedtatt en *deklarasjon om «europeisk identitet»*.¹⁵⁸ Men det var først på et møte i *Fountainbleau* i Frankrike i 1984 at Det europeiske råd (toppmøtet) bestemte at det var på tide å *systematisere* arbeidet med å styrke og utvikle en europeisk identitet.

I kjølvannet av møtet blei det nedsatt en komite for å utvikle en kampanje for «*A people's Europe*». Komiteen blei leda av den italienske juristen Pietro Adonnino, og er derfor ofte blitt benevnt som *Adonninokomiteen*. Komiteen avla to rapporter og fremma en rekke forslag til tiltak, hvorav en god del er blitt fulgt opp i praksis:

- EU-flagget blei introdusert den 29. mai 1986. Flagget er likt det Europarådet hadde fra 1955.
 - «Ode to Joy», 4. sats i Beethovens niende symfoni, er blitt til EU-hymne.
 - Den 9. mai, årsdagen for den talen der Robert Schumann lanserte ideen om Kull- og Stålunionen, er introdusert som europadag.
 - Sport er blitt et viktig satsningsområde for å spre europaidentitet. EU-kommisjonen var som kjent en av hovedsponsorene under Albertvillelekene, men fikk avvist et liknende opplegg på Lillehammer. Det har vært avvikla seilregattaer, marsjer og sykkeløp for «Europa». I Europanoter 6/87 er sportssponsing motivert med «viljen til å skape et Borgernes Europa og bringe Fellesskapet nærmere folks hverdag.» Kommisjonen sponsa EM i fri-idrett med mer enn 3 millioner kroner. Da Geir Moen og co. representerte europalaget måtte de også løpe med EU-flagget på drakta. At de kom fra et europeisk land utafør EU spilte ingen rolle i denne sammenhengen.
 - EU sponser vennskapsbyavtaler. Hvert år utnevnes en europeisk kulturby. Melodi Grand Prix er av den «kulturen» som er blitt sponsa.
 - Hvert år utnevnes også «årets europeiske kvinne». Mannekengoppvisning inngår i prisritualet.
- «Forsøkene på myteskaping og symbolbruk fra EF's side viser at nasjonsbyggingsideen er overført til overnasjonalt nivå.»¹⁵⁹

Fellestrekket ved de tiltaka Adoninokomiteen gikk inn for var «*oppfatninga om at folk knytter sin identitet til symboler og tradisjoner som har en viss historisk forankring. De er dessuten preget av idéen om at man kan skape en politisk identitet ved initiativ fra politikere og byråkrater. Slik disse symbolske tiltakene er introdusert danner de mer deler av et mønster enn enkeltstående tilfeller.*»¹⁶⁰ Et aktuelt eksempel er hvordan den lite populære ecu'en skifta navn til *euro*. Formålet er å gjøre ideen om felles myntenhet mer spiselig for folk flest, men det slår meg at dette like lett kan slå den andre veien - slik at misnøye med euro-mynten fører til ytterligere skepsis mot hele «euro-prosjektet.»

«Kultur som sosioøkonomisk nødvendighet»

Grunnlaget for bestrebelsene på å skape en folkelig «europeisk identitet» ligger i behovet for å gi utviklinga av den økonomiske (og politiske) integrasjonen legitimitet gjennom en sterkere ideologisk overbygning. Dette går også fram av de offisielle dokumenter. «Kommisjonen er overbevist om at et EF-framstøt på det kulturelle område er en politisk og sosioøkonomisk nødvendighet. Dels med henblikk på innføringen av det store indre marked i 1992, dels på den gradvise utvikling av Borgernes Europa til en Europeisk Union.»¹⁶¹

«Følelsen av å tilhøre en europeisk kultur er en av betingelsene for den solidaritet, som igjen er en av forutsetningene for etableringen av det store (indre) marked, som vil medføre en dyptgripende endring av Europaborgernes levestandard. Et EF-framstøt på det kulturelle område er også en sosio-økonomisk nødvendighet.»¹⁶²

Tilslutta kultursamarbeidet gjennom EØS-avtalen

Kultur er blitt en offisiell del av EU-samarbeidet gjennom Maastrichttraktatens artikkel 128. I forhold til den tankegangen som følger av Adoninokomiteen, er formuleringene moderate. Det uttrykkes respekt for «det nasjonale og regionale

mangfold, samtidig som den felles kulturarv fremheves.»¹⁶³ Kulturpolitikken skal utvikles gjennom samarbeidsprosjekt - og ikke gjennom harmonisering av lovverk. Norge har slutta seg til kultursamarbeidet i EU gjennom i møte i Stortinget den 7. november 1995 å godta en ny artikkel i EØS-samarbeidet.¹⁶⁴ Bare RV stemte mot. Mens representantene for de andre NEI-partiene framheva fornuftige enkeltdeler av samarbeidet, som f.eks. et program for oversettelse av samtidslitteratur - så la RV vekt på at formålet med å «støtte kulturelle aktiviteter med en europeisk dimensjon» nettopp må forstås i lys av strategien med nasjonsbygging på euro-nivå.

Den europeiske dimensjonen i utdanninga

Etter Københavnmøtet i 1973 fikk EF et eget Utdanningsutvalg. Utvalget debatterte stadig muligheten for å *utvikle en europeisk identitet gjennom bevisst bruk av utdanninga*. Men samtidig var dette «et følsomt område»¹⁶⁵ - til dels pga. den kontinuerlige konflikten om tempoet i integrasjonsprosessen, men også fordi ambisjonene om en «europisk dimensjon» i utdanninga hadde et svakt rettsgrunnlag.¹⁶⁶ Først gjennom Maastrichttraktaten blei rettsgrunnlaget bragt «på høyde» med gjeldende praksis.

I 1978 var det mye turbulens rundt forslag om å styrke den europeiske dimensjon i undervisninga. I 1980 blei det vedtatt en resolusjon om «Fremme av undervisning om EF og Europa i skolen», men først gjennom arbeidet til Andoninokomiteen blei det noen virkelig fart på sakene. Her var tiltak mht. lærebøker og innholdet i lærerutdanninga viktige områder. Da EU-integrasjonen var kommet ut av dødvannet i siste del av 1980-tallet, blei også utdanningsministrene klare i talen: «Den europeiske dimensjon må uttrykkelig innarbeides i skolenes leseplaner i alle relevante disipliner, f.eks. litteratur, språk, historie, geografi, samfunnskunnskap, økonomi og estetiske fag.»¹⁶⁷ Konkret blei det lagt vekt på lærebøkene, økte muligheter for lærerutveksling - og bruken av idrett gjennom europeiske skolestevner.

I en rapport i 1991 heter det at tverrnasjonale samarbeidsprosjekter mellom utdanningsinstitusjoner, skoler og skoleklasser er «hjørnesteinen i det europeiske undervisningssystem». Et nettverk av 208 utdanningsinstitusjoner hadde f.eks. som mål å fremme en europeisk dimensjon i lærerutdannelsen - bl.a. gjennom lærerutveksling.

I selve Maastrichttraktaten fra februar 1993 heter det i artikkel 126.2: Fellesskapet skal ta sikte på:

- ☐ å utvikle den europeiske dimensjon, særlig gjennom opplæring i og spredning av medlemsstatenes språk,
- ☐ å fremme mulighetene til skifte av lærested for studenter og lærere, blant annet ved å oppmuntre til akademisk anerkjennelse av diplomer og studieperioder,
- ☐ å fremme samarbeidet mellom utdanningsinstitusjonene,
- ☐ å fremme utveksling av opplysninger og erfaringer om spørsmål som er felles for medlemsstatenes utdanningssystemer,
- ☐ å fremme utvikling av ungdomsutveksling og utveksling av ungdomsledere.»¹⁶⁸

Den 29. september 1993 fulgte Kommisjonen opp med egen «grønnbok» om den europeiske dimensjonen på utdanningsområdet. Målet var å skape «europeiske borgere». Lærerutdanninga og lærerne tillegges en meget avgjørende rolle. Her konstateres det også at medlemslanda i økende grad har begynt å legge vekt på

den europeiske dimensjonen i lærerutdanninga. Sokrates, som er et handlingsprogram for allmenutdanninga fra førskole til høyskole og universitet, har som sitt første av åtte mål: Å «utvikle den europeiske dimensjon i all utdanning. Blant de erfaringene som er vektlagt i utarbeidelsen av programmet er de som er henta fra «Europaskolene» - for barn av EU-ansatte.¹⁶⁹ Utdanningssteder som vil legge spesielt vekt på «den europeiske dimensjonen» kan gjennom Sokratesprogrammet oppnå «direkte institusjonell kontakt» med Kommisjonen, og få økonomisk støtte fra denne.¹⁷⁰

I EU-dokumentene opptrer «sterk europeisk identitet» og «respekt for mangfold» ofte som to fullt ut forenlige målsetninger. Men EU-prosjektets historie vitner om at motsetningene her kan være store. Hvis f.eks. utstrakt grad av utveksling mellom utdanningsinstitusjoner skulle føre til større respekt for lokalt, nasjonalt og regionalt mangfold - er det ikke sikkert at dette samtidig ville styrke en felleseuropeisk identitet.

Konstruere historisk legitimitet?

Løken understreker at det har vært viktig for unionsbyggerne å skape en *passende* historie hvor det som samler og integrerer, den felles kulturarv, skal framheves - mens de inter-europeiske krigene som har spilt så stor rolle, skal være «ris bak speilet». Jacques Delors har understreka «historikernes store ansvar» spesielt, i talen «1992 and the Historical Heritage» ved European University Institute i 1989. Dette bygger også på erfaringene med nasjonsbygging på 1800-tallet.

Kommisjonen har støtta et arbeid med å gi unionsprosjektet historisk legitimitet, som vi skal se nærmere på. Det dreier seg om et historieverk som skulle introduseres samtidig på de fleste offisielle EU-språk. Forfatteren var den franske professor Jean Baptiste Duroselle. Den engelske tittelen er «Europe - A history of its peoples» (1989), og konklusjonen i boka er at Europa ikke bare en mosaikk av ulike kulturer, men *et organisk hele*. Den danske tittelen på boka er «Europa - fra fortid i splittelse til fremtid i fællesskab.» I dansk debatt har kritikken vært at Danmark og dansk historie ikke er nevnt annet enn i forbindelse med vikingtida¹⁷¹, og fra flere hold er det kontinentale preget blitt påpekt, samtidig som den har en viss brodd mot kommunisme, øst-europeisk ortodoksi og de europeiske kulturer i USA. Som en del at det samme prosjektet skreiv et forfatterkollektiv ei bok for den videregående skolen (1992).¹⁷² Nå er muren falt og det europeiske perspektivet utvida. Stein Tønnesson skriver humoristisk om en kommisjonsutgave og en ministerrådsutgave av den europeiske historie.¹⁷³

På 1700- og 1800-tallet blei det i nasjonalstatene skapt myteskapende «founding fathers» (evt. «mothers» - jfr. den franske Mariannefiguren). EU har gjort den første presidenten i Kullunionen, Jean Monnet, til en slik. Han skriver i sine memoarer at «We are not forming coalitions between States, but union among Peoples.»

Standardisering og legitimitet

En viktig del av av integrasjonsprosessen i EU er bygd på standardisering. Produktharmonisering har f.eks. vært et viktig element i å utvikle de fire friheter fra program til praksis. Om vårt tema sier Løken at «De virkemidlene EF har satset på for å utvikle europeisk identitet, er således et forsøk på å standardisere et

europesk sett av myter og symboler - og å lage en felles EF-referanseramme.»¹⁷⁴ I følge Rokkan innebærer standardiseringsfasen en inntrenging fra sentrum til periferi, og alltid skape regional motstand - og kulturell spenning. Prosessen er bare mulig om sentrum/elite har betydelig grad av legitimitet. Løken frykter at EU-politikernes og byråkratenes «planer» for å fremme «euroidentitet» «kan ha bidratt til å forsterke inntrykket av at tiltakene i stor grad var preget av taktikkeri. I så måte er spørsmålet om elitenes legitimitet relevant.»¹⁷⁵

Ideologisk føderalisme

1800-tallsnasjonalismen blei båret fram med overbevisning og begeistring, ikke minst fra mange intellektuelle. Det er vanskelig å se en tilsvarende dybde og bredde i engasjementet for Europaunionen. Sjøktet av glødende agitatorer for «euroføderalisme» blant de intellektuelle er tynt. Spesielt gjelder selvfølgelig dette i Norge hvor størstedelen av JA-sida så seg tjent med å bortforklare hele unionsprosjektet.

Men Iver B. Neumann har vist at det lar seg gjøre å forankre en euroføderalisme i en idehistorisk tradisjon.¹⁷⁶ Utgangspunkt hans er at Europa igjen står ved et tidsskille. Han omtaler fem «sosialfilosofere» som alle utvikla sine «svar» ved tidligere tidsskille i Europas historie: Napoleonskrigene, folkevåren 1848 og 1. og 2. verdenskrig.

Neumann starter med filosofen *Kant*. Denne hadde et teleologisk historiesyn - dvs. at han mente historia beveget seg mot et mål. Den best tenkelige politiske løsningen for menneskeheten var en verdensstat, fordi den ville sikre fred med minst mulig bruk av tvang. Kant mente derfor det var menneskenes plikt å streve mot en slik verdensorden. Veien dit ville gå gjennom de demokratiske statenes sammenslutning i et statsforbund eller føderasjonen. Føderasjonen skulle ta opp nye medlemmer etter hvert som flere stater gikk over til liberalt demokrati. Nasjonalstatene var skapt av et asosialt ønske om å dominere andre, men gjennom ønsket deres om merkantil vinning var det mulig å få dem til å slå inn på veien som fører til fred.

En annen som utarbeidet sin visjon på bakgrunn av Napoleonskrigene var *Saint Simon*. Han ønsket seg en Europastat, som «må etableres på en gang og som ikke kan vokse fram litt etter litt.»¹⁷⁷ Forutsetningen for Europastaten var at *makta* blei fratatt «fyrstene i alle europeiske land samtidig - og et en del av *den* gikk over til de liberale klasser i en europeisk union. *Saint Simon* la stor vekt på direkte valg til et europaparlament.

Den tredje av «sosialfilosofene», *Mazzini*, er selve prototypen på en nasjonalist. Han representerer først og fremst et alternativ til Neumanns føderalister. «Menneskeheten vil først ha konstituert seg når alle nasjonene den består av, har oppnådd nasjonal selvråderett og har organisert seg i en republikansk konføderasjon.»¹⁷⁸ Neumann polemiserer mot *Mazzinis* syn på at motsetningene mellom nasjonalstatene ville forsvinne «bare borgerskapet overtar, og nasjonalstatene finner sine naturlige grenser.»¹⁷⁹

Trotsky er en fjerde som får omtale, for sin agitasjon for et «Europas forente stater». Hos Trotsky var dette en parole for et sosialistisk Europa, og ikke for en union av kapitalistiske stormakter.

Neumann kaller *Altiero Spinelli*, en av grunnleggerne av den europeiske føderalistiske bevegelsen, «kanskje den fremste bæreren av europatanken etter krigen.» Spinelli var medlem av kommunistpartiet i Italia fram til 1937, da han allerede hadde sittet 10 år i Mussolinis fangenskap. Hovedmotsetningen i europeisk politikk gikk mellom motstanderne og tilhengerne av et føderalt Europa med sterke overnasjonale institusjoner. Han bygde videre på Saint Simons ide om et europaparlament, og da et direkte-valgt europaparlament var en realitet i 1979, så lot han seg velge inn på lista til PCI.

I Ventonemanifestet som fikk navn etter stedet hvor Spinelli satt i fangenskap, understrekes det i følge Neumann, «betydningen av at borgerne legger europeisk identitet «oppå» og i «tillegg» til sine nasjonale, regionale og lokale identiteter.»¹⁸⁰ Dette kan ses som en forløper for den ideen som bl.a. lå til grunn for Adonni-nokomiteens arbeid.

Neumann har forsøkt å rotfeste sin intellektuelle euro-føderalisme ide-historisk, men det er langt derfra til å overbevise om at den *euridentiteten han vil ha lagt oppå borgernes andre kollektive identiteter, kan bli å sammenlikne med noe mer enn, i høyden, en tynn glassur, eller noen lånte «påfuglfjær»*. Skal dette bli mulig trur jeg EU-systemet må satse ressurser i en helt annen målestokk enn til nå, at det på en helt annen måte vil trenge en «hær» av entusiaster i media, i skole osv - og framfor alt at det vil trenge noen veldig tydelige «de andre» å måle sin europeiske identitet mot. Det er et scenario som Neumann o.a. kan komme til å like dårlig.

6.3. Euro-identitet eller euro-sjåvinisme?

«Muslimene» - de nyttige «andre

Etter sammenbruddet for Sovjet-«kommunismen» og den kalde krigen har «Vesten» i stadig flere sammenhenger mant fram «muslimene» eller «islamsk fundamentalisme» som det nye fiendebildet.

«For dem som arbeider for å bygge europeisk identitet, må fundamentalismen i de muslimske landene virkelig være gefundenes fressen. De har fått en passe grotesk, passe skummelt og passe ufarlig fiendebilde som både kan gis historisk dybde og som kan brukes for å styrke fellesskapsfølelsen blant de europeiske folkene.» Dette sier «Ja-mannen», Thomas Hylland Eriksen.¹⁸¹ Han snakker også om to typer fundamentalisme som frambringer og bekrefter hverandre: Den liberalistiske markedsfundamentalismen og altså den muslimske.¹⁸² Han stiller spørsmål ved om hovedgrunnen til at Tyrkia blir holdt utenfor «det gode selskap» i EU, er at «Europa ikke har råd til å miste sin hovedkontrast, sin viktigste Andre, nemlig den muslimske barbar», Europas yttergrenser ville så å si bli «utydelige».¹⁸³

Europeisk identitet - et valg på øverste hylle?

Selv om han er «Ja-mann» har ikke Thomas Hylland Eriksen høye tanker om hvor langt EU er kommet i å utvikle en felleseuropeisk identitet: «Hva EU har å tilby på det symbolske, identitetsskapende plan er foreløpig lite mer enn tom retorikk. De mørkeblå flaggene overstrødd med gullstjerner som vaier på hvert gatehjørne i Brussels EU-bydel, er fremdeles overveiende tomme tegn på jakt etter noe å betegne.»¹⁸⁴ Men nettopp fordi han ser på kollektiv identitet som noe «ideologisk oppfunnet» ser Hylland Eriksen at «den felleseuropeiske identitet» kan utvikles i ulike retninger: «Hva slags innhold kan en felles europeisk identitet ha? Svaret er nær sagt hva som helst. I likhet med «Norge» og andre nasjoner, er Europa en kulturell konstruksjon - forestillingen om europeisk identitetsfelleskap er en ideologisk forestilling. Derfor må vi avfinne oss med at Europa er en idé, en konstruksjon.»¹⁸⁵

Hylland Eriksen mener at det store spørsmålet for EU er om «det lar seg gjøre å forene kulturell nasjonalisme med politisk kosmopolitisme innen unionen? I så fall gjør unionen noe storartet. Om den klarer det er en ganske annen sak. Foreløpig har forsøkene på å skape en felleseuropeisk identitet blitt møtt med styrkede lokale identiteter hos ganske store grupper, selv om andre grupper er positive til prosjektet.»¹⁸⁶ Han håper at «...et sant føderalistisk EU (kan) legge forholdene til rette for nedbygging av nasjonen som fokus for tilhørighet. Dels vil EU da muliggjøre regional tilhørighet og regionsbasert sosial organisasjon, dels vil det bli lettere for enkelte innbyggere å høre til retninger som ikke er geografisk avgrenset.»¹⁸⁷ Han finner bl.a. støtte for håpet sitt i en større reportasje i «Newsweek» hvor konklusjonen var at «EU-integrasjonens hovedresultat på det identitetsmessige plan var økt regionalisme», som ikke er knytta til nasjonalstaten.¹⁸⁸

Hylland Eriksen er ikke blind for de intolerante og imperialistiske trekkene ved europeisk historie - og utelukker ikke at Galtung kan få rett i at EU utvikler seg til en supermakt. Men: «Ettersom historien er mangetydig, kan den også brukes til å vise at toleranse, tvisyn og solidaritet har dype røtter i europeisk historie ... vi bør velge ut kulturelt mangfold, toleranse og åpenhet som kjerneverdier når vi forsøker å konstruere en ny felleseuropeisk identitet.»¹⁸⁹

Hylland Eriksen sier her mye interessant og siterbart, men etter min mening gjør han to feil, med en viss sammenheng seg imellom: For det første gjenkjenner han ikke trekk han liker ved EU-systemet slik som «brodd» og «mur» utad som et vesenttrekk som gir karakter til hele systemet.¹⁹⁰ For det andre ser det ut til han mener at «overbygningen» kan velges helt fritt - uavhengig av den økonomiske «basis». Kulturelt mangfold kan gjerne gå sammen med gjennomført markedsstyring - og en åpen politikk overfor innvandrere er umulig i en økonomisk maktblokk som skal ivareta «Europas» interesser i kampen for det økonomiske hegemoniet i verden.

Samir Amin har levert en grundig historisk og ideologisk kritikk av «Eurosentrismen».¹⁹¹ «Det å fremlegge en kritikk av eurosentrismen er ikke å «gjøre opp med Vestens kultur», men derimot å grave fram de grensene denne kulturen har nådd, for å forstå årsakene til dens avstumpede universalisme.»¹⁹² Samin forkaster ikke den borgerlige revolusjonens «frihet, likhet og brorskap»,

som i dag går mest under navnet Demokrati, Sosial likhet og Humanistisk Universalisme, men viser hvor sterkt begrensede disse universelle verdiene er under kapitalismen. Svaret hans er opprør og opprettelse av *folkelige nasjonalstater*, i motsetning til borgerlige, i den 3. verden som bryter med avhengigheten til det kapitalistiske verdenssystemet.

Som Hylland Eriksen sjøl sier: «Først når ... den første soldaten har dødd for Europa, vil det finnes grunnlag for et dypt følelsesmessig forankret fellesskap i Europa»¹⁹³. Dette følelsesmessige fellesskapet vil neppe bygge på solidaritet med den 3. verden, og langt mindre på prosjektet til Samir Amin.

SLUTTORD

Det har blitt mye sitater. La meg på tampen være tydelig på mitt eget syn.

Den nasjonale sjølråderetten er verdt et forsvar, men under visse forutsetninger:

- Det er bare en konkret vurdering som kan avgjøre når det er riktig for en nasjon å bruke retten til å kreve egen statlig eksistens.
- Nasjonalstaten må garantere nasjonale minoriteter deres rettigheter. Nasjonalstaten må være flerkulturell. Heller flernasjonale «stater» enn soner bygd på «etnisk reinhet».
- Nasjonen må være dynamisk og åpen for å forandre «seg», gjennom allsidig kulturell påvirkning. Demokrati er mulig også på tvers av nasjonale skiller.
- Støtte til nasjonalstatens eksistens må ikke være støtte til statlig rasisme, sjåvinisme eller imperialisme. I Norge nå er det spesielt viktig å understreke dette.
- Nasjonalstaten er knytta til en bestemt historisk epoke - og er ikke en samfunnsorganisering for all tid. Det er helt riktig at noen oppgaver trenger mer lokalt sjølstyre, andre flere globale avgjørelser. Men det avgjørende er hva som gir makt «nedafra», og at de grunnleggende oppgavene, som økologisk balanse og sosial rettferdighet blir løst.
- EU-systemet har ikke en slik karakter. Det er også lite som tyder på at dette er et framtidsretta prosjekt med mer slitestyrke enn nasjonalstatene.

En ignorering av «det nasjonale» fra de radikale kreftenes side, vil enten bety å la ballen være hos dem som vil bruke nasjonal retorikk for å sikre fortsatt samarbeid på samfunnsstoppenes premisser - eller å spille den over til de høyreekstreme sjåvinistene og rasistene.

SAMMENDRAG

Nasjoner er historisk oppståtte fellesskap, som i Vest- Europa vokste fram som en integrert del av den kapitalistiske moderniseringsprosessen på 1700- og 1800-tallet. Med utgangspunkt i en historiedynamisk og historiematerialistisk teori, avviser jeg i kapittel 1 en statisk nasjonsoppfatning - som skyver eksistensen av nasjoner langt tilbake i tid, som på generelt grunnlag utpeker "den nasjonale identitet" til den viktigste av de kollektive identitetstypene - og som ikke innser at nasjonene vil vise seg å være historisk forgjengelige.

Med samme utgangspunkt polemiserer jeg mot den "motsatte" oppfatning om at nasjoner og "nasjonal identitet" er historiske tilfeldigheter - eller ideologiske "kunstprodukt", "som noe man lager når man har bruk for det", slik det er uttrykt av idehistorikeren Trond Berg Eriksen. Artikkelen viser at det kan straffe seg å undervurdere betydningen av "det nasjonale", bl.a. ved at det vil spille initiativet over til sjåvininstiske krefter.

Det faktum at "nasjonale særtrekk" hver for seg viser seg å være overleveringer fra andre kulturer, forsvarer ikke et empiristisk resonnement som ikke bare nedvurderer nasjonene, men som lar dem forsvinne i sine enkelte deler.

I kapittel 2 gjennomgås ulike begreper om nasjon og selvbestemmelse. Her skilles det mellom en territoriell/institusjonell nasjonsoppfatning - og en etnisk/kulturell forestilling om det nasjonale. Disse ulike forestillingene kommer til uttrykk i forskjellen mellom det franske begrepet "patrie" og det tyske "Volk", og i to historisk ulike former for nasjonsbygging. Den franske nasjonen blei etter revolusjonen bygd "ovafra" med utgangspunkt i statsapparatet i Paris. Makthavernes legitimitet lå i folkesuverenitetsideen, og bare gradvis blei folket gjort fransk. Den tyske nasjonalismen derimot bygde på objektivt-kulturelle kjennetegn, og gikk forut for den tysk samling.

Fichte og Herder som ga den tyske nasjonalismen en filosofisk begrunnelse, hadde ulike oppfatninger av forholdet mellom "tyskerne" og andre nasjoner. Fichte så på tyskerne som urfolket med den edleste kultur - mens Herder så nasjonene som forskjellige, men likeverdige. Jeg argumenterer her for at sjåvinisme og nasjonal undertrykking ikke er nødvendige følger av en objektiv-kulturell nasjonsoppfatning.

Artikkelen problematiserer muligheten for og ønskeligheten av å nå fram til objektive kriteriedefinsjoner av nasjonsbegrepet, og drøfter muligheten for å la nasjonene definere seg sjøl. Den drøfter også opphavet til begrepet om nasjonal sjølråderett - og kollisjonen mellom denne "nasjonsretten" - og den "statsretten" som har forrang i internasjonale organisasjoner som FN og OSSE.

Kapittel 3 kommer jeg tilbake til i konklusjonen, mens jeg i kapittel 4 går inn i de marxistiske debattene om nasjonal kamp.

Marx og Engels utforma ikke noen systematisk teori om det nasjonale spørsmål, men tok stilling til nasjonale bevegelser konkret ut fra hvordan disse ville påvirke klassekampen. Det meste av forfatterskapet deres lå før den imperialistiske epoken, og det kan forklare noe av den positive vurderinga deres av kapitalismen "som siviliserende" påvirkningsfaktor på det "tilbakeliggende" "Øst" og "Sør". I

motsetning til Marx og Engels utvikla Lenin og bolsjevikene, med støtte i Kautsky, en helhetlig teori om nasjonene og deres rett til nasjonal sjølbestemmelse. Dette blei dels gjort gjennom en polemikk mot "austro-marxistene", som var mot nasjonenes rett til statlig løsrivelse, og isteden gikk inn for kulturell autonomi innafor større stater - og dels i motsetning til Rosa Luxemburg og de polske sosialistene, som mente at kamp for nasjonal sjølråderett var reaksjonært - i den imperialistiske fasen av kapitalismen.

I Komintern skjedde det før og etter Lenins død en markant dreining til støtte for de nasjonale bevegelsene i koloniene. En drivkraft i dette var inderen N.M. Roy - og etter hvert kom de erfaringene som blei høsta under frigjøringskampene i Kina under ledelse av Mao Zedong, og i Vietnam under Ho Chi Minh, til å spille en viktig rolle. Nasjonal kamp var ikke bare en forutsetning for sosial frigjøring, men den nasjonale fasen kunne også gå over i den sosialistiske. Debattene i Komintern peker fram mot debatten blant dagens marxister, mellom dem som i likhet med forfatteren av denne artikkelen, mener at "delinking" fra den kapitalistiske imperialismen er nødvendig - og dem som mener imperialismen spiller en objektivt sett, progressiv rolle i den 3. Verden, som "Pioneer of Capitalism".

De av vurderingene i artikkelen som kanskje vil være mest politisk kontroversielle på norsk venstreside er de som dreier seg om "trotskismen i det nasjonale spørsmål". Gjennomgangen viser at den ultraradikalismen som sier at nasjonal kamp bare er en reaksjonær avledning fra klassekampen, ikke stammer fra Trotsky og ikke er spesifikt trotskistisk. Her slår artikkelen mot en utbredt mytedannelse. Dels har disse ultraradikale oppfatningene etter Luxemburg og Radek et nedslagsfelt ut over trotskistenes rekke. Dels er dette oppfatninger som er kontroversielle blant trotskistene, og i forholdet mellom ulike trotskistiske retninger. I det 5. kapitlet behandles "det nasjonale" i norsk historie. Her tar jeg forsiktig "stilling" til et par av de store kontroversene i norsk historikerdebatt, gjennom argumentasjon for at norsk nasjonalidentitet i intelligensiaen før 1814, var en forutsetning for dannelsen av den norske staten - i den formen den fikk gjennom Eidsvollsverket - og for den "massenasjonalismen" som blei spredt "ovafra" seinere på 1800-tallet. Det har vært ei hovedlinje i moderne norsk historie at det nasjonale og det demokratiske har vært to aspekter av samme kamp og prosess. "1814" var både nasjonal suverenitet og folkesuverenitet. Venstreideologien hadde "selvstyre" som samme ord for "nasjonal uavhengighet" og "folkestyre". Begge sider viste sin fortsatte tyngde i norsk historie både i den anti-nazistiske kampen under 2. verdenskrig - og gjennom to EEC/EU-kamper.

Samtidig har den nasjonaldemokratiske tradisjonen hatt sine klare "begrensninger", og en bitter bismak: Jødene blei nekta opphold i landet, samene blei hardt undertrykt, flyktninger lite mottatt.

Skandinavismen viste i en 20 årsperiode fra 1840- til 1860-tallet en alternativ identitets- og nasjonsskaping enn den "norsk-norske", men den var aldri i nærheten av å ta over for denne.

I en periode på 1930-tallet var høyre-nasjonalismen den dominerende nasjonalisme- oppfatningen, men var da og seinere - under krigen, i klar strid med pan-germanske synspunkter i samme bevegelse. Disse står så sterkt blant

norske nynazister, at det framstår som demagogisk når media kaller dem “nasjonalister”.

I det siste kapitlet behandles EU som stats- og nasjonsbyggingsprosjekt. Kapitlet står særlig i gjeld til en artikkel av Kjersti Løken, der hun vurderer forsøk på å utvikle en “europeisk identitet” i lys av den fasen av nasjonsbygginga som Stein Rokkan har kalt standardiserings- fasen, da folket bringes inn i det politiske systemet, og hvor det utvikles kanaler mellom folket og den politiske eliten. Kapitlet viser hvor sterkt toppen i EU-systemet satser på å skape en europeisk identitet gjennom kultur- og utdannings-politikken og gjennom legitimerende historieskrivning. Det argumenteres for at en europeisk “nasjonaloppfatning” ikke kan vinne gjennom uten etter en kraftig svekkelse av eksisterende nasjonale identiteter - og uten at “europeerne” har en klar oppfatning av behovet for å samle seg mot noen “andre”. Denne nyttige andre kan f.eks. være “islam” eller “islamsk fundamentalisme”. En sterk “euroidentitet” kan ikke velges på øverste hylle, men vil bli “euro-sentrisk” og “euro-sjåvinistisk”.

Konklusjonen i artikkelen forholder seg først og fremst til drøfting i kapittel 3. Ei drøfting som går inn på nasjonalismens “janusansikt” og “kamelon-funksjon”, på påstandene om at nasjonalstaten har utspilt sin progressive rolle - og på hvilken rolle nasjonalstatsideen spiller i den nåværende utvikling i Øst-Europa.

Konklusjonen er at den nasjonale sjølråderetten fortsatt er verdt et forsvar, men under visse forutsetninger:

- Det er bare en konkret vurdering som kan avgjøre om når det er riktig for en nasjon å bruke retten til å kreve egen statlig eksistens.
- Nasjonalstaten må garantere rettighetene til de nasjonale minoritetene.
- Nasjonalstaten må være flerkulturell.
- Nasjonen må være dynamisk og åpen for å forandre “seg” gjennom allsidig kulturell påvirkning.
- Demokrati må etableres på tvers av etniske og nasjonale skiller.
- Støtte til nasjonalstatlig eksistens må ikke være støtte til statlig rasisme, sjåvinisme eller imperialism. I Norge nå hvor det er “typisk norsk å være god”, er det viktig å understreke dette.

LITTERATUR

- Alter, Peter: «Nationalism», oversatt 2.utg., Edward Arnold, London, 1989. Originalens tittel «Nationalismus».
- Amin, Samir: «Eurosentrismen. Kritik av en ideologi!», Oktober 1992.
- Anderson, Benedict: «Imagined Communities», Londons 1983. Nå oversatt til norsk.
- Andersson, Kent-Åke, Pedersen, Mogens og Bensaid, Daniel: «Den lange march - 4. internasjonale gjennom 50 år», Socialistisk Arbejderforlag», 1986.
- Baev, Pavel K.: «Europeiske utbryterstater og nye grenser», Internasjonal politikk 4/93.
- Berger, Peter og Luckmann, Thomas: «The social Construction of Reality. A Treaty in the Society of Knowledge», Penguin 1991.
- Brendberg, Hans Olav: «Annleislandet og det nasjonale spørsmål», Røde Fane 2/94.
- Brendberg, Hans Olav: «Global kapitalisme og etnisk nasjonalisme», Rød Front i Trondheim, høsten 1995.
- Byrkjeflot, Arne: Tidsskriftet Røde Fane 3/94, artikkelen «EU, marxismen og det nasjonale spørsmål».
- Claudin, Fernando: «Krisen i den kommunistiske verdensbevegelse», to bind, Modtrykk/Pax, 1978.
- Dahl, Ottar: «Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre, Universitetsforlaget.
- Duroselle, Jean Baptiste: «Europe - A history of its peoples» (Engelsk tittel, den danske er «Europa - fra fortid i splittelse til fremtid i fællesskab.»)
- Ebbing, Hans: «Sosialistiske perspektiver i EU-kampen», Del 1: «EU, nasjonalstat og demokrati», Ny Tid 15. april 1994.
- Ebbing, Hans: «.....», Memorandum nr.1, 1994.
- EU: «Traktat om den europeiske union», undertegna i Maastricht den 7. februar 1991, utgitt på norsk av Utenriksdepartementet i februar 1993.
- Fyllingsnes, Ottar: «Sosialisten som tek nasjonalismen på alvor». Intervju med Kåre Lunden, Dag og Tid, 14.10.93.
- Gustafsson, Harald: Sluttreplikk til Kåre Lunden i debatt om «Norsk grålysning», Svensk historisk tidsskrift 3/95.
- Gellner, Ernest: «Nations and Nationalism», Oxford 1983.
- Harman, Chris: «Nasjonalismen vår tids gift - en marxistisk kritikk». Utgitt med denne tittelen på norsk av Internasjonale Sosialister, 1994. Forord ved Frans-Arne Stylegar. Oversatt fra «The Return of the National Question», «International Socialism» 2:56.
- Hobsbawn, Eric: «Nations and Nationalism since 1780», Cambridge 1990.
- Hobsbawn, Eric: «Kapitalens tidsalder 1848-1875», b.1., Pax 1978.
- Gjerdåker, Skålnes og Tvedt: «Nasjonalstaten under press».
- Fossen, Erling: «Sjølråderett med rabies», Klassekampen 9.11.94.
- Hylland Eriksen, Thomas: «Veien til et mer eksotisk Norge. En bok om nordmenn og andre underlige folkeslag», Ad Notam, Oslo 1991.
- Hylland Eriksen: «Kulturelle veikryss. Essays om kreolisering», Universitetsforlaget, 1994.
- Hoem, Edvard: «I kampens hete. Europeiske refleksjoner» Oktober 1994.
- Internasjonale Sosialister: «Kampen mot EU og det sosialistiske alternativet.»
- Irarte, Jose («Bikila»): «So the Workers have a Country». Notebooks 16, 1992. «Bikila» er en baskisk trostkist som går langt i å forsvare sjølråderetten.
- Jensen, Bernhard Eric: «Dansk identitetshistorie», Dansk historisk tidsskrift 1/95.
- Johansen, Anders: «Den store misforståelsen», Spartacus 1995. Intervju og omtale i Morgenbladet 7. -13. juli-95.
- Karlsen, Gustav E.: «EU, EØS og utdanning». En studie av bakgrunn og innhold - føringer og konsekvenser for norsk utdanning», Tano 1994.
- Knutsen Thorbjørn L. og Ellingsen Tanja: «Nasjonenes vanskelige selvbestemmelsesrett», Internasjonal politikk 1/94.
- Kolstø, Pål: «Nasjonalstaten uegnet i øst»?», Norsk tidsskrift 3/95, s. 266-274.
- Lenin V.I., «Nasjonal politikk og proletarisk internasjonisme», Ny Dag 1971.
- Lunden, Kåre: «Norsk grålysning. Norsk nasjonalisme på allmenn bakgrunn», Det Norske Samlaget, 1992.
- Lunden, Kåre: «Nasjon eller union. Refleksjon og røyninger», Det Norske Samlaget 1993.
- Lunden, Kåre: «Progressiv nasjonalisme - og kommunisme», Syn og Segn 4/90.
- Lunden, Kåre: «Nasjonalisme og demokrati», Dagbladet 23.09.94.
- Løken, Kjersti: «EFs strategi for å skape en europeisk identitet.»

- Magdahl, Jørn: «Framnæsarbeidernes historie 1901-1987», Avd. 34, 1993.
- Magdahl, Jørn: «Imperialismen» - studiebok, Studietjenester 1987.
- Magdahl, Jørn: «Fra indre marked til felles hær - RVs NEI», 2. utgave 1994.
- Magnusson, Lars: «Teorier om imperialism», Førfattarforlaget, 1985.
- Mao Zedong: «Om nydemokratiet», januar 1940, Oktober 1977.
- Memorandum, lederartikkel i nr. 2 1994.
- Mønnesland, Svein: «Stat og nasjon i Sentral- og Øst-Europa».
- Neumann, Iver B.: «Splittelse og samling. Sovjetunionen i den nye europeiske orden», Universitetsforlaget, 1991.
- Nordby, Trond: «Norsk nasjonalisme som historisk problem», Nytt norsk tidsskrift 1/86.
- Nørlund, Irene: «Kapitalismens utvikling i den 3. verden. Hovedtendenser i den marxistiske debat», Dansk historisk tidsskrift 1/85.
- Odner, Knut: «Samisk identitet», Norsk antropologisk tidsskrift, 2/95.
- Overrein, Arne: «Suverenitet, demokrati og nasjon - Politiske grunnbegreper i EU-debatten», Vardøger 22 (94).
- Pfobigan, Alfred: «The political feasibility of Austro-marxists proposals for the nationality problem of the Danubian monarchy». Fra Re'nan, Mesner, Armes og Martins «State and Nation in multi-ethnic Societies.»
- Randen, Olav: «Døyr nasjonane?», Røde Fane 3/95.
- Sandegren, Jan: «Arbetarklassen och de förtryckta folken. Om den nationella och koloniala frågan inom arbetarrörelsen; en historisk översikt (1850-1935), svensk Oktober, 1974.
- Seip, Jens Arup: «Utsikt over Norges historie», første og annen del, Gyldendal 1981.
- Smith, A.D.: «Theories of Nationalism», 2. utg., London 1983.m.fl.
- Stalin, Josef: «Marxismen og det nasjonale og koloniale spørsmålet», Artiklar og taler i utval 1913-34, Oktober 1978.
- Stenseth, Bodil: «En norsk elite - Nasjonsbyggerne på Lysaker 1890-1940», Aschehoug 1993.
- Sørensen Øystein: «Sarpfossen som nasjonalsymbol», Dagbladkronikk 01.09.93.
- Sørensen, Øystein: «Nasjonalisme og rasisme - et historisk apropos», Internasjonal Politikk 1/94.
- Sørensen, Øystein: «Hitler eller Quisling».....
- Todal Jenssen, Anders: «Nasjonalisme og internasjonisme», Vardøger 22.
- Todal Jensen og Valen, Henry: «Brussel midt i mot», 1996.
- Trotsky, Leo: «Ved 90-årsdagen for 'Manifestet' », Rød Front i Trondheim, «Studiehefte, hausten 1995».
- Tønnesson, Kåre: Bokmelding av «Norsk grålysning» m.fl. HT 3/93.
- Tønnesson, Stein: «Norden speiler seg: Identitetsdebatten 1986-93» HT 3/93. Oversatt og omarbeida versjon av prøveforelesning for den filosofiske doktorgrad, UiO 1991.
- Valen, Terje: «Marxisme og nasjonalisme», Klassekampen 31.03.93.
- Weinreich, Peter: «The operationalisation of identity theory in racial and athnic relations» i Rex/Mason «Theories of Race and Ethnic Relations», Cambridge, 1990.
- Waage, Peter Normann: «Jeg, vi og de andre», Cappelen 1993.
- Øberg, Jan: «Mc World vs. Jihad» og «Mc World-nasjonalismen», Klassekampen 22. og 23. november 1995.
- Østerud, Øivind: Nasjonenes selvbestemmelsesrett. Søkelys på en doktrine, Oslo 1984.
- Østerud, Øivind: «Nasjonalitetsprinsipp og overnasjonalitet Europa 1919-1992», HT 3/93.
- Østerud, Øivind: «Er nasjonalstaten foreldet?», «Nytt norsk tidsskrift» 4/92, Nei til EF's skriftserie, nr. 4.
- Østgård, Uffe: «Stater, nationer og etniske grupper i Jugoslaviens», Internasjonal politikk 4/93.

NOTER

¹ Som leder for Rød Frontstyret i Det norske Studentersamfund i 1977 var jeg med på å gi ut en samling marxistiske tekster om "det nasjonale spørsmål". Disse tekstene skulle begrunne et forsvar av "den nasjonale sjølråderetten" - og inngikk som vi skal komme tilbake til i en polemikk mot andre marxismeoppfatninger om det nasjonale. Som nestleder i Rød Valgallianse skreiv jeg under siste EU-kamp to utgaver av agitasjonsheftet: "Fra indre marked til felles hær - RVs NEI". I 1993 utarbeida jeg som medlem av ei prosjektgruppe som var nedsatt av Fylkesskolejefen i Vestfold, en undervisningsplan for et lederkurs i "norsk kultur og identitet".

² I artikkelen "Dansk identitetshistorie" i dansk Historisk tidsskrift 1/95, s. 75.

³ Prosjektet er under gjennomføring ved Universitetet i Oslo.

⁴ I redegjørelse for prosjektet i Dagbladkronikk 01.09.94.

⁵ Sitert etter Sørensen, eg. fra "Norsk Grålysning", 1993.

⁶ Betyr: Først, opprinnelig, opphavelig, ur-, grunnelement.

⁷ Fra tidsskriftet "Røde Fane" 3/94. Arne Byrkjeflot er også medlem av arbeidsutvalget i "Nei til EU."

⁸ Samme sted, s. 7.

⁹ Dansk historisk tidsskrift (DHT) 1/95 s. 95. I tråd med de to hovedmåtene å definere "nasjon" som vi innfører i neste del, kan "nasjon" like mye som til "volks-gemeinschaft" knyttes til statsborgerlige rettigheter som følger av at en har statsborgerskap i en bestemt nasjonalstat.

¹⁰ Røde Fane 3/95.

¹¹ Det er den kjente RV'eren Peder Martin Lysestøl som bruker denne betegnelsen om en del av sine partifeller, bl.a. Byrkjeflot og Brendberg, i to polemiske kronikker i Klassekampen i 1995. Det er liten tvil om at de i disse spørsmåla står på den ene ytter-kanten i RV/AKP/Rød Ungdommiljøet, men i målrørsla ser disse ut til å ha et større nedslagsfelt. For ordens skyld: Dette er folk som har god greie på hva de snakker om, og som har vist dette i debatt med fraseradikale "anti-nasjonalister". eg er bare ganske enkelt uenig med dem.

¹² Trykt i et nummer av skriftserien til studentorganisasjonen Rød Front i Trondheim. "Studiehefte", hausten 1995.

¹³ Fra "Kulturelle veikryss", s. 5.

¹⁴ Fra "Veien til et mer eksotisk Norge", s. 129.

¹⁵ Sitatet er fra en artikkel i Klassekampen 4.7.92. Kristiansens innlegg som vi nå går nærmere inn på sto på trykk 02.04.93.

¹⁶ "Veikryss", s.193.

¹⁷ Utgangspunktet for debatten var en artikkel av Guri Larsen: "Rasisme og nasjonalisme - to sider av samme sak." Artikkelen vakte oppsikt fordi Guri Larsen som AKP'er med stor erfaring fra anti-rasistisk arbeid bestred partiets oppfatning gjennom alle år - om at det ikke er noen motsetning mellom anti-rasisme og forsvar for den nasjonale sjølråderetten.

¹⁸ Kristiansens innlegg sto på trykk 02.04.93.

¹⁹ Samme sted. Se forøvrig fellestrekk mellom dette synet og austromarxismens syn på "kulturell autonomi" som tas opp seinere i artikkelen.

²⁰ Samme sted.

²¹ Blant dem som ser på nasjoner som ideologiske konstruksjoner, blir det ofte det vist til en kjent studie av Benedict Anderson. Denne karakteriserer nasjoner som "Imagined Communities" (se boklista), dvs. "forestilte fellesskap". Øivind Østerud har argumentert for at Anderson ikke må tolkes i retning av at det nasjonale er "en ren innbilning", slik det er blitt gjort av enkelte. Et liknede tolkninsproblem kommer vi opp i når marxistiske historikeren Eric Hobsbawm sier at "nasjonen" "ikke var et resultat av en spontan utvikling, men et kunstprodukt...Nasjonen var noe som måtte konstrueres." (Kapitalens tidsalder, 1979, s. 149.

²² I intervju med Inger Bentzrud i "Dagbladet" 04.10.94. I et essay i antologien "Det kollektive eventyret" drøfter Berg Eriksen nordmenns forhold til Europa i et kulturhistorisk perspektiv. I følge Bentzrud: "Sagt enkelt: Han avblåser jakten" på den unike norske folkesjelen."

²³ Ottar Dahl, "Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre", s. 165, 3. utg., 1976.

²⁴ Sitert etter Jens Arup Seip "Utsikt over Norges historie", b. 2, s. 167. Foredrag om den nye norske helstatspolitikk i Det norske Studentersamfund i mars 1867 (Seip s. 140).

²⁵ Sitert etter kronikken: "Nasjonalisme og demokrati", Dagbladet 23.09.93.

²⁶ Jorgen Habermas, sitert etter Lunden.

²⁷ I den Klassekampendebatten jeg har henvist til tidligere i artikkelen hevder Terje Valen standpunktet om at "Nasjonen er et reelt eksisterende materielt fenomen i artikkelen: "Marxisme eller nasjonalisme".

²⁸ Dagbladkronikk 5. mai 1992.

²⁹ "Nasjon eller Union", s. 154.

³⁰ Bl.a. i "Veien til et mer eksotisk Norge", s. 71.

³¹ Intervju i "Morgenbladet" 7. - 13. juli 1995.

³² Se litteraturlista.

³³ I "Nasjon eller Union", s.21-25, gjennomfører Kåre Lunden en meget interessant drøfting av innholdet i - og formålstjenligheten i bruken av begrepet "kollektiv identitet". Foruten henvisninger til A.D. Smith, knytter Lunden her an til identitetsstudiet som en særskilt disiplin; "Identity Structure Analysis". Her viser han særlig til Peter Weinreich "The operationalisation of identity theory in racial and ethnic relations"(Cambridge 1991) - og Berger/Luckmann "The social Construction of Reality.." (Penguin 1991).

³⁴ "National identity", s. 143.

³⁵ Berger og Luckmann s. 197. Her sitert etter Lunden, "Nasjon eller union", s. 23.

³⁶ Norsk antropologisk tidsskrift 2/95, s. 127-130.

³⁷ Sammes sted.

³⁸ Jeg tenker på de delene av fagopposisjonen av 1940, kretsen rundt Håkon Meyer, som starta med å ville ivareta arbeidernes sosiale interesser overfor okkupasjonsmyndighetene, men som etter hvert vikla seg inn i et samspill med disse som gjorde dem til landssvikere.

³⁹ Jørn Magdahl: "Framnærarbeidernes historie", s. 245. Dette underbygges i resten av del 3 i boka.

⁴⁰ I dette avsnittet har jeg særlig hatt nytte av Knutsens og Ellingsens artikkel "Nasjonenes vanskelige selvbestemmelsesrett", Internasjonal politikk 1/94.

⁴¹ "Theories of Nationalism".

⁴² Sitert etter Knutsen/Ellingsen.

⁴³ Hegel (1820). Her sitert etter Knutsen/Ellingsen.

⁴⁴ Samme sted.

⁴⁵ Peter Alter: "Nationalism", oversatt 2.utg., Edward Arnold, London, 1989. Originalens tittel "Nationalismus". Arnold fungerte da boka kom ut, som leder for Instituttet for tysk historie i London.

⁴⁶ Navnet er etter avisa Il Risorgimento, som kom ut fra 1847 som et talsorgan for for Italias samling.

⁴⁷ På norsk må de to begrepene bety henholdsvis "gjenfødelse" og "integrerende/udelt", men da disse begrepene synes lite treffende for det innholdet Alter legger i dem, benytter vi her de engelske betegnelsene.

⁴⁸ Alter s. 22.

⁴⁹ Alter s. 36.

⁵⁰ Etter "Nasjon og union", s. 25.

⁵¹ Å bry seg med Stalin i en behandling av "marxismen og det nasjonale spørsmål" kan kanskje trenge en begrunnelse. Stalin var før revolusjonen bolsjevikenes fremste talsmann i nasjonale spørsmål. Fra 1917 var han folkekommissær (dvs. minister) for nasjonalitetsspørsmål. Sammen med Lenins skrifter er boka hans om "Marxismen og det nasjonale spørsmålet" i 1913 og andre artikler om temaet som er utgitt i hans navn, blitt kommunistiske "klassikere". Selv om georgieren etter hvert ble kritisert for brutal storrussisk sjåvinisme, og det også fra Lenin, sto analysen i disse artiklene sentralt for AKP(m-l) i Norge på 1970-tallet, da partiet ble utsatt for sterk kritikk fra smågrupper på venstresida i studentmiljøet, for "nasjonalisme" etc. Seinere har de fleste utgåtte fra og gjenværende i AKP, tatt større eller mindre oppgjør med sin holdning til Stalin. Men i "det nasjonale spørsmål" er han fortsatt en "autoritet" for AKP. I en artikkel i Klassekampen tar f.eks. Terje Valen utgangspunkt i Stalins definisjon av en nasjon - og skriver "Framleis ser det ut som følgende definisjon av nasjon er det beste utgangspunkt for en diskusjon om emnet....Det får ikke hjelpe at det var Stalin som populariserte denne definisjonen."(Klassekampen, tirsdag 31. mars 1993). Arne Byrkjeflot mener det er stor overensstemmelse mellom A.D. Smiths - og Stalins, og ser begge som fornuftige. (Tidsskriftet Røde Fane 3/94, artikkelen "EU, marxismen og det nasjonale spørsmål", s. 4/5.)

⁵² "Røde Fane" 3/95, s.24.

⁵³ Røde Fane 3/95, s. 26.

⁵⁴ "...en marxistisk kritikk", s. 71.

⁵⁵ Sitert etter Olav Randen, "Døyr nasjonane?", i "Røde Fane" 3/95, s. 26.

⁵⁶ Samme sted. Renan har skrevet om "What is Nation", i A. Zimern, "Modern Political Doctrines", Oxford, 1939.

⁵⁷ "Nasjonenes selvbestemmelsesrett", Universitetsforlaget 1984, s. 96-98.

⁵⁸ Samme sted, s. 99.

⁵⁹ Uffe Østgård er lektor i historisk teori og metode ved Aarhus Universitet. Framstillingen her bygger på "Stater, nasjoner og etniske grupper i Jugoslavien", Internasjonal Politikk 4/93.

⁶⁰ Framstillingen her bygger på artikkelen "Europeiske utbryterstater og nye grenser" i Internasjonal Politikk 4/93. De mest homogene statene med fra 98% til 92% av samme folk er i følge ham: Albania, Polen Armenia og Ungarn. Stater som Sverige og Norge fører formodentlig også til her. De største nasjonalitetsgruppene utenfor moderstatene er russere (25 millioner/17%, ungarere (3 millioner/23%) og serbere (1,5 millioner).

⁶¹ (1993), "Managing the Politics of Parochialism. Survival, vol 35, Spring, s. 151.

- ⁶² Like vanskelig som det er å gi en felles definisjon for alle typer nasjoner, er det å formulere en nasjonalismedefinisjon som passer på alle idestrømninger som kan plasseres under denne hatten. Kåre Lunden har gjort et forsøk, som heller ikke løser alle problemer: "...i fagleg sammenheng vert nasjonalismen brukt om doktrinen som seier at det folket som sjølv oppfattar seg som ein nasjon, har rett til sin eigen stat som dekkar det området som nasjonen dekkar. Men vi kan likevel snakke om to grader av nasjonalisme når det gjeld den faglege bruken av ordet. Den eine går på at nasjonen skal ha sin eigen stat. Dette vert oppfatta som den høgste verdi og det overordna mål som alt skal rette seg etter. Det finst også ein svakare grad av nasjonalisme. Der oppfattar nasjonalisten det slik at nasjonen bør ha sin eigen stat, men dette er likevel eit middel til å realisere høgare mål, som til dømes demokrati". (Lunden i intervju med Ottar Fyllingsnes, Dag og Tid 14.10.93.)
- ⁶³ I artikkelen "Nasjonalitetsprinsipp og overnasjonalitet -Europa 1919-1992", HT nr. 72, 5/93, s. 303.
- ⁶⁴ Østerud bruker her begrepet "nationalisme intégral", som vi har behandla tidligere. Leder av bevegelsen og redaktør for tidsskriftet "Action Francaise", ønska et enhetlig Frankrike uten republikk og demokrati.
- ⁶⁵ Samme sted.
- ⁶⁶ Samme sted. Personlig er jeg skeptisk til å bruke betegnelsen folkelig-radikal om den høyreekstre og rasistiske nasjonalismen.
- ⁶⁷ Samme sted.
- ⁶⁸ "Suverenitet, demokrati og nasjon - Politiske grunnbegreper i EU-debatten", Vardøger nr. 22(-94).
- ⁶⁹ Norges historie, b. 10, s. 320.
- ⁷⁰ Samme sted s. 188. Jens Arup Seip: "Utsigt over Norges historie s. 51.
- ⁷¹ Samme sted, s. 190.
- ⁷² Samme sted s. 191.
- ⁷³ Samme sted. Henvisningen til Gellner er til "Nations and Nationalism", Oxford 1983, s. 39 ff.
- ⁷⁴ I intervju med Roald Helgheim i Klassekampen 24.09.94.
- ⁷⁵ Artikkel i "Ny Tid" 17.06.94.
- ⁷⁶ "Er nasjonalstaten foreldet?", Nytt norsk tidsskrift 4/92. Se også hefte nr. 4, "Nei til EU"s skriftserie, 1993.
- ⁷⁷ s. 360.
- ⁷⁸ Samme sted.
- ⁷⁹ Synspunktene til Habermas er her gjengitt etter Kåre Lunden i Dag og Tid 14.10.93 og framfor alt etter Lundens bok "Nasjon eller union".
- ⁸⁰ Sitert etter "Nasjonalisme og demokrati", Dagbladet 23.09.93.
- ⁸¹ Etter Lunden i "Nasjon eller union", s. 72.
- ⁸² Lunden s. 73, siterer Habermas "citizenship."
- ⁸³ "Det er ingen tilfeldighet at det parlamentariske demokrati er mest utviklet i de land hvor fagbevegelsen har stått sterkest - med ordnete tariff- og avtaleforhold. Et reelt politisk demokrati med parlamentarisme er bare mulig i den grad det fins et minimum av organisering på grunnplanet som er istand til å uttrykke folkelige gruppe- og klasseinteresser opp mot partiene og det politiske systemet." Fra Ny Tid 14. og 15. april 1994.
- ⁸⁴ Samme sted.
- ⁸⁵ Samme sted.
- ⁸⁶ Tony Benn har i mer enn 40 år tilhørt venstresida i Labours parlamentsgruppe. Forslaget hans er bl.a. trykt i "Enhedslistens Nyhedsbrev" nr. 27.
- ⁸⁷ Edvar Hoem, "I kampens hete - Europeiske refleksjonar", s. 89. Aschehoug 1994.
- ⁸⁸ Samme sted s. 90/91.
- ⁸⁹ Vardøger nr. 22, s. 191/192.
- ⁹⁰ Vardøger 22.
- ⁹¹ Intervjuet i Dag og Tid 14.10.93.
- ⁹² "Nasjon eller Union", s.84-87.
- ⁹³ Kolstø, Pål: "Nasjonalstaten uegnet i øst"?, Norsk tidsskrift 3/95, s. 266-274.
- ⁹⁴ Mønnesland, Svein: "Stat og nasjon i Sentral- og Øst-Europa", i Gjerdåker, Skålnes og Tvedt: "Nasjonalstaten under press".
- ⁹⁵ Framstillingen her bygger særlig på:
- Lenin: "Nasjonal politikk og proletarisk internasjonisme", antologi på forlaget Ny Dag i 1971.
 - Østerud, Nasjonenes selvbestemelsesrett", kap. 7 om "Bolsjevikene og det nasjonale spørsmål".
 - Chris Harman: "Nasjonalismen - vår tids gift"; en marxistisk kritikk. Utgitt på norsk - av "Internasjonale Sosialister" fra boka "The Return of the National Question", men også på en rekke andre kilder. Siden det Marx og Engels har skrevet om det nasjonale er spredt i mange deler av forfatterskapet, er det grunn til å understreke at det lille jeg skriver om deres eget syn - i alle hovedsak er bygd på annenhåndsberetninger.
- ⁹⁶ Det kommunistiske manifest.
- ⁹⁷ Ø. Østeruds vurdering i "Nasjonenes selvbestemmelsesrett...s. 81.

⁹⁸ Artikkelen "Revolusjon i Kina og Europa". Omtalt i en større sammenheng i Sandegren "Arbetarklassen og de førtrykta folken", s. 24 - og Lars Magnusson: "Teorier om imperialism", s. 40.

⁹⁹ Påstand Østerud, s. 81.

¹⁰⁰ Lars Magnusson sier at Marx og Engels på den ene sida så den internasjonale kapitalistiske ekspansjonen som et uttrykk for den allmenne loven om kapitalens akkumulasjonstrang - og på den annen side analyserte ulike kolonialistiske framstøt "hver for seg". Noe av tvetydigheten vi har omtalt ligger her. De hadde ingen teori om imperialismen som en egen fase i kapitalismen.

¹⁰¹ Se Harman, s.25.

¹⁰² I det russiske partiet var det den jødiske gruppa Bund som særlig fulgte opp austro-marxistenes syn.

¹⁰³ Blant de russiske bolsjevikene var Karl Radek en framstående representant for Rosa Luxemburgs ideer om det nasjonale spørsmål.

¹⁰⁴ Det viktigste verket er Otto Bauers "Die Nationalitätsfrage und die Sozialdemokratie."

¹⁰⁵ Pfbogian, Alfred: "The political feasibility of Austro-marxists proposals for the nationality problem of the Danubian monarchy". Fra Re'nan, Mesner, Armes og Martins "State and Nation in multi-ethnic societies." Her referert etter Pål Kolstø.

¹⁰⁶ Kautsky er her refert etter Harman. Han skreiv en rekke artikler om det nasjonale, bl.a. "Den moderne nasjonalitet" i 1887, og "Nasjonalitet og internasjonalisme" i 1908.

¹⁰⁷ Her sitert etter Chris Harman s. 32, men dette er en utbredt oppfatning. Harmans referanse til Rosa Luxemburgs tekster er "The National Question", New York 1976.

¹⁰⁸ Se artikkelen "En oppsummering av diskusjonen om selvbestemmelse" fra juli 1916, i overnevnt Ny Dagantologi, s. 156.

¹⁰⁹ Samme sted.

¹¹⁰ Her sitert etter undertegnedes studiebok "Imperialismen", "Studietjenester" 1987. Mye av framstillinga i dette avsnittet bygger på studieboka.

¹¹¹ For en grundig gjennomgang av N.M. Roys rolle - og utviklinga av Kominterns teorier på dette området - se Irene Nørlunds: "Kapitalismens utvikling i den 3. verden. Hovedtendenser i den marxistiske debat", Dansk historisk tidsskrift 1/85.

¹¹² Tittelen på Warrens hovedverk.

¹¹³ Se Nørlund. Warren mener den 6. kongressen til Komintern i 1928 representerer det endelige bruddet med marxismen - gjennom sin tilslutning til "blokkeringsteorien".

¹¹⁴ Ved siden av en lite utvikla økonomisk basis har problemet selvfølgelig vært partidiktatur - og mangelen på reelt demokrati.

¹¹⁵ Støtta Hoxaregimet i Albania - og den sk. "firerbanden" i Kina. Se bl.a. tidsskriftet "Materialisten" nr. 1/2 1978: "Marxismen mot "KUL" - Det nasjonale spørsmålet." KUL, som på det meste fikk 101 stemmer i Det norske Studentersamfunn, var tilknyttet det lille Kommunistisk Arbeiderforbund (KA). KA hadde brutt ut fra NKP (under navnet "Marxist-leninistisk front (MLF), og seinere med AKP's forløpere i "m-l-bevegelsen" (SUF(m-l) og MLG. Det kom også til et brudd mellom KA, som bl.a. forsvarte Stalin og flertallet i KUL som kritiserte dette - og som dannet Kommunistforbundet, som ikke skulle bli mer enn en døgnflue.

¹¹⁶ Sovjet hadde bygd en helikopterbase med militære funksjoner på norsk/"norsk" område på Svalbard. Sovjet skøyt også raketter inn i områder i Barentshavet som Norge gjorde krav på.

¹¹⁷ Kent Åke Andersson, Mogens Pedersen og Daniel Bensaid: "Den lange march - 4. internationalen gjennom 50 år", s. 30. Socialistisk Arbejderforlag, 1988.

¹¹⁸ Sitert etter den erke Stalinistiske "marxism eller trotskism", Gidlund forlag, s. 157 har rett i sin henvisning til "In defence of marxism", 1940, s. 171-172. Sitatet bør sjekkes!

¹¹⁹ "Den lange march", s. 35.

¹²⁰ "Den lange march" s. 33.

¹²¹ Mao snakker om to faser. Trotsky om én. Trotsky godtok taktiske allianser med det nasjonale borgerskapet, men ikke det tydelige skillet Mao gjorde mellom et nasjonalt borgerskap og et kompradorborgerskap.

¹²² Fernando Claudin: "Krisen i den kommunistiske verdensbevegelse", s. 280. Oversatt fra dansk.

¹²³ Claudin s. 281. Hunan var hjemprovinsen til Mao.

¹²⁴ "Ved 90-årsjubileet for Manifestet". Sitatet er henta fra oversettelsen til Rød Front i Trondheim, studiehefte høsten 1995, s. 21.

¹²⁵ Dvs. etter at Tyskland hadde angrepet Sovjet.

¹²⁶ "Den lange march", s. 51.

¹²⁷ Om nydemokratiet se over. Trotskistene har aldri hatt noen tro på revolusjon i flere stadier.

¹²⁸ Erik Lindo og Erik Rodenborg, i "Internationalen", 45(?) /95.

¹²⁹ Heftet "Kampen mot EU - og det sosialistiske alternativet", s. 36/37. Chris Harman fra deres britiske "moderparti" som IS altså har fått oversatt til norsk, er langt mer nyansert.

¹³⁰ Se bl.a. Stylegars forord til Harman.

¹³¹ "Utsikt over Norges historie", b. 1, s. 51.

¹³² Kronikk i Dagbladet 1. september 1993 - med tittelen "Sarpsfossen som nasjonalsymbol". Her redegjør forskningsleder Øystein Sørensen for prosjektet: "Utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet":

- Prosjektet er finansiert av Norsk forskningsråds program for kultur- og tradisjonsformidlende forskning (KULT), og inkluderer en rekke forskere og studenter fra ulike fag.

De overordna problemstillingene for prosjektet er:

- Å kartlegge hvordan og i hvilken grad og på hvilken måte den nasjonale identiteten blir "formet og preget ovenfra", av en elite, og å undersøke spredningen av denne identiteten i møte med ulike miljøer og grupper.

- Å klarlegge nærmere "hvordan den nasjonale identiteten ble utviklet" gjennom brytninger mellom hjemlige tradisjoner og impulser utenfra.

- Komparative studier mellom norsk nasjonal identitet og andre lands nasjonale identitet.

"Det viktige for oss blir med andre ord være å studere nærmere hvordan den norske nasjonale identiteten ble dannet. Det vil vi gjøre i tilknytning til internasjonal teori om nasjoner og nasjonalisme."

¹³³ Lunden har argumentert sterkt mot Bagge/Myklands "Norge i dansketiden".

¹³⁴ Øystein Sørensen i Sarpsfossen....se over.

¹³⁵ Kåre Tønnesson: Bokmeldinger i Historisk tidsskrift 3/93.

¹³⁶ "Norsk grålysning", s. 25.

¹³⁷ Samme sted, s. 29.

¹³⁸ I "Nasjon eller union", s. 162. Polemikken er retta mot Trond Nordby, Dagbladet 31.3.93.

¹³⁹ Nasjon og union, s. 51.

¹⁴⁰ Smith 1991, s. 94, sitert etter "Nasjon eller union", s. 50.

¹⁴¹ Jens Arup Seip: "Utsikt over Norges historie", bd. 1, s. 53-54.

¹⁴² Jens Arup Seip i "Utsikt over Norges historie", b. 2, s. 161.

¹⁴³ s. 162.

¹⁴⁴ s. 160.

¹⁴⁵ 1996. Boka er redigert av Anders Todal Jenssen og Henry Valen.

¹⁴⁶ Ett trekk ved 1800-tallets radikale nasjonale politikk var forøvrig at den var svært fokusert rundt konstitusjonelle spørsmål. P.t. er situasjonen at det norske folk har trossa de forente maktelitenes forsøk på en åpen oppgivelse av både sjølråderetten og "folkestyret", men har akseptert EØS-avtalen som vil gi mye av det samme resultatet.

¹⁴⁷ "Utsikt over Norges historie", annen del, fra s. 39.

¹⁴⁸ s. 41.

¹⁴⁹ Samme sted.

¹⁵⁰ 1993.

¹⁵¹ For en kort presentasjon av Sørensens synspunkter - se kommentarens hans "Nasjonalisme og rasisme - et historisk apropos" i "Internasjonal politikk" 4/91.

¹⁵² Artikkelen "Ekstremnasjonalisme i Skandinavia: Retorikken om "motstandsbevegelsen", "landssvikene" og "invasjonen av de fremmede", i Internasjonal Politikk 3/94, s.22.

¹⁵³ Katrine Fangen opplyser i sin "Skinheads i rødt hvit og blått" at hun under sin "feltstudie" deltok sammen med nazistene på møte i Norsk Forening.

¹⁵⁴ Framstillinga her bygger i hovedsak på tre bind av seksbindsverket "Arbeiderbevegelsens historie i Norge"; b. 2 av Edvard Bull, b. 3 av Øyvind Bjørnson og b. 4. av Tore Pryser. Se også Hans Fredrik Dahls "Fra klassekamp til nasjonal samling."

¹⁵⁵ "En norsk elite", s. 166.

¹⁵⁶ "Fra indre marked til felles hær. RVs NEI", 2. utg., august 1994.

¹⁵⁷ "A people's Europe - The European Community's strategy to develop an European Identity." Framstillingen av Løken synspunkter bygger her på artikkelen «EFs strategi for å skape en historisk identitet», i "Internasjonal politikk" 3/93.

¹⁵⁸ Deklarasjonen hadde tittelen "European Identity in relation to the world."

¹⁵⁹ Samme, s. 355.

¹⁶⁰ Løken s. 352/353, min u.s.

¹⁶¹ Kommisjonsbulletin 4/87, tillegg s. 6.

¹⁶² Samme sted.

¹⁶³ Norsk UD-oversettelse s. 50.

¹⁶⁴ EØS-avtalen har en egen protokoll om samarbeid på særlige områder ut over det som følger av de fire friheter. Det er denne protokoll 31 - som har fått en ny artikkel 13 om kultursamarbeid. Se stortingsproposisjon nr. 73 94/95.

¹⁶⁵ Gustav E. Karlsen: "EU, EØS og utanning. En studie av bakgrunn og innhold - føringer og konsekvenser for norsk utdanning", s. 91.

- ¹⁶⁶ Karlsen, s. 92.
- ¹⁶⁷ Undervisningsministrene samlet i Rådet den 24. mai 1988. Resolusjonen er her sitert etter Karlsen, s.96.
- ¹⁶⁸ Rett skal være rett: artikkel 126 uttrykker også respekt for medlemsstatenes ansvar for innholdet i utdanninga - og derunder for å legge til rette for språklig og kulturelt mangfold. Det er heller ikke snakk om noen institusjonalisert lovharmonisering på det utdanningspolitiske området. Dette forhindrer ikke at en harmonisering vil finne sted i større eller mindre grad.
- ¹⁶⁹ I 1990 hadde disse ca. 15 000 elever.
- ¹⁷⁰ Ved siden av å understreke betydningen av "den europeiske dimensjon", legges det i EUs utdanningspolitikk også stor vekt på å utvikle fleksibel arbeidskraft og større konkurransekraft.
- ¹⁷¹ Fra bl.a. innslag i Dagsrevyen lørdag 16. oktober 1994.
- ¹⁷² . Aldebert m.fl.: "Histoire de l'Europe".
- ¹⁷³ "Norden speiler seg: Identitetsdebatten 1986-93." Hist. tidskr. 3/93, s. 387.
- ¹⁷⁴ S.st. s.355.
- ¹⁷⁵ Løken s. 356.
- ¹⁷⁶ Framstillinga her bygger på Neumanns "Splittelse og samling", Universitetsforlaget, 1991.
- ¹⁷⁷ Neumann s. 15.
- ¹⁷⁸ Neumann, s. 17, siterer fra The Living Thought of Mazzini. Presented by Ignazio Silone (London: Cassell, The Living Thoughts Library, 1946), s. 46.
- ¹⁷⁹ Neumann s. 17.
- ¹⁸⁰ Neumann s. 19.
- ¹⁸¹ Thomas Hylland Eriksen: "Kulturelle veikryss - Essays om kreolisering", s. 191, Universitetsforlaget, 1994.
- ¹⁸² Samme sted.
- ¹⁸³ Samme sted.
- ¹⁸⁴ "Kulturelle veikryss", s. 183.
- ¹⁸⁵ "Kulturelle veikryss", s. 193.
- ¹⁸⁶ "Kulturelle veikryss", s. 175.
- ¹⁸⁷ "Kulturelle veikryss", s. 192.
- ¹⁸⁸ "Kulturelle veikryss", s. 183/184.
- ¹⁸⁹ "Kulturelle veikryss", s. 195.
- ¹⁹⁰ Jeg analyserer mitt syn på de vesentlige systemtrekkene til EU i heftet "Fra indre marked til felles hær - RVs NEI," hvor jeg som det følger av navnet mener det er nær sammenheng med frikonkurransekapitalismen innad og imperialismen og "Festung Europa"-politikken utad
- ¹⁹¹ Samir Amin: "Eurosentrismen Kritikk av en ideologi", Oktober, 1992.
- ¹⁹² s. 13.
- ¹⁹³ "Kulturelle veikryss", s. 183.

